

Juho Kokkonen

KIHLAKUNNANOIKEUTTA KRIISIN AIKANA

Leppävuiran, Joroisten ja Puumalan kärjävuodet 1918–1919

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Juho Kokkonen	
Työn nimi – Title Kihlakunnanoikeutta kriisin aikana. Leppävuiran, Joroisten ja Puumalan käräjävuodet 1918–1919	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 121
Tiivistelmä – Abstract Suomi ajautui pian itsenäistymisensä jälkeen sisällissotaan talvella 1918. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sisällissotaa paikallisella tasolla ja oikeuslaitoksen näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitetään, miten sota näkyi ja vaikutti kihlakunnanoikeuden toimintaan vuosina 1918–1919. Tutkimuspaikkakunnat ovat Leppävirta, Joroinen ja Puumala. Sota koetteli tutkimuspaikkakuntia eri tavoin. Leppävirralla ja Joroisissa sota koettiin laajamittaisesti, eivätkä pitäjät säästyneet taisteluilta. Leppävirralla ja Joroisissa sodan verisyyttä selittää Varkauden teollisuuskeskittymän läheinen sijainti. Varkaus oli punaisten alueellinen keskus, josta kumoukselliset ajatukset levisivät ympäristöön ja josta sotatoimia johdettiin. Puumala sen sijaan välttyi suoranaiselta sodalta, mutta sielläkin sota koettiin välillisesti esimerkiksi viljan säännöstelyn ja elintarvikepulpan kautta. Tutkimuksen lähteinä käytettiin Leppävuiran ja Joroisten osalta Leppävuiran tuomiokunnan tuomiokirjoja ja Puumalan osalta Juvan tuomiokunnan tuomiokirjoja vuosien 1918–1919 käräjiltä. Tutkimus rajattiin koskemaan vain kihlakunnanoikeudessa käsiteltyjä rikostapauksia. Tutkimusmenetelmä oli luokittelu. Rikostapaukset luokiteltiin kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat rikokset, jotka liittyvät suoraan sotaan. Tällaisia ovat esimerkiksi sodan aikana tapahtuneet aseotot. Toiseen ryhmään kuuluvat rikokset, joista sota on havaittavissa välillisesti. Näitä ovat esimerkiksi tapaukset, jotka liittyvät sodan aikana säädettyihin poikkeuslakeihin. Kolmanteen ryhmään kuuluvat niin sanotut normaalit rikokset, joista sota ei ole havaittavissa. Sota näkyi jokaisen tutkimuspaikkakunnan kihlakunnanoikeuden toiminnassa. Leppävirralla ja Joroisissa vuoden 1918 käräjiä ei voitu istua tavanomaisen aikataulun mukaan. Leppävirralla ja Joroisissa kihlakunnanoikeus käsitteli muiden rikosten ohella myös sotarikoksia. Puumalassa käräjiä istuttiin tavalliseen tapaan myös vuonna 1918 eikä käräjillä käsitelty suoranaisia sotarikoksia. Sen sijaan kaikilla paikkakunnilla sota oli nähtävissä välillisesti esimerkiksi elintarvikelain rikkomisina.	
Asiasanat – Keywords sisällissota, kihlakunnanoikeus, käräjät, tuomiokirjat, Leppävirta, Joroinen, Puumala, elintarvikelaki, rikos	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
1.1	Aikaisempi tutkimus	3
1.2	Tutkimuskysymys	6
1.3	Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmä	8
1.4	Varkauden tapahtumat oikeustapausten taustalla	11
1.4.1	Kasvun aikaa.....	11
1.4.2	Radikalisoitumisen vuosi 1917.....	12
2	SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET LEPPÄVIRRALLA JA JOROISSA.....	16
2.1	Syksyn 1917 ja kevään 1918 tapahtumat Leppävirralla ja Joroisissa.....	16
2.2	Oikeusprosessi	28
2.2.1	Haaste ja tutkinta	28
2.2.2	Oikeuskäsittely	30
2.2.3	Päätös	48
3	VÄLILLISESTI SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET: OIKEUSVUOSI 1918.....	62
3.1	Leppävirran käräjät – Vahingonkorvauksia ja viinarikoksia.....	62
3.2	Joroisten käräjät – Vahingonkorvauksia ja elintarvikelain rikkomisia	71
3.3	Puumalan käräjät – Kotipolttoa ja viinan myyntiä	78
4	VÄLILLISESTI SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET: OIKEUSVUOSI 1919.....	84
4.1	Leppävirran käräjät – Elintarvikelain valvonta huipentuu.....	84
4.2	Joroisten käräjät – Sodan kaiut vaimenevat.....	97
4.3	Puumalan käräjät – Viinarikoksista alkoholirikoksiin	109
5	KÄRÄJIEN TOIMINTA JA SOTATAPAHTUMIEN NÄKYMINEN KÄRÄJILLÄ KRIISIVUOSINA	112
	LÄHTEET	119

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Leppävirran talvikäräjät 1918: rikostapaukset.....	63
TAULUKKO 2. Leppävirran syyskäräjät 1918: rikostapaukset.....	66
TAULUKKO 3. Leppävirran syyskäräjät II 1918: rikostapaukset.....	69
TAULUKKO 4. Joroisten syyskäräjät 1918: rikostapaukset.....	72
TAULUKKO 5. Joroisten syyskäräjät II 1918: rikostapaukset	74
TAULUKKO 6. Puumalan talvikäräjät 1918: rikostapaukset	79
TAULUKKO 7. Puumalan syyskäräjät 1918: rikostapaukset.....	82
TAULUKKO 8. Leppävirran talvikäräjät 1919: rikostapaukset.....	84
TAULUKKO 9. Leppävirran talvikäräjät II 1919: rikostapaukset.....	90
TAULUKKO 10. Leppävirran syyskäräjät 1919: rikostapaukset.....	93
TAULUKKO 11. Leppävirran syyskäräjät II 1919: rikostapaukset.....	95
TAULUKKO 12. Joroisten talvikäräjät 1919: rikostapaukset	98
TAULUKKO 13. Joroisten talvikäräjät II 1919: rikostapaukset	104
TAULUKKO 14. Joroisten syyskäräjät 1919: rikostapaukset	106
TAULUKKO 15. Joroisten syyskäräjät II 1919: rikostapaukset	107
TAULUKKO 16. Puumalan talvikäräjät 1919: rikostapaukset.....	109
TAULUKKO 17. Puumalan syyskäräjät 1919: rikostapaukset.....	111

1 JOHDANTO

1.1 Aikaisempi tutkimus

Vuosi 1918 on toisen maailmansodan ohella Suomen historian tutkituimpia aiheita. Vuoden 1918 tapahtumat kiinnostavat tutkijoita edelleen, niin tutkimuskentän nousevia nimiä kuin todellisia historiantutkimuksen raskassarjalaisiakin. Vuonna 2013 julkaistiin esimerkiksi Teemu Keskisarjan teos *Viipuri 1918*, sekä Heikki Ylikankaan *Rata Rautuun Ratkaisutaistelu karjalan kannaksella 1918*. Vaikka aihetta on tutkittu paljon, liittyy vuoteen 1918 edelleen paljon ristiriitaisuutta. Pelkästään vuoden 1918 sodan nimestä yhteisymmärrykseen pääseminen on tuottanut suuria erimielisyyksiä¹.

Suomen sisällissotaa, niin kuin muutakin historiaa, on perinteisesti tutkittu ja tulkittu päivämäärien ja erilaisten uhrilukujen avulla. Sisällissodan alkamispäiväksi on pitkään kouluissa opetettu 27. tammikuuta 1918 ja päättymispäiväksi 16. toukokuuta. Päivämäärät eivät kuitenkaan ole näin yksiselitteisiä, vaan ne kertovat paremminkin siitä, mitä sodasta on haluttu muistaa. Tammikuun 27. päivää on pidetty sodan alkamispäivänä, koska punakaarti miehitti tuolloin Helsingin ottamalla haltuunsa keskeisimmät hallintorakennukset sekä liikenne- ja viestintäyhteydet. Aivan yhtä hyvin sodan alkamispäivä voisi olla jo viikkoa aikaisemmin, kun Luumäen Taavetissa punakaartilaiset ja suojeluskuntalaiset ottivat yhteen. Taavetin kahakka vaati molemmilta osapuolilta yhden uhrin. Samoihin aikoihin myös Viipurissa suojeluskuntalaiset ja punakaartilaiset ammuskelivat toisiaan. Sodan päättymispäivänä pidetty 16. toukokuuta ei myöskään ole yksiselitteinen. Samaan aikaan kun Mannerheim ratsasti voitonparaatissa Esplanadilla, etsittiin punakaartilaisia monin paikoin pitkin metsiä, laadittiin kuulustelupöytäkirjoja ja vartioitiin vankeja. Tuona samana voitonpäivänä menettivät henkensä yli sata punaista ja muutama valkoinenkin.²

Päivämäärien tavoin myös sodan uhriluvut kertovat irrallisina numeroina vain siitä, mitä seikkaa kulloinkin on haluttu korostaa. Sota kosketti suoraan vähintään puolta miljoonaa suomalaista, siis noin joka kuudetta. Taisteluihin osallistui kaksisataa tuhatta suomalaista, sodan tappioihin suhteutettuna määrä on vähäinen. Kaikkiaan sisällissodassa kuoli yli 36 000

¹ Ks. Historiallinen aikakauskirja 2/1993 teemanumero.

² Tikka 2006a, 9–11.

suomalaista. Yli yhdeksän tuhatta menetti henkensä taisteluissa, taistelujen ulkopuolella surmattiin yli yksitoista tuhatta ja vankileirit vaativat yli kahdentoista tuhannen hengen. Yli kolme tuhatta sai surmansa taisteluissa muulla tavoin tai katosi. Kaikista kuolleista yli 27 000 oli punaisia. Valkoisia sekä niitä, jotka eivät selkeästi kuuluneet sodan kumpaankaan osapuoleen, kuoli noin 9000 henkilöä.³

Suomen vuoden 1918 sisällissodan surmatekoja sivuavaa tutkimusta on vaikeuttanut se, että sisällissodan uhrit on mystifioitu. Heti sodan jälkeen sekä valkoiset että punaiset korottivat vainajansa vapaus- tai kansalaissodan uhreiksi ja sankareiksi kirjoissa, sanomalehtikirjoituksissa ja muistopatsaissa. Tämä asetelma on ollut havaittavissa tutkimuksen lisäksi myös yleisessä keskustelussa. Aina näihin päiviin saakka sodan väkivaltaisuudet, niiden esiin nostaminen ja toisaalta myös niistä vaikeneminen ovat olleet Suomessa moralisoinnin ja poliittisen kiistelyn välineitä. Sotaa on käytetty poliittisena lyömäaseena niin oikeistossa kuin vasemmistossakin. Suuren yleisön käsitykseen sodasta on vaikuttanut myös erityisen paljon Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* – romaanitrilogian välittämä kuva sodasta.⁴

Keskustelua sisällissodasta on värittänyt kaksi eri tulkintaa. Voittanut osapuoli pyrki heti sodan jälkeen tuomaan esille sotaa vapaussotana. Tähän kuvaan ei sopinut valkoisten hirmutöiden esiin tuominen. Valkoisen terrorin kieltäminen tai siitä vaikeneminen onkin ollut yksi keskeisimpiä syitä sisällissodan aiheuttamaan katkeruuteen ja vihan pitkäkestoisuuteen. Hävinnyt osapuoli sen sijaan halusi tuoda esille omaa kohtaloaan. Tämä näkyi esimerkiksi sodan muistopäivinä. Samanaikaisesti kun poliittinen oikeisto muisteli ja juhlisti kaupungin vapautuspäivää paraatein ja juhlapuhein, paikkakunnan työväenlehti saattoi julkaista kokosivun kokoisia kuolinilmoituksia vapauspäivän jälkeen vuonna 1918 surmansa saaneista tai muistella tapahtumia katkerin lehtikirjoituksin. Näin syntyi jyrkästi kahtiajakautunut muistamisen kulttuuri.⁵

Sisällissodan historian tulkinnat voidaan jakaa kolmeen osaan. Sodan jälkeen ilmestyneitä tulkintoja 1920-luvulta lähtien hallitsi voittajien nationalistinen vapaussotakäsitys. 1960-luvulla kuvaan tuli hävinneiden toimintaa ja motiiveja kartoittanut kansalaissotakäsitys.

³ Tikka 2006a, 11–12.

⁴ Tikka 2004, 13–22.

⁵ Tikka 2004, 22; ks. myös Roselius 2007 ja Peltonen 1996

1990-luku toi tutkimukseen uuden näkökulman, jossa sota on nähty valtataisteluna ja sisällissotana.⁶

Sisällissotaa tutkittaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että Suomen tapahtumat nivoutuvat kiinteästi yhteen osana Venäjän keisarikunnan sisäistä kehitystä. Nikolai II syrjäyttäminen vallasta maaliskuussa 1917 ja väliaikaisen hallituksen asettaminen merkitsivät vallankumousta. Vallankumous johti järjestystä ylläpitäneen poliisilaitoksen ja keisarillisen armeijan romahtamiseen kaikkialla valtakunnassa⁷. Syntyi järjestysvallan tyhjiö, joka oli avaintekijä tiellä kohti Suomen ajautumista sisällissotaan. Tyhjiötä ryhdyttiin täyttämään alhaalta päin, kansasta käsin. Kesän ja syksyn 1917 aikana Suomeen perustettiin järjestyksen ylläpitämiseksi ja levottomuuksien estämiseksi sekä punakaarteja että valkoisten suojeluskuntia⁸.

Suomen ajautuminen sisällissotaan vuonna 1918 ei ollut ainutlaatuinen tapahtuma silloisessa Euroopassa, vaan niin tapahtui useissa Suomen kaltaisissa juuri itsenäistyneissä valtioissa. Suomen tapaan entisen emämaan luhistuminen johti valtatyhjiöön, jota ei kyetty täyttämään rauhanomaisin keinoin.⁹

Perinteisesti sisällissotaa on tutkittu varsinaisten sotatapahtumien kautta. Tutkimus on keskittynyt itse sotaan sekä sodan syiden ja seurausten selvittämiseen. Sodanaikaista oikeuden toimintaa käsittelevä tutkimus on jäänyt huomattavasti vähäisemmäksi. Oikeudellinen tutkimus on keskittynyt sisällissodan synnyttämien väliaikaisten oikeusinstituutioiden tutkimukseen. Näitä olivat valtiorikosoikeus, kenttä- ja pikaoikeudet sekä välittömästi paikkakunnan valtaamisen jälkeen valkoisten perustamat tutkijalautakunnat.

Ensimmäisenä kenttöoikeuksien toimintaa käsitteli Jaakko Paavolainen vuonna 1967 ilmestyneessä teoksessaan *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 Osa II Valkoinen Terrori*. Merkittävintä Paavolaisen tutkimuksessa oli se, että hän toi teoksissaan¹⁰ esille

⁶ Tikka 2004, 38–39.

⁷ Tikka 2006a, 41–42.

⁸ Ylikangas 2007, 225.

⁹ Ylikangas 2013, 10.

¹⁰ Vuonna 1966 ilmestyi *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 Osa I Punainen Terrori*

ensimmäisenä sodassa surmansa saaneiden punaisen ja valkoisen terrorin uhrien oikean suuruusluokan. Teokset mursivat näin ollen perinteistä kuvaa sodasta.¹¹

Seuraavia sodan aikaiseen oikeuskäytäntöön liittyviä teoksia saatiin odottaa aina 1990-luvulle saakka. Tuolloin oikeushistorioitsija Jukka Kekkonen käsitteli aihetta julkaisuissaan¹². Uudempaa tutkimusta edustaa Marko Tikan väitöskirja *Kenttäoikeudet* vuodelta 2004. Väitöskirjassaan Tikka esittelee kenttäoikeuksien toiminnan lisäksi laajasti vuoden 1918 väkivaltaisuuksia.¹³ Uusin sisällissotaan liittyvä oikeushistoriallinen teos on vuoden 2014 alussa julkaistu Antero Jyrängin *Kansa kahtia henki halpaa oikeus sisällissodan Suomessa?* Kirjassaan Jyränki kyseenalaistaa voimakkaasti oikeusistuinten punaisille langettamien rangaistusten laillisuuden.¹⁴

1.2 Tutkimuskysymys

Tässä tutkielmassa käsitellään Suomen sisällissotaa oikeuslaitoksen näkökulmasta ja erityisesti sitä, miten kihlakunnanoikeus toimii sota-aikana oikeuden ollessa uhattuna. Vaikka Suomen sisällissotaa on tutkittu hyvin paljon, tehty tutkimus on kuitenkin jättänyt oikeuden näkökulman vähäiselle huomiolle ja olemassa oleva oikeushistoriallinen tutkimus on keskittynyt sodan myötä syntyneisiin väliaikaisiin oikeusistuimiin. Näin ollen siviilioikeuksien sodanaikainen toiminta sekä siviilioikeuksien suhde sisällissotaan on jäänyt kokonaan vailla huomiota. Tutkimusaiheeni puolustaa paikkaansa aikaisemman tutkimuksen puuttuessa. Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena onkin täyttää paikallisella tasolla tuota tutkimuksellista tyhjiötä.

Tutkimukseni kohdistuu kihlakunnanoikeuden toimintaan kolmella eri paikkakunnalla vuosien 1918 ja 1919 aikana. Kihlakunnanoikeudet edustavat siviilioikeutta, instanssia, joka niin sanotuissa normaalioloissa vastaa tuomiovallasta, mutta joka vuoden 1918 tapahtumien aikana ja sen jälkiselvittelyissä ainakin osittain sivuutettiin. Paikkakunnat ovat Joroinen, Leppävirta ja Puumala. Nämä kolme savolaiskuntaa sijaitsevat maantieteellisesti suhteellisen lähellä toisiaan. Joroinen ja Leppävirta olivat ja ovat edelleen rajanaapureita. Tutkittavat

¹¹ Tikka 2004, 43–44.

¹² Kekkonen 1991; 1996a; ja 1996b

¹³ Tikan väitöskirjaa on käytetty tässä tutkimuksessa keskeisenä lähteenä, sillä hänen tutkimuksensa on avannut uusia näkökulmia sisällissotaan.

¹⁴ Ks. tarkemmin Tikka 2004; Jyränki 2014

pitäjät sijaitsivat kahden eri tuomiokunnan alueella. Joroinen ja Leppävirta kuuluivat Leppävirran tuomiokuntaan ja Puumalan puolestaan oli osa Juvan tuomiokuntaa¹⁵.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

– Miten oikeus toimi näillä kolmella paikkakunnalla kriisin aikana, siis silloin kun oikeus oli uhattuna?

– Näkyivätkö sotatapahtumat oikeudessa käsitellyissä tapauksissa?

Konkreettisesti ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla teen selkoa siitä, miten oikeus pystyi hoitamaan tehtäviään vallitsevasta kriisistä huolimatta. Jäikö esimerkiksi käräjiä istumatta vai jatkoiko paikallinen oikeuslaitos toimintaansa tavalliseen tapaan? Toisen tutkimuskysymyksen avulla selvitän sitä, näkyikö sota suoraan tai välillisesti oikeudessa käsitellyissä tapauksissa: käsiteltiinkö siviilioikeudessa myös niin sanottuja sotarikoksia vai huolehtivatko sodan myötä perustetut väliaikaiset oikeusinstituutiot niiden käsittelyn. Työssäni vertailen myös, millä tavoin näiden kolmen paikkakunnan oikeusistunnot ja käräjillä käsitellyt tapaukset erosivat toisistaan.

Tutkimukseni on rajattu vuosiin 1918 ja 1919. Sisällissotavuoden lisäksi myös sitä seurannut vuosi 1919 on otettu tarkasteluun mukaan, koska oikeustapaukset tulivat oikeuden käsiteltäviksi viiveellä. Samana vuonna tapahtunutta rikosta ei käsitelty välttämättä saman vuoden käräjillä. Tämä johtui siitä, että maaseudulla oikeutta istuttiin kahdesti vuodessa. Rajausta puoltaa myös lähdeaineiston suuri määrä. Pro gradu -tutkielmaan useamman vuoden aineistojen läpikäyminen olisi ollut mahdotonta, sillä jo nyt luettavia käräjätapauksia kertyi yhteensä yli 800 kappaletta.

Ajallisesti laajempi katsaus ja vertaaminen niin sanottuihin normaalioloihin olisi myös ollut mielenkiintoista. Toisaalta normaaleihin olosuhteisiin siirtymistä olisi vaikeaa tunnistaa. Suomessa elettiin 1900-luvun toisella ja kolmannella vuosikymmenellä pitkän aikaa poikkeuksellisissa oloissa, siis eräänlaisessa kriisissä. Osana Venäjän keisarikuntaa Suomikin oli ollut sodassa ensimmäisen maailmansodan syttymisestä lähtien. Suursodan vaikutukset näkyivät emämaassa yhteiskunnan sekavana ja rauhattomana tilanteena ja ne johtivat lopulta keisarikunnan romahdukseen. Tässä samassa mullistuksessa myös Suomelle tuli

¹⁵ Holmberg 1959

mahdollisuus itsenäistyä. Itsenäistyminen ei kuitenkaan taannut maahan vakaita oloja vaan kriisitila jatkui. Myös sisällissodan jälkimainingeissa levotonta aikaa jatkui kaksikymmenluvun puolelle saakka.¹⁶

Vuonna 1918 Varkaus oli keskeinen sisällissodan tapahtumapaikka niin Suomen, Savon kuin tutkimuspaikkakuntienkin kannalta. Sodan kokonaiskuvan kannalta Varkauden valtaaminen helmikuun lopulla oli merkittävä käänne. Varkauden valloituksen myötä punaisten viimeinen vallanlinnake valkoisten selustassa kukistui. Myös valtauksen jälkeiset valkoisten suorittamat rankaisutoimet saivat kokonaan uudet mittasuhteet Varkaudessa. Vallanvaihdon jälkiselvittelyt olivat verisimpiä koko Suomessa. Varkaus oli myös Savon punaisten viimeinen sillanpääasema, jonne pakeni punaisia ympäryskuntien vallatuilta alueilta, muun muassa Kuopiosta, Suonenjoelta ja Savonlinnasta.¹⁷

Joroisten ja Leppävirran kannalta Varkauden teollisuuskeskittymä oli erityisen merkittävä. Vuoden 1918 Varkaudella ei ollut vielä kunnallista itsehallintoa, vaan Varkaus sijaitsi Joroisten ja Leppävirran kuntien alueella. Tämän vuoksi vuosien 1918 ja 1919 tapahtumia ja oikeusistuntoja Joroisissa ja Leppävirralla ei voida käsitellä tarkastelematta myös tapahtumien kehitystä Varkaudessa. Tästä syystä johdannon alaluvussa 1.4 kuvataan Varkauden tapahtumia.

1.3 Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmä

Työn alkuperäislähteinä on käytetty Joroisten ja Leppävirran osalta Leppävirran tuomiokunnan tuomiokirjoja sekä Puumalan osalta Juvan tuomiokunnan tuomiokirjoja. Tuomiokirjat (oikeudenpöytäkirjat)¹⁸ on laatinut kulloisenkin käräjäistunnon kirjuri. Tuomiokirjoihin on merkitty ylös käräjien kulku pykälä pykälältä. Niistä käy ilmi, kuka on ollut tuomarina, ketkä lautamiehinä ja kuka syyttäjänä. Myös tapausten asianomistajien tiedot on merkitty ylös. Niin kantajasta kun vastaajastakin on merkitty yleensä muistiin arvo tai yhteiskunnallinen asema sekä asuinpaikka. Tosin välillä tuomiokirjojen sivuilla esiintyviä henkilöitä on vaikeaa erottaa toisistaan, sillä henkilöiden nimet saattavat olla samoja.

¹⁶ Haapala 1995

¹⁷ Tikka 2004, 232–240; Soikkanen 1963, 637.

¹⁸ ks. Pitkänen 1995, 37–41

Erityisesti erisnimissä esiintyy myös suoranaisia virheitä ja toinen merkittävä tuomiokirjojen tulkintaa vaikeuttava tekijä on kirjurin epäselvä käsiala¹⁹.

Kirjuri on merkinnyt koko oikeusistunnon kulun tuomiokirjaan. Tapauksen käsittely alkaa aina asianosaisten esittelyllä ja syytteen luvulla. Tämän jälkeen seuraa todistusaineiston esittelemisen sekä mahdollinen todistajien kuuleminen ja asianosaisten omat puheenvuorot. Viimeiseksi merkinnäksi on kirjattu oikeuden antama päätös. Niissä tapauksissa, joissa syyttäjä ajoi syytettä, esitettiin todisteena lähes aina vastaajan papintodistus. Todistuksen oli antanut sen pitäjän pappi, jossa vastaaja oli kirjoilla. Papintodistuksesta kävi ilmi vastaajan ikä, rippikoulun käyminen tai käymättä jättäminen sekä mahdolliset aikaisemmat oikeuden tuomiot. Vuoden 1919 aikana papintodistusten rinnalle tulivat myös rikosrekisteriotteet, jotka syyttäjä hankki oikeusministeriöstä. Todisteina on usein myös poliisin tai paikallisen suojeluskunnan laatimia tutkinta- tai kuulusteluraportteja. Myös erilaiset kirjalliset asiakirjat, kuten valtakirjat, laskut, haasteet, vastineet ja matkalupakirjat, ovat tyyppillisiä liitteitä tuomiokirjan välissä. Kaikki oikeudessa todisteena käytetyt kirjalliset todisteet löytyvät tuomiokirjasta, joko aitoina tai kirjurin jäljentäminä. Nämä tuomiokirjan liitteet antavat käsitellyistä tapauksista huomattavan paljon lisätietoa.²⁰

Perinteisesti historiantutkimus on käyttänyt tuomiokirjoja lähteenä tutkittaessa 1600–1700 lukuja.²¹ Sen sijaan tutkimuksessa, joka sijoittuu 1800-luvulle, on tuomiokirja-aineiston käyttö varsin vähäistä ja 1900-luvun alioikeuksien pöytäkirjat ovat historiantutkimuksen lähteinä lähes käyttämättömiä. Yleisesti on ajateltu tuomiokirjojen lähdearvon vähenevän 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, koska tuolta ajalta on olemassa jo paljon muutakin kirjallista lähdeaineistoa.²² Esimerkiksi Jukka Kemppinen on esittänyt väitöskirjassaan, että kahden viime vuosisadan tuomiokirjat ovat käyttämättä historiantutkimuksessa sen takia, ettei *”keinoja niiden hyödyntämiseen ole toistaiseksi kehitetty.”*²³

Kemppisen esittämä näkemys on 1990-luvun alusta ja historiantutkimus on kehittynyt noista ajoista. Nuorempaakin tuomiokirja-aineistoa on ryhdytty käyttämään lähdeaineistona.

¹⁹ Virrankoski 1970, 124–128.

²⁰ MMA JT, Puumalan käräjät 1918 & 1919, JoMA LT, Leppävirran ja Joroisten käräjät 1918 & 1919

²¹ Saarenheimo 1994, 152–153.

²² Saarenheimo 1994, 156.

²³ Kemppinen 1992, 48.

Esimerkiksi Jukka Partasen väitöskirjassa *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870*, yksi käytetyistä lähteistä on juuri tuomiokirjat.²⁴

Tuomiokirjoissa esiintyvää tietoa voidaan pitää luotettavana. Esimerkiksi Korhonen perustelee tuomiokirjojen luotettavuutta sillä, että talonpojista koostunut lautakunta osallistui asian käsittelyyn. Lautakunta tunsu paikalliset olot ja se piti huolen, että asiat selvitettiin perusteellisesti ja että ne merkittiin muistiin oikein.²⁵

Koska tuomiokirjat on laadittu kuvamaan oikeusistuntojen kulkua tarkasti, niiden pohjalta voidaan selvittää, miten kihlakunnanoikeus toimi ja millaisia tapauksia käräjillä käsiteltiin. Historiantutkimuksen yleinen ongelma on se, että tutkimukseen käytettyä lähdettä ei ole laadittu tutkimuskäyttöä varten. Lähde on laadittu palvelemaan omaa aikaansa. Esimerkiksi perunkirjat on laadittu perinnönjakoa varten eikä varallisuuden kehittymisen tutkimista silmällä pitäen. Tässä tutkimuksessa tuomiokirjojen käyttö ei ole ongelmallista.

Tutkimustyöni alkoi vuosien 1918 ja 1919 oikeudenpöytäkirjojen läpikäynnillä. Leppävirran ja Joroisten osalta luin myös varsinaisten käräjien lisäksi aikavälillä istuttujen välikäräjien pöytäkirjat. Puumalassa välikäräjiä ei tuolloin istuttu. Oikeudessa käsitellyistä tapauksista käsittelen vain oikeudessa esillä olleita rikostapauksia (poikkeuksena muutama siviilitapaus, jotka liittyvät sotaan selvästi). Näin ollen käsittelyn ulkopuolelle rajasin riita- ja siviiliasiat (esimerkiksi lainhuudatuksen, testamentit ja kiinnekirjat), jotka muodostavat noin puolet oikeudessa käsitellyistä tapauksista. Kaikkiaan rikostapauksia kertyi yli 800 kappaletta. Lukiessani aineistoa kirjoitin tapauksista muistiinpanoja. Näistä muistiinpanoista muodostui lopulta litteroitu tutkimusaineisto.

Tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt rikostapausten luokittelua ja jakamista kolmeen eri ryhmään. Luokittelun avulla aineistosta, joka koostuu suuresta joukosta tapauksia, voidaan muodostaa erilaisia tapausryhmiä. Ryhmät kuvaavat ja selvittävät kohdejoukon yhtenäisiä piirteitä. Luokittelussa kohteet jaetaan luokkiin, joihin sijoitetut tapaukset tai kohteet jakavat jonkin saman ominaisuuden tai joiden ominaisuudet muistuttavat toisiaan.²⁶

²⁴ Ks. Partanen 2004

²⁵ Korhonen 1945, 124–128.

²⁶ <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/luokittelu> viitattu 7.7.2014

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat niin sanotut sotarikokset sekä sellaiset tapaukset, jotka liittyvät suoraan sotaan. Esimerkkinä tällaisista tapauksista ovat vahingonkorvausoikeudenkäynnit, joissa kantajat hakevat korvauksia sodan aikana tapahtuneista punakaartilaisten tekemistä rikoksista, kuten aseotoista. Nämä tapaukset on esitelty jokaisen paikkakunnan kohdalla omana erillisenä luvunaan (mikäli niitä aineistossa esiintyy). Näiden lukujen rakenne on rakennettu vastaamaan sodan kulkua siten, että ensiksi esitellään punaisten valtakaudella tapahtuneita rikoksia ja tämän jälkeen rikoksia, jotka valkoiset ovat tehneet tai rikoksia, joissa suojeluskunnan rooli näkyy selvästi.

Toiseen ryhmään kuuluvat tapaukset, joissa sota on nähtävissä välillisesti. Tähän ryhmään kuuluvat rikostapaukset, joiden rikosluonne johtuu sodan seurauksena säädetystä poikkeuslaeista, kuten elintarvikelaista. Toiseen ryhmään kuuluvat myös tapaukset, joiden käsittelyyn sota on vaikuttanut. Tällaisia ovat esimerkiksi tapaukset, joissa vastaaja on tuomittu valtiorikosoikeudessa tai tapauksen todistaja on kuollut sodassa. Eri kärjäistunnot esitellään näiden tapausta kautta omina alalukuina.

Kolmanteen ryhmään, joka on suurin, kuuluvat rikostapaukset, joihin sota ei ole vaikuttanut. Nämä rikokset ovat niin sanottuja tavallisia rikoksia, eikä niitä esitellä työssä tarkemmin. Kuitenkin myös tällaiset tapaukset on taulukoitu eri kärjäkertoja esittäviin taulukoihin.

Tutkimukseni tutkimusmenetelmä on siis oikeustapausten luokittelu. Käyttämäni menetelmä on peruseriaatteeltaan samankaltainen kuin esimerkiksi Jukka Partasen väitöskirjassaan²⁷ käyttämä menetelmä. Partanen luokitteli tutkimuksessaan perheitä.

1.4 Varkauden tapahtumat oikeustapausten taustalla

Varkaus oli vuoden 1918 tapahtumien alueellinen keskus, josta paikallinen radikalisoituminen levisi ympäristöön. Jotta Leppävirran ja Joroisten tapahtumia ja oikeustapauksia olisi helpompi ymmärtää, on myös Varkauden tehdasyhteisöä ja sen sotaan edeltävää tilannetta kuvattava tarkemmin.

1.4.1 Kasvun aikaa

1900-luvun alun Varkaus oli teollisuuspaikkakunta, joka kehittyi nopeasti. Teollisuuden vuoksi Varkauteen rakennettiin rautatie vuonna 1913. Teollisuus oli keskittynyt Varkauden

²⁷ Partanen 2004, 16.

ydinalueeseen, joka muistutti perinteistä ruukkiyhteisöä. Teollisuuskeskittymää ympäröivä alue (Leppävirta ja Joroinen) oli maaseutua ja sen asukkaiden toimeentulo perustui pitkälti maatalouteen.²⁸

Vuonna 1910 Varkaudessa siirryttiin Ahlströmien aikakauteen, kun Paul Wahl & Co Oy:n osakekanta siirtyi Ahlströmien suvun omistukseen. Uusi omistaja aloitti yritystoiminnan laajentamisen. Sahan sähköistäminen, konepajan uudistaminen ja höyryvoimalan rakentaminen olivat merkittäviä investointeja. Uusi puuhiomo aloitti toimintansa vuonna 1916 ja selluloosa- ja paperitehtaan rakentaminen aloitettiin samana vuonna.²⁹ Alueen kasvua vauhditti myös Venäjän päätös sijoittaa kruununtehdas paikkakunnalle. Vuonna 1917 käynnistetty tehdas valmisti räjähdysainetta sotateollisuuden tarpeisiin.³⁰ Teollisuuden kehittyminen lisäsi myös väestönkasvua³¹.

Ahlström oli varsin perinteinen tehtaan patruuna ja hän osallistui myös yhteisön muuhun elämään rahoittaen esimerkiksi koulun ja kirkon rakentamista.³² Kunnallisen itsehallinnon³³ puuttuessa Varkautta voisikin hyvin nimittää pitkälti yhden miehen tai suvun valtakunnaksi. Tehtaiden johdon ja työntekijöiden välillä vallitsi pitkään perinteinen patriarkaalinen suhde. Patruuna tai tehtaanhoitaja³⁴ tarjosi holhoavaa huolenpitoa ja vastineeksi työntekijät antoivat työpanoksensa vastaan panematta. Ajan kuluessa tuo patriarkaalisuus alkoi kuitenkin murentua ja työväestön soraäänit yleistyivät. Lukuisat 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lakot kertovat siitä muutoksesta, joka Varkaudessa tapahtui.³⁵

1.4.2 Radikalisoitumisen vuosi 1917

Alkutahdit sekavalle vuodelle saatiin Venäjältä. Tsaarinvalta kukistui maaliskuussa ja tämä näkyi välittömästi myös Varkaudessa. Tunnelma oli innostunut ja työnteko tehtailla vaihtui lakoksi. Poliittinen innostus kasvoi ja työväenyhdistykseen liittyi uusia jäseniä. Emämaan vallankumous ei kuitenkaan ratkaissut paikallisia ongelmia, elintarvikkeista ja asunnoista oli edelleen pulaa. Myös järjestyksen ylläpito tuotti vaikeuksia. Tehtaan toimesta

²⁸ Itkonen 2004, 13–47.

²⁹ Itkonen 2004, 65–71.

³⁰ Soikkanen 1963, 191–192.

³¹ Itkonen 2004, 45–47: väestö vuonna 1900 2546 henkilöä, vuonna 1910 3407 henkilöä ja vuonna 1920 yli 4700 henkilöä.

³² Itkonen 2004, 95; Soikkanen 1963, 593.

³³ Ks. tarkemmin esim. Alapuro 1994, 55–64.

³⁴ Tehtaanhoitaja oli omistajien palkkaama työntekijä, joka valvoi yhtiön etua Varkaudessa.

³⁵ Itkonen 2004, 51–52.

paikkakunnalle hankittiin poliisipäälliköksi E. Anttila ja hänen avukseen porilaisia poliisimiehiä. Myös työväenjärjestöt olivat huolissaan levottomuudesta. Vallankumouksen jälkeen ne asettivat virkaan viisi miliisiä, joiden palkan tehdas maksoi.³⁶

Elokuussa Varkauden kruununtehtailla puhkesi lakko, joka kiristi tunnelmaa entisestään. Työntekijät vaativat palkankorotuksia, mutta tehtaan johto vastasi, ettei se voinut korottaa palkkoja ilman Venäjän työministeriön lupaa. Tehdas vastasi lakkoon työsululla ja lisäksi elintarvikkeiden myynti kruununtehtaan kautta päätettiin lopettaa. Myös tehtaan asunnoissa asuneita lakkolaisia uhattiin hädöillä. Lakko saatiin soviteltua kuukauden kuluttua ja työt jatkuivat.³⁷

Alati levottomassa ilmapiirissä järjestyksen ylläpito aiheutti huolta. Ongelman ratkaisuna nähtiin turvallisuuskaartit, joita molemmin puolin ryhdyttiin perustamaan.

Varkauden suojeluskunnan perustamisen taustalla oli porvarillisten piirien kokema turvattomuus. Venäläinen sotaväki herätti pelkoa ja samoin myös jatkuvasti voimistuva työväenliike lisäsi turvattomuuden tunnetta. Suojeluskuntatoiminta alkoi vuoden 1917 elokuussa. Tällöin järjestettiin pistooli-ammunta- ja marssiharjoituksia. Virallisesti suojeluskunta perustettiin tehtaan piirustussalissa pidetyssä kokouksessa syyskuun alussa. Suojeluskunnan johtoon nimitettiin tehtaan johtavia virkailijoita.³⁸

Punakaartin perustamiseen vaikuttivat tiiviit suhteet Helsinkiin. Kesästä 1917 lähtien kruununtehtaan työntekijäin ammattiosasto oli yhteydessä Helsingin työmies- ja sotaneuvostoon. Mallia otettiin myös Kuopiosta, jonne punakaarti perustettiin elokuun lopulla.³⁹

Kaartin perustamisesta ei oltu yksimielisiä, sillä osa työväenyhdistyksen jäsenistä ja vasta perustetusta kaartitoimikunnasta vieroksui aseellista toimintaa. Merkittävä askel kaartin perustamiselle oli valtakunnallisen ammattijärjestöjen valtuuskunnan antama kehoitus liittyä kaartiin 20. lokakuuta. Kehotus johti Varkaudessa toimiin. Aikaisemmin perustettu 10-henkinen kaartitoimikunta syrjäytettiin ja sen tilalle perustettiin uusi kolmimiehinen

³⁶ Soikkanen 1963, 617–618.

³⁷ Soikkanen 1963, 618.

³⁸ Soikkanen 1963, 619–621.

³⁹ Soikkanen 1963, 622–623.

toimikunta. Tässä vaiheessa tehtiin myös päätös aseiden hankkimisesta. Niitä hankittiin Helsingistä sekä kruununtehtailla olevilta venäläisiltä sotilailta.⁴⁰

Varkauden punakaartin perustamiseen vaikuttivat keskeisesti ulkopaikkakunnilta tulleet vaikutteet. Toimintaohjeita ja mallia haettiin suoraan Helsingistä. Työväenyhdistyksen sisällä kaartin perustamisesta ei oltu yksimielisiä ja oikeammin kaarti saatiin perustettua vasta työväenyhdistyksen sisäisen ”vallankaappauksen” avulla. Yksi keskeinen kumoushengen luoja oli Varkauteen marraskuun alussa saapunut työväenliikkeen piirisihteerit Matti Autio. Autio oli luonut uraa työväenliikkeen parissa kymmenisen vuotta ja koko tuon ajan hän oli edustanut liikkeen jyrkintä laitaa.⁴¹

Marraskuussa puhjennut suurlakko kiristi tilannetta äärimmilleen. Yleislakko alkoi ammattijärjestöjen toimesta 14. marraskuuta. Lakko ei ollut työlakko, vaan sillä pyrittiin painostamaan porvarillista eduskuntaa hyväksymään Me vaadimme -ohjelman mukaisia uudistuksia. Lakon aikaisesta järjestyksen ylläpidosta vastasivat punakaartit, mutta ne saivat tehtäväkseen myös pidättää työväelle vihamieliset henkilöt, takavarikoida elintarvikkeita ja etsiä aseita.⁴² Edellä mainittuja tehtäviä ei ollut mahdollista suorittaa laillisuuden piirissä.

Toimintaohjeita alettiin toimeenpanna myös Varkaudessa. Ensimmäisenä punakaarti otti haltuunsa puhelimen ja juna-aseman sekä etsi aseita suojeluskunnan jäseniltä. Poliisi Anttila pidätettiin, vaikka häneltä ei ollut löydetty aseita. Myöhemmin lakon aikana Anttila joutui myös murhayrityksen kohteeksi. Anttilan lisäksi pidätettiin useita tehtaan virkailijoita. Tässä vaiheessa suojeluskuntalaiset eivät tehneet vastarintaa. Uudessa tilanteessa valta Varkaudessa oli siirtynyt punakaartille ja työväenjärjestöille.⁴³

Marraskuun 15. päivänä eduskunta hyväksyi osan Me vaadimme -ohjelman vaatimuksista. Näin ollen suurlakon aihe oli poistunut. Pian kävi kuitenkin selville, ettei lakon lopettaminen ollutkaan niin helppoa, sillä lakon aikana punakaartit eri puolella maata olivat toimineet varsin omavaltaisesti. Varkaudessakin lakon lopettamiseksi käytiin pitkiä neuvotteluja. Sovitteluissa oli paikalla myös maaherra von Hellens Kuopiosta. Erityisesti lakon aikana

⁴⁰ Soikkanen 1963, 623–624.

⁴¹ Soikkanen 1963, 624.

⁴² Soikkanen 1963, 625.

⁴³ Soikkanen 1963, 625–628.

takavarikoidut aseet aiheuttivat kiistaa, mutta lopulta sovinto saatiin aikaiseksi ja työt jatkuivat 23. marraskuuta.⁴⁴

Suurlakon jälkeen tilanne Varkaudessa jatkui tulehtuneena. Punakaartilaisten tekemät laittomuudet herättivät katkeruutta. Punakaartin ja työväenliikkeen parissa usko omaan joukkovoimaan kasvoi entisestään. Lakon jälkeenkin erityisesti kruununtehtaalla oli useita palkkakiistoja ja kiistat jatkuivat aina sodan puhkeamiseen asti. Tilannetta kärjistikivät tammikuussa suoritettut kruununtehtaan irtisanomiset, samoin elintarvikepula jatkui. Työväenyhdistys ja punakaarti pitivät edelleen tiivistä yhteyttä Helsinkiin. Sieltä saatiin ohjeita sekä koulutusta, sillä muutama mies suoritti päällikkökurssin Helsingissä. Myös yhteydet Savon punaisten välillä toimivat. Kuopiosta saatiin Pietarista hankittua aseistusta. Vuoteen 1918 tultaessa Varkauden punakaarti oli aseistautunut ja se suhtautui varsin innokkaasti vallankumoukseen.⁴⁵

Edellä kuvatun perusteella vuoden 1918 tapahtumat eivät syntyneet Varkaudessa tyhjästä. Kriisin kärjistymisen taustalla oli vuosikymmeniä jatkunut muutospaine. Tilanne kärjistyi kärjistymistä vuoteen 1918 tultaessa. Näistä syistä on ymmärrettävää, miksi juuri Varkaudesta oli lähtöisin sodan paikallinen käyttövoima, ja sieltä kumoukselliset aatteet levisivät ympäristöön.

Yleisemmällä tasolla kysymys oli siitä, että suomalainen yhteiskunta oli 1800-luvun loppupuolelta lähtien muutosten kourissa. Teollisuuden ja maatalouden kapitalisoitumisen myötä kärjistyneet luokkaristiriidat, varallisuuserot sekä torpparikysymys olivat yhteiskunnallisia epäkohtia, joihin erityisesti työväenliike halusi muutoksen.⁴⁶

⁴⁴ Soikkanen 1963, 628.

⁴⁵ Soikkanen 1963, 629–630.

⁴⁶ Kekkonen 1991, 9–10.

2 SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET LEPPÄVIRRALLA JA JOROISSA

2.1 Syksyn 1917 ja kevään 1918 tapahtumat Leppävirralla ja Joroisissa

Vuoden 1917 kevättä ja kesää sävyttivät Leppävirralla maataloustyöntekijöiden lakot, joita puhkesi useammalla tilalla. Lakkojen kiistat koskivat työaikaa ja sen lyhentämistä. Ensimmäisenä toukokuussa lakkoilivat A. Ahlström Oy:n maatyöläiset ja myöhemmin kesän kuluessa lakot levisivät kaikkiaan neljälle eri suurtilalle. Lakot ratkesivat neuvottelujen avulla ja päättyivät työnantajien tehdessä myönnytyksiä työaikaan.⁴⁷

Tilannetta kiristivät osaltaan myös jatkuvasti paheneva elintarvikepula sekä eduskunnan hajottaminen ja uusien vaalien määrääminen. Kiristyneestä ilmapiiristä huolimatta työväestön ja porvariston johtajien välit säilyivät. Pyrkimystä yhteisymmärrykseen selittää molempien osapuolten jakama pelko ja epätietoisuus siitä, miten maassa oleva venäläinen sotaväki toimisi poliittisesti epävakaa tilanteessa. Turvaa epävarmaan tilanteeseen haettiin yhteistyössä perustetusta turvallisuuskunnasta, josta myöhemmin kehittyi Leppävirran suojeluskunta. Hankkeen taustalla toimi nimismies Eino Kempainen. Turvallisuuskunnan hallitukseen kuului kuusi porvari ja kolme sosialistijäsentä.⁴⁸

Tilanne Leppävirralla säilyi rauhallisena syyskuun ajan, mutta lokakuussa koko maan tilanne kärjistyi entisestään. Eduskuntavaalien päättyminen sosialidemokraattien tappioon ja Suomen Ammattijärjestöjen valtuuskunnan esittämä elintarvikkeita koskeva uhkavaatimus senaatille sekä kehotus työväelle perustaa omia järjestyskaarteja saivat aikaan sen, että työväenkaarteja ryhdyttiin perustamaan nyt sellaisillekin paikkakunnille, joilla niitä ei aikaisemmin ollut perustettu. Myös Leppävirta sai oman kaartinsa lokakuun lopussa. Mallia kaartin perustamiseen saatiin Varkaudesta.⁴⁹

Leppävirran kirkonkylän kaartin toiminta alkoi voimisteluharjoituksilla, mutta pian toiminta ”sotilaallistui”. Metsästysaseiden tultua mukaan äkseerauksesta vastasivat ensin metsäteknikko Vuokko ja sitten poliisi Haatainen. Marraskuun puolella kirkonkylän kaarti sai

⁴⁷ Hovi 1995, 339.

⁴⁸ Hovi 1995, 339–340.

⁴⁹ Hovi 1995, 340–341.

seuraa syrjäkylien omista kaarteista, kun tuolloin Paukarlahteen, Kotalahteen ja Sorsakoskelle perustettiin omat kaartit.⁵⁰

Marraskuussa Suomen Ammattijärjestö julisti maahan yleislakon. Leppävirralla lakko kesti 15.11.–20.11.1917. Lakon aikana Leppävirran työväenkaarti toteutti Helsingistä tulleita suurlakko-ohjeita samoin kuin Varkauden kaartikin. Ohjeita noudattaen työväenkaarti partioi pitäjillä, riisui turvallisuuskunnan jäseniä aseista ja etsi aseita taloista, sulki kauppoja ja postin sekä miehitti puhelinkeskuksen. Lakon aikana nimismies Kemppainen pidätettiin ja kuljetettiin vankityrmään. Hänet kuitenkin vapautettiin seuraavana aamuna, vaikka kaartilaiset eivät olleet saaneet nimismieheltä vaatimiaan aseita.⁵¹

Marraskuun tapahtumia puitiin myöhemmin oikeudessa. Leppävirran syyskäräjillä syyskuussa 1918 käsiteltiin suurta viljatakavarikkoa. Kaukaan tehtaiden elintarvelautakunta Lappeen pitäjistä oli haastanut Leppävirran kunnan elintarvelautakunnan laittomasta takavarikosta. Kantajan asiamies selitti oikeudessa tapahtumia seuraavasti: ” Marraskuussa 1917 oli Kaukaan tehtaiden elintarvikelausakunnan viljalastissa ollut laiva kulkenut Leppävirran salmen läpi, jolloin Leppävirran elintarvelautakunnan punaiset aseelliset jäsenet olivat pysäyttäneet laivan ja takavarikoineet lastin, sekä estäneet laivan kulun asettamalla ketjuja salmen poikki lossin kohdalle.” Takavarikko oli suoritettu, vaikka laivan kapteenilla oli ollut kaikki tarvittavat lupapaperit viljan kuljettamiseen. Leppävirran elintarvelautakunnan asiamies selitti puolestaan, että ” Joskin Kaukaan tehtaiden elintarvikelausakunnalla on ollut oikeus ostaa ja kuljettaa viljaa, olisi nuo luvat pitänyt näyttää ennen kuin Leppävirran elintarvikelausakunta alkoi suorittamaan takavarikkoa. Koska lupia ei oltu näytetty, on Leppävirran elintarvelautakunta toiminut aivan oikein.”⁵²

Laivan viljatakavarikko osoittaa, että työväenkaarti toteutti Helsingistä tulleita suurlakko-ohjeita kirjaimellisesti. Oudon tapauksesta tekee se, että myöhemmin oikeudessa tapahtumista joutui vastaamaan Leppävirran elintarvelautakunta.

Suurlakon aikana paikallinen järjestysvalta heikkeni ja joutui hajaannuksen tilaan. Pidätyksestään säikähtänyt nimismies Kemppainen poistui perheineen paikkakunnalta Kuopioon anottuaan kuvernööriltä virkavapaata. Hänen sijaisekseen määrätty ylioppilas

⁵⁰ Hovi 1995, 341.

⁵¹ Hovi 1995, 342.

⁵² JMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 60

Tapani Väänänen otti viran vastaan, mutta poistui hänkin varsin pian Leppävirralta. Tämän lisäksi poliisikonstaapeli Haatainen oli liittynyt lakkolaisiin ja kansalaiskokous oli pidättänyt konstaapeli D. Lehtolaisen virantoimituksesta.⁵³

Lakko päättyi 20.11.1917 Leppävirralla. Lakon aikana oli käynyt selväksi, että voimasuhteet olivat kääntyneet ratkaisevasti kaartilaiden eduksi. Turvallisuuskuunta lakkautettiin pian lakon päättymisen jälkeen Kuopion läänin kuvernöörin määräyksestä. Taustalla oli työväenjärjestöjen voimakas painostus. Lakon päättymisestä aina tammikuun lopulle tilanne säilyi odottavana. Kuitenkin samanaikaisesti työväenkaarti hankki aseita ja järjestäytyi sotilaallisesti. Varkauteen hankittiin satakunta sotilaskivääriä ja lisäksi Leppävirran kirkonkylälle parikymmentä kivääriä. Kaartin komentosuhteet järjestettiin siten, että Leppävirran kaarti oli alistettuna Varkauden esikunnalla ja Leppävirran kylien kaartit toimivat Leppävirran kirkonkylän kaartin alaisuudessa.⁵⁴ Yrityksistä huolimatta punakaarti ei kuitenkaan onnistunut muodostamaan toimivaa komentoketjua ennen sodan puhkeamista, saati sen aikana. Kurittomuus häiritsi kaartin toimintaa jo suurlakon aikana.

Syksyn 1917 heikosta elintarviketilanteesta löytyy viitteitä myös Leppävirran käräjäkunnan 17. tammikuuta 1918 istutuilta välikäräjiltä. Molemmat tapaukset koskevat murtovarkauksia, jotka ovat tapahtuneet marraskuussa 1917. Ensimmäisessä tapauksessa asianomistajana on Leppävirran laiva Oy. Liitteenä olevan poliisiraportin mukaan vastaajina olevat kaksi työmiestä ovat murtautuneet viljamakasiinin ja varastaneet sieltä rukiita. Toisessa tapauksessa asianomistajina on kolme eri kauppa: A. Ahlström Oy:n kauppa, Johan Itkosen perillisten sekatarvakauppa sekä Varkauden työväenosuuskauppa. Syytettynä on kymmenen eri vastaajaa, joista kahdeksan on työmiehiä tai heidän vaimojaan, yksi torpparipoika ja yksi irtolainen. Syytteen mukaan vastaajat ovat marraskuun aikana varastaneet kaupoista sekatarvaa ja ruokatarpeita yli 12 000 markan edestä ja lisäksi kaupanneet varastamiaan tavaroita eteenpäin.⁵⁵ Välikäräjien tapaukset osoittavat, että ainakin työväestö, jolla ei omasta takaa ollut ruokaa, kärsi elintarvikkeiden niukkuudesta.

⁵³ Hovi 1995, 343.

⁵⁴ Hovi 1995, 344.

⁵⁵ JoMA LT, Leppävirran käräjäkunnan välikäräjät 17.1.1918, § 2 ja § 3

Mahdollisiin levottomuuksiin varauduttiin aluksi yhdessä ilman sosioekonomisia jakolinjoja. Työväen sanouduttua irti yhteisestä turvallisuuskuntahankkeesta juopa työväestön ja porvariston välillä syveni. Suurlakon puhjettua lakkotoiminta sai nopeasti laittomia piirteitä ja esimerkiksi yksityisomistusta ei enää tuossa vaiheessa kunnioitettu. Suurlakon aikana paikallinen järjestysvalta menetti toimintakykynsä. Paikallisella tasolla Varkauden teollisuuskeskuksesta kehittyi radikalismien keskus, josta kumoukselliset ajatukset levisivät ympäristöön.

Syksyn 1917 aikana oli käynyt selväksi, että todellista valtaa Leppävirralla piti työväenkaarti. Yleinen järjestysvalta oli toimintakyvytön ja yhteiseksi turvaksi kaavailtu turvallisuuskunta oli lakkautettu Kuopion läänin kuvernöörin käskystä. Tässä tilanteessa ei ollut yllättävää, että tammikuun lopussa sodan puhjetessa Leppävirta siirtyi punaisten hallintaan ilman vastarintaa. Mallia toimintaan otettiin Varkaudesta, jossa punakaarti miehitti yöllä 28.1.1918 puhelimen, lennättimen ja rautatieaseman ja sulki maanteitä patrullein. Tieto sodan syttymisestä täytti kirkonkylän työväentalon eri puolilta tulleista miehistä. Tilan puutteen vuoksi myös nuorisoseurantalo valjastettiin punakaartin käyttöön, samoin tyttökoulu, josta tuli sairastupa. Sodan ensimmäisenä päivänä pidettiin yleinen kokous, jossa vallittiin punakaartin esikunta. Tässä vaiheessa näyttää kaikki työväenjärjestöihin kuuluneet komennetun punakaartiin, omasta halusta riippumatta. Monet liittyivät punakaartiin vastoin omaa tahtoaan.⁵⁶

Koko maan tasolla teollisuustyöväestö oli vallankumouksen keskeinen voima. Sodan puhjetessa punakaartit ottivat hallintaansa teollisuuskeskittymät, joissa niillä oli moninkertainen miesylivoima. Vallankumouksen toteuttaminen muistutti rakenteellisesti Venäjän teollisuuskeskittymien vallankumouskehitystä: aseistetut kaartit ottivat teollisuuslaitokset hallintaansa. Aseistetut kiväärimiehet ilmestyivät tehtaiden porteille. Kotitarkastuksin ja taktisin (tärkeiden henkilöiden) vangitsemisin alue otettiin haltuun. Varkauden seudun miehittäminen oli lähes kouluesimerkki tästä. Varkauden toimeenpaneva komitea ja punakaartin esikunta antoivat 28. tammikuuta julistuksen, jonka mukaan: ”*aseistautuneena Ruotsin, Saksan ym. aseilla salaisesti lahtarikaartiensa avulla aikoi porvaristomme tehdä tyhjäksi kaikki vallankumouksen saavutukset ja perin pohjin tuhota Suomen kansan nuoren vapauden ja työväenjärjestöt.*” Julistuksen seurauksena Varkauden

⁵⁶ Hovi 1995, 345.

tehtaat ympäristöineen julistettiin sotatilaan. Punakaartin toimintaohjeet kuuluivat seuraavasti.⁵⁷

1. ”Porvarilliset henkilöt riisutaan aseista.
2. Esikunnan määräysten rikkoja tai vastarintaan ryhtyvä ammutaan.
3. Suojeluskunnan luovutettava aseensa punakaartille.
4. Valheellisten tietojen levittäminen ja provokatsioni rangaistaan sotalakien mukaan armotta.
5. Ryöstöt, murhat ja yksityiset kostotoimet kielletään.
6. Naiset ja lapset pysykööt asunnoissaan.
7. Rautatie, puhelin ja liikenne asetetaan toimeenpanevan komitean valvontaan.”

Seuraavana päivänä punakaartin esikunta ja toimeenpaneva komitea ilmoittivat, että *”porvariston aseistetut lahtarijoukot ovat eri paikoissa Savoia vanginneet aseettomia työväenluottamushenkilöitä”*. Vangitsemisten seurauksena Varkauden punakaarti vangitsi Varkaudessa, Joroisissa ja Leppävirralla joukon henkilöitä, jotka uhattiin surmata, mikäli suojeluskuntalaisten kuultaisiin ampuneen omat vankinsa.⁵⁸

Punakaartien toiminta muistuttaa identtisesti Venäjän vallankumouksen ja sisällissodan logiikkaa, mutta suoranaisestä matkimisesta ei ole kysymys. Tammikuussa 1918 suomalaisilla vallankumouksellisilla ei ollut selkeää käsitystä venäläisten virkaveljien toimintamalleista. Pikemminkin vallankumouksen mallia oli ehkä saatu lukemalla kuvauksia Ranskan tapahtumista, Ranskan vallankumouksesta tai Pariisin kommuunista vuodelta 1871. Ainakin panttivankien ottaminen ja heidän surmaamisellaan uhkailu olivat Pariisin kommuunin peruja. Kommunardien kumouksen epäonnistuttua he surmasivat ottamansa panttivangit.⁵⁹

Varkauden esikunnalta tulleita käskyjä ryhdyttiin toteuttamaan myös Leppävirralla. Maanteille muodostettiin vartioita, samoin kirkontorniin. Tärkeitä maantiesiltoja miinoitettiin ja puhelinkeskus otettiin haltuun. Punakaartin panttivangeiksi joutui neljä henkilöä: eläinlääkäri Kaarlo Thitz, Aleksander Thitz, vuokraaja Taavetti Tuhkanen ja vanginvartija Herman Sikanen. Heidät uhattiin surmata, mikäli valkoiset yrittäisivät aseellisia vastatoimia. Myös ihmisten liikkumista rajoitettiin, kulkuun vaadittiin punakaartin esikunnan

⁵⁷ Tikka 2008, 49–50.

⁵⁸ Tikka 2008, 49–50.

⁵⁹ Tikka 2008, 50–51.

myöntämä kulkulupa. Vastapuolen aseita etsittiin ja epäilyttäviä henkilöitä kuulusteltiin. Elintarvikehuolto järjestettiin takavarikoiden avulla, jotka suoritettiin ympäristön maataloilla ja kauppa-liikkeissä. Kuitenkin suurimmaksi osaksi punakaartin toiminta oli odottelua työväentalolla.⁶⁰

Juuri näitä Varkauden esikunnan määräyksellä suoritettuja aseottoja ja takavarikoita käsiteltiin myöhemmin käräjillä. Vaikka esikunta oli käskyssään kieltänyt ryöstöt ja yksityiset kostotoimet, kurittomassa joukossa tapahtui ylilyön-tejä. Sodan jälkeen vääryyttä kärsineet halusivat korvauksen menetyksistään myös kihlakunnanoikeudessa, vaikka moni rikoksiin syyllistynyt oli tuomittu jo valtiorikosoikeudessa tai makasi mullan alla.⁶¹

Tammi-helmikuussa tapahtui Leppävirralla kolme punakaartin suorittamaa aseottoa, joita myöhemmin käsiteltiin oikeudessa. Kuvernementsihteeri Julius Holmströmin⁶² kotiin Leppävirran kirkonkylällä oli tammikuun lopulla 1918 tunkeutunut kaksi punakaartilais-ta, mäkitupalaisen poika sekä työmies, joista toinen omavaltaisesti ja kielloista huolimatta otti kuvernementsihteerin revolverin koteloi-neen.⁶³ Niin ikään Leppävirran Haapamäen kylästä kotoisin oleva talollinen joutui luovuttamaan aseensa punakaartilaisille helmikuun alussa 1918.⁶⁴ Kolmas asetakavarikko tapahtui helmikuussa 1918. Aseensa joutui luovuttamaan talollinen Leppävirran kirkonkylästä. Takavarikon tekijä oli samasta kylästä kotoisin oleva mäkitupalainen.⁶⁵

Helmikuussa 1918 punakaartin toiminta näyttää laajenneen aseotoista erilaisiin ryöstöihin ja vahingontekoihin, sillä esimerkiksi punakaartin ruokahuolto oli suurilta osin pakko-ottojen varassa. Helmikuun aikana tapahtui kolme punakaartin suorittamaa ryöstöä. Ensimmäisen ryöstön kohteeksi joutui Leppävirran suurimpiin karjatilallisiin kuulunut maanviljelijä Veikka Kansanen Paukarlahden kylästä. Myöhemmin 1920-luvulla Kansanen on Kansallisen Kokoomuksen Leppävirran paikallisyhdistyksen kantavia voimia.⁶⁶ Myös kaksi muuta ryöstön kohteeksi joutunutta olivat talollisia. Talollinen Matti Konttinen Paukarlahden kylästä ei ollut

⁶⁰ Hovi 1995, 345–346.

⁶¹ JoMA LT, Leppävirran ja Joroisten käräjät 1918–1919

⁶² Syntynyt 1846 Kristiinankaupungissa, toimi Leppävirran nimismiehenä v. 1882–1906 ja 1908–1910. Hovi 1995, 225

⁶³ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43

⁶⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 52

⁶⁵ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 71

⁶⁶ Hovi 1995, 369,433.

tyhjätasku. Konttinen oli ollut varsin yritteliäs mies 1800-luvun lopulta lähtien. Hän oli ollut mukana muun muassa tiilien valmistuksessa sekä puutavaran vesikuljetuksessa.⁶⁷ Kolmas ryöstön kohteeksi joutunut talollinen oli vanha isäntä Timolan kylässä. Kaikilta talollisilta oli varastettu rahaa väkivallalla uhaten.⁶⁸

Aineistosta nousee esiin vielä kaksi tapausta. Leppävirran tutkijalautakunnan jäseneltä Kustaa Sutiselta oli anastettu elintarvikkeita. Sutinen oli kuitenkin jo aikaisemmin saanut tapauksen johdosta 250 markkaa korvausta, sillä asiaa oli käsitelty myös tutkijalautakunnassa.⁶⁹ Helmikuussa punakaartilaiset tekivät Leppävirran Saamaisten kylällä pommi-iskun Halosen taloon, sillä he olettivat talossa olevan suojeluskuntalaisten majapaikan.⁷⁰

Helmikuussa 1918 vallankumoukselliset vakiinnuttivat asemansa Etelä- Suomessa linjan Pori-Tampere-Lahti-Kouvola-Lappeenranta-Viipuri eteläpuolella. Etelä-Pohjanmaasta taas muodostui valkoisten keskeisin alue. Valkoisen armeijan päämaja sijaitsi Seinäjoella ja maan hallitus istui Vaasassa. Helmikuun aikana valkoiset puhdistivat selustansa valtaamalla Oulun, Kemin, Kuopion ja Varkauden. Varkauden seudun valtaaminen oli valkoiselle armeijalle merkittävä onnistuminen. Varkauden valtaamisesta tuli valkoisen vapaaehtoisarmeijan tulikaste ja samalla se vahvisti sodanjohdon uskoa vapaaehtoisvoimiin.⁷¹

Punaisen Varkauden kohtaloksi muodostui sen sijainti. Valkoisten vallatessa Varkauden se oli viimeinen sisällissodan rintamalinjojen valkoisessa selustassa ollut kapinapesäke. Varkauden valtauksen myötä myös valtauksen liittyvät rankaisutoimet saivat aivan uudet mittasuhteet.⁷²

Varkauden kukistuminen tiesi myös Leppävirran punaisen vallan luhistumista. Leppävirran punakaartin taisteluosasto oli määrätty puolustamaan Varkautta ja tiedot Varkauden kukistumisesta saivat punakaartin hajaannuksen tilaan Leppävirralla. Punakaarti vetäytyi kirkonkylästä pian Varkauden antautumistietojen jälkeen. Samoin Sorsakosken punakaarti jätti asemansa taistelutta. 23.2.1918 ratsumestari C.W. Malmin johtama Kuopion komppania

⁶⁷ Hovi 1995, 112–113, 160.

⁶⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70 & § 87, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

⁶⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36

⁷⁰ Hovi 1995, 347.

⁷¹ Tikka 2006a, 53–54.

⁷² Tikka 2004, 232.

saavutti Leppävirran kirkonkylän. Komppanian saavuttua kirkonkylään suurin osa punaisista oli jo paennut. Osa sen sijaan saatiin vangeiksi ja heidän tulevaisuutensa ratkaisi paikkakunnalle perustettu tutkijalautakunta.⁷³

Varkauden valloitusta seurasivat mittavat rankaisutoimet. Varkauden vallanneiden joukkojen ylipäällikkö, kenraalimajuri Löfström nimitti Varkauteen sotilaskomendantiksi savonlinnaisten suojeluskuntajoukkojen päällikön Ensi Somersalon. Hänen tehtäväkseen tuli toimittaa Varkaudessa vangittujen punakaartilaisten ja muiden epäiltyjen tutkinta. Kenttäoikeudessa istuivat puheenjohtajan lisäksi yleensä kaksi tai kolme virallista jäsentä. Tämän lisäksi kuulustelujen aikana paikalla oli useita epävirallisia jäseniä, todistajia tai valkoisille muuten tietoja antaneita henkilöitä. Nämä henkilöt olivat usein paikallisia talollisia, tehtaiden johtoa, virkamiehiä, poliisiviranomaisia ja niin edelleen. Myös heidän lausuntonsa vaikuttivat tuomioihin.⁷⁴

Kenttäoikeuden puheenjohtajana toimi Rantasalmen kihlakunnan tuomari, hovioikeuden asessori ja kansanedustaja Elias Wilfrid Sopanen. Hän oli aikaisemmin toiminut Leppävirran tuomiokunnan tuomarina, joten Sopasella oli jonkinasteinen paikallistuntemus tuomittavista. Puheenjohtaja vahvisti yhdessä sotajoukkojen päällystön kanssa oikeuden tuomiot.

Kenttäoikeus kuulusteli toimintansa aikana 22.2.–14.3.1918 kaikkiaan 1254 henkilöä. Kuulusteluita suoritettiin nopealla tahdilla. Ensimmäisinä kolmena tai neljänä päivänä kuulusteltiin yli 500 henkilöä. Tämän jälkeen tahti hieman hidastui ja oli noin 80 henkilöä päivässä. Käytännössä näin nopea tutkintamenettely tarkoitti, että kuulustellut luokiteltiin jo entuudestaan tiedossa olleilla tiedoilla. Mitä enemmän kuulustellun tiedettiin syyllistyneen kaartin toimintaan, sitä pitempi pöytäkirjanote syntyi.⁷⁵

Kenttäoikeus pyrki saamaan selville pahimmat rikoksen tekijät. Näitä olivat kaartin päällystö, aktiiviseen vastarintaan, ase-etsintöihin, takavarikointeihin, ryöstelyyn, pahoinpitelyihin ja surmatöihin syyllistyneet henkilöt. Näiden henkilöiden kartoittamisessa paikallisten valkoisten ja muiden oikeuden luotettavaksi katsomien henkilöiden lausunnoilla oli suora vaikutus annettuihin tuomioihin. Kuulustelluista noin kaksi kolmasosaa eli 769 henkilöä

⁷³ Hovi 1995, 350–351.

⁷⁴ Tikka 2004, 234.

⁷⁵ Tikka 2004, 234–235.

vapautettiin. Pidätettäväksi määrättiin lopulta 383 henkilöä ja ammuttavaksi kenttöikeus määräsi 87 miestä. Valtaosa vapautetuista oli vanhempia miehiä, jotka olivat työskennelleet tehtaassa ja asuneet paikkakunnalla pitkän aikaa. Monet heistä eivät olleet osallistuneet kapinaan lainkaan.⁷⁶

Sodan tässä vaiheessa vangittujen osuus jää lopulta pieneksi. Vankien määrää yritettiin rajoittaa, koska valkoiset tarvitsivat kaikki miehensä rintamalle. Vangitseminen edellytti punakaartiin kuulumista ja jotakin rikollista tekoa. Useimpia vangittuja syytettiin ensisijaisesti kaartin rivijäsenyydestä, osallistumisesta takavarikkoon, osallistumisesta taisteluun tai sitten toimimisesta kaartissa esimiestehtävissä tai punaisessa siviilihallinnossa.⁷⁷

Raskaimman tuomio saivat ylemmän päällystön edustajat, varsinkin jos he olivat päällikköasemassa osallistuneet vakaviin tekoihin, kuten takavarikoihin tai surmatöihin. Leppävirran punakaartin päälliköt Emil Nissinen ja Herman Wright sekä Ruokojärven kaartin komppanianpäällikkö Emil Uotinen teloitettiin. Talollinen Petter Thilin surmaamiseen osallistuneet neljä punakaartilaisista ammuttiin. Samoin tehtaan poliisin Emil Anttilan ampumisyrytykseen syksyllä 1917 osallistuneensa viidestä punakaartilaisesta kolme tuomittiin ammuttavaksi.⁷⁸

Edellä esiteltyjen faktojen pohjalta Tikka on päätenyt seuraaviin johtopäätöksiin Varkauden valtauksen jälkeisistä rankaisutoimista. Rankaisutoimet eivät tapahtuneet valkoisten sotajoukkojen aloitteesta, vaan valtaustoimia johtaneiden käskystä. Keskeisessä roolissa olivat valloitusoperaatiota johtanut kenraalimajuri Ernst Löfström, Varkauden kenttöikeuden ylituomari Sopenen ja sotilaskomendantti Somersalo.⁷⁹

Varkauden kenttöikeuden toiminta oli varsin rationaalista. Nopeiden kuulusteluiden jälkeen joukosta kerättiin punaisista pahimmat ja valtaosa vapautettiin. Eryteisesti epäillyn kuulusteleminen useampaan kertaan kertoo siitä, että syyllisyyttä todella haluttiin selvittää. Varkaudessa annetuilla kuolemantuomiolla oli olemassa vahvat perusteet. Tämä käy ilmi kenttöikeuden tuomiokirjan lopussa olevasta yhteenvedosta. Voidaankin todeta, että

⁷⁶ Tikka 2004, 235–237.

⁷⁷ Tikka 2004, 237.

⁷⁸ Tikka 2004, 237–238.

⁷⁹ Tikka 2004, 239.

valkoisten kurinpalautus Varkaudessa oli valkoisen sotilasjohdon käsissä. Se oli sotatoimi, ei niinkään puhdas jälkinäytös.⁸⁰

Vaikka valkoiset olivat vallanneet Leppävirran jo helmikuun lopussa, jatkuivat taistelut Etelä-Suomessa toukokuun puoleen väliin saakka. Maassa jatkuvasta sotatilasta huolimatta Leppävirralla yritettiin palata normaaliin järjestykseen ja Leppävirran talvikäräjiä istutettiin 6. toukokuuta 1918 alkaen. Maan poikkeuksellinen tilanne näkyi talvikäräjillä monin eri tavoin, mutta erityisesti Leppävirran suojeluskunta on esillä poikkeuksellisen paljon. Kevättalven aikana 1918 Leppävirran suojeluskunta otti itselleen paikallisen järjestysvallan roolin. Leppävirta ei ollut poikkeus tältä osin, vaan pikemminkin suojeluskunnan voimakas rooli näyttää olleen enemmän sääntö koko maassa.

Samaa tahtia kuin valkoinen armeija eteni, tuli myös vallattujen alueiden yhteiskunnallinen tilanne rauhoittaa. Käytännössä tuo rauhoittajan rooli lankesi suojeluskunnille ja suojeluskunnat saivat varsin laajat toimintaoikeudet täyttääkseen tehtävänsä.

Jo siinä vaiheessa kun senaatti julisti suojeluskunnat hallituksen joukoiksi, suojeluskunnille oli annettu aikaisemmin poliisille kuuluneita järjestysvallan tehtäviä. Senaatin julistuksen myötä paikallissuojeluskunnat tulivat osaksi valkoisen armeijan organisaatiota, alue-esikuntien alaisiksi paikallisiksi järjestyksenvalvojiksi. Niiden tehtäväksi tuli koota armeijalle joukkoja ja valvoa armeijan selustaa. Helmi-maaliskuun aikana suojeluskuntien keskeisiksi tehtäviksi muodostuivat kutsuntojen toimeenpano, pitäjän aseiden kontrollointi ja epäilyttävien henkilöiden valvonta, kuulustelu sekä vangitseminen. Sodan aikana pitäjien poliisiviranomaiset, nimismiehet ja konstaapelit oli alistettu antamaan virka-apua suojeluskunnille. Nimismiehiä, jotka kieltäytyivät avustamasta suojeluskuntia, uhkasi virasta erottaminen. Suojeluskunnan piiripäällikön käskystä suojeluskuntalaisia voitiin nimittää myös väliaikaisiksi poliiseiksi pitäjään. Suojeluskunta siis syrjäytti poliisiviranomaiset paikallisessa järjestyksen valvonnassa.⁸¹

Viime kädessä suojeluskuntien toiminta pitäjää rauhoitettaessa perustui 25.2.1918 valkoisen armeijan ylipäällikön Mannerheimin antamaan kuulutukseen, joka myöhemmin on tunnettu ns. ”ammutaan paikalla –julistuksena”: *”Henkilöt, jotka armeijan selän takana tavataan*

⁸⁰ Tikka 2004, 239–240.

⁸¹ Tikka 2004, 116.

hävittämästä teitä, siltoja, kulkuneuvoja, sähkölennätin- ja puhelinjohtoja, ammutaan paikalla. Samoin myös henkilöt, jotka tekevät aseellista vastarintaa maan laillista sotavoimaa vastaan, niin myös sala-ampujat ja murhapolttajat. Jokainen, jolta 8 päivää sen jälkeen kun tämä kuulutus on luettu maan kirkoissa, löydetään ilman asianomaista lupaa säilytettyjä aseita tai joka tavataan armeijan selkäpuolella aseistettuna, ammutaan paikalla (...).”⁸²

Kyseinen julistus annettiin tiedoksi valkoisten valtaamien pitäjien nimismiehille ja kirkkoherroille heti alueen valloitusta seuranneina päivinä. Sitä myös julkaistiin sanomalehdissä ja levitettiin erilaisina ilmoituksina. Tarkoituksena oli tehdä paikalliselle väestölle selväksi, että tarvittaessa suojeluskunta saattoi käyttää koviakin otteita epäilyttäväksi katsomiaan henkilöitä vastaan.⁸³

Käytännössä molemmat säädökset johtivat kuulusteluihin, erilaisiin etsintöihin ja vangitsemiseen, mutta äärimmillään vietyä ”ammutaan paikalla – julistus” mahdollisti laajamittaisen punaisten ampumisen. Paavolaisen mukaan suuri osa niistä teloituksista, jotka eivät tapahtuneet kenttäoikeuksien päätöksellä, voidaan tulkita ylipäällikön kuulutuksen nojalla tapahtuneiksi surmiksi. Kuulutukseen sisältyi ”ammutaan paikalla – julistuksen” lisäksi myös hyvin epämääräinen toteamus taistelussa antautuvan henkilön vangitsemisesta ”päällikön harkinnan mukaan”. Säännökset olivat erittäin ankaria. Niiden tarkoituksena ei ollut synnyttää terroria, mutta joka tapauksessa ne antoivat puhdistusmentaliteetille suurta tukea.⁸⁴ Myöhemmin samansuuntaiseen tulkintaan on päätynyt myös Heikki Ylikangas.⁸⁵

Suojeluskunnan kohoaminen Leppävirran paikalliseksi järjestysvallaksi näkyi esimerkiksi siten, että suojeluskunta oli kevään 1918 aikana aktiivinen viinan kotipolttoon liittyvissä tapauksissa. Tässä asiassa Leppävirran suojeluskunta oli aikaansa edellä, sillä viinapannujahdistista tuli suojeluskuntien merkittävin tehtävä vasta kieltoain astuttua voimaan kesäkuussa 1919⁸⁶. Kotipolttimoiden etsintään Leppävirralla vaikutti varmasti osaltaan myös se, että viljan käyttäminen viinan valmistamiseen oli 2.6.1917 annetun

⁸² Tikka 2004, 68.

⁸³ Tikka 2004, 134–135.

⁸⁴ Paavolainen 1967, 410.

⁸⁵ Ks. Ylikangas 1993, 142.

⁸⁶ Tikka 2006b, 111.

asetuksen mukaan sodan aiheuttamisessa poikkeuksellisissa oloissa kielletty. Kaikkiaan kevään 1918 aikana suojeluskunta tutki viittä alkoholiin liittyvää rikosta.⁸⁷

Koko aineistosta löytyy vain kaksi tapausta, jossa valkoisten sodan aikana tekemien rikosten uhrin hakivat oikeutta. Molemmat tapaukset tapahtuivat Leppävirralla kevään 1918 aikana. Kysymyksessä olevat tapaukset ovat murhanyritys ja murha.⁸⁸

Verrattuna Leppävirran käräjäkuntaan Joroisten käräjäkunnassa käsiteltiin huomattavasti vähemmän suoraan sotaan liittyviä tapauksia. Varsinaisesti sotaan liittyviä tapauksia aineistossa on vain yksi. Kysymyksessä on Joroisten puhelinkeskuksen 29.1.1918 tapahtunut valtaaminen. Lisäksi aineistosta nousee esiin Häyrylän kylän Osuuskaupan ryöstö suurlakon aikana syksyllä 1917. Myöskään Joroisten suojeluskunta ei näy oikeuden pöytäkirjojen sivuilla niin useasti kuin huomattavan aktiivinen naapuripitäjä Leppävirran suojeluskunta. Joroisten suojeluskunta näyttää ennättäneen viinapannujahtiin vain yhden kerran ja sitäkin tapaus käsiteltiin vasta syyskäräjien toisessa istunnossa vuonna 1919. Keväällä 1918 suojeluskunta avusti virkavaltaa vain yhdessä tapauksessa, joka koski väärän rahan kaupittelua. Sen sijaan tapauksia, joissa sota näkyy välillisesti, on molemmilta paikkakunnilta paljon.⁸⁹

Näyttää myös siltä, että Joroisissa oikeuslaitoksen toiminnan palaaminen normaaliin kesti kriisin jälkeen kauemmin kuin Leppävirralla. Kun Leppävirralla istuttiin ensimmäistä kertaa varsinaisia käräjiä jo toukokuun alussa keväällä 1918, kokoontuivat käräjät Joroisissa ensimmäistä kertaa vasta syyskuun puolella välissä. Leppävirralla käräjärytmi säilyi samana kriisistä huolimatta, kun taas samaan aikaan Joroisissa ei istuttu kevään 1918 aikana talvikäräjiä laisinkaan. Oikeuden pöytäkirjoissa syyskäräjiltä 1918 on Joroisissa monen tapauksen kohdalla merkintä *”On haastanut talvikäräjiin 1918 ja kun asia on maassa tuolloin vallinneen sotatilan takia näihin käräjiin siirretty.”*⁹⁰ Eroa ei voi selittää sotatapahtumien kestolla, sillä valkoiset olivat vallanneet molemmat paikkakunnat samanaikaisesti osana Varkauden valtaamista helmikuulla.⁹¹

⁸⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918

⁸⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100 & § 91

⁸⁹ JMA LT, Leppävirran ja Joroisten käräjät 1918- 1919

⁹⁰ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918

⁹¹ JoMA LT, Leppävirran ja Joroisten käräjät 1918

Aivan kuten koko maassa myös Joroisissa yhteiskunnallinen ilmapiiri oli kiristynyt jatkuvasti syksyn 1917 aikana. Syksyllä tilanne ajautui tiukimmilleen Joroisissa suurlakon aikana. Tuolloin työväenyhdistys päätti muun muassa ryhtyä takavarikoimaan aseita ja ampumatarpeita epäilyttäviltä henkilöiltä.⁹² Esimerkiksi Joroisten Osuuskaupasta anastettiin aseita ja ampumatarvikkeita.⁹³ Tammikuun lopulla punaiset ottivat haltuunsa myös Joroisen. Tärkeät rakennukset kuten puhelinkeskus vallattiin. Apua vallanvaihtoon saatiin Varkauden punakaartilta.⁹⁴

Sodan vaikutuksen näkyivät Joroisissa vielä varsinaisen kriisin päätyttyäkin. Esimerkiksi sodan aikana punaisten painamaa väärää rahaa liikkui paikkakunnalla. Helsingistä sodan jälkeen kotiinsa Joroisiin palannut muurarin tytär oli yrittänyt käyttää tuota rahaa maksaessaan ostoksiaan.⁹⁵

2.2 Oikeusprosessi

Sotaan liittyviä tapauksia käsiteltiin pääosin vasta vuoden 1919 käräjillä. Tosin, ajan oikeuskulttuurille viive oli tyyppillistä, koska maaseudulla käräjiä istuttiin kahdesti vuodessa. Tapauksista piirretty kuva sodasta paikallisena ilmiönä. Oikeudessa käsiteltiin etupäässä punakaartilaisien toimeenpanemia ylemmiltä ja paikalliselta esikunnalta tulleita käskyjä ja niiden seurauksia.

2.2.1 Haaste ja tutkinta

Kaikissa Leppävirran aseottotapauksissa asianomistajat toimivat kantajina. He ovat haastaneet käräjillä aseottojen tekijöitä. Ensimmäisen tapauksen kantaja kuvernementinsihteeri Julius Holmströmin oli haastanut käräjillä vain toisen punakaartilaisista. Haapamäen kylän talolliselta haasteen olivat saaneet molemmat asetakavarikkoon osallistuneet punakaartilaiset, torpparin poika Leppävirran kirkonkylästä ja Ioinen Haapamäen kylästä. Kolmannen tapauksen kantaja oli haastanut käräjille aseottoon osallistuneen mäkitupalaisen. Tapahtuneiden asetakavarikoiden ja käräjille haastamisen välillä on kaikissa tapauksissa reilun vuoden viive. Holmström tapausta käsiteltiin

⁹² JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110

⁹³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110

⁹⁴ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 108

⁹⁵ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

ensimmäisen kerran talvikäräjien 1919 toisessa istunnossa huhtikuun lopulla ja lopullisen päätöksensä oikeus antoi seuraavilla syyskäräjillä syyskuussa. Haapamäen kylän asetakavarikko käsiteltiin kokonaisuudessaan syyskäräjien ensimmäisessä istunnossa ja kolmas tapaus saatiin niin ikään päätökseensä talvikäräjien 1919 toisessa istunnossa.⁹⁶

Ryöstötapausten haasteet eroavat asetakavarikoiden haasteissa. Niissä kantajat ovat haastaneet yksittäisten henkilöiden sijasta käräjille Leppävirran kirkonkylän työväenyhdistyksen sekä Paukarlahden työväenyhdistyksen. Työväenyhdistykset siis rinnastetaan punakaartiin haasteissa. Kahdessa ensimmäisessä tapauksessa kannetta ajoivat talolliset itse, mutta Tiimolan kylän vanhan isännän puolesta kannetta ajoi hänen poikansa, joka oli ostanut isänsä tilan ja saatavat. Kanteita käsiteltiin huhtikuusta 1919 lähtien käräjillä.⁹⁷ Myös Kustaa Sutisen tapauksessa kanne oli suunnattu Leppävirran työväenyhdistystä vastaan.⁹⁸ Pommi-iskun kohteeksi joutuneen talon omistaja Juho Halonen haastoi tapauksen tiimoilta käräjille Saamaisten kylässä asuneen torpparin.⁹⁹

Suojeluskunnan tutkimien viinarikosten kanteita ajoi syyttäjän virkaa toimittava nimismies Matti Koponen. Vastaajia oli viidessä tapauksessa yhteensä parisen kymmentä. Vastaajat olivat pääosin torppareita ja loisia, mutta mukaan mahtui myös muutama talollinen.¹⁰⁰

Murhanyritystapauksessa kannetta ajoi ampumavälikohtauksessa haavoittunut talollisen poika (kuului punakaartiin). Tapauksen vastaaja oli talollinen, joka kuului Leppävirran suojeluskuntaan.¹⁰¹ Murhatapauksessa kannetta ajoi miehensä menettänyt punaleski Konnuslahden kylästä ja tapauksen vastaajana oli samassa kylässä asuva työnjohtaja, joka oli sodan aikana toiminut suojeluskunnan vankilanjohtajana.¹⁰²

Myös Joroisten tapahtumia puitiin myöhemmin oikeudessa. Sekä Joroisten Osuuskauppa että Telefoniosakeyhtiö haastoivat molemmat Joroisten kirkonkylän työväenyhdistyksen syyskäräjille 1918. Molempia kanteita oli alun perin tarkoitus käsitellä jo vuoden 1918 talvikäräjillä, mutta maassa vallitseva sotatila oli lykännyt käsittelyn syksyyn.¹⁰³ Syyskuussa

⁹⁶ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43 & § 71, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 62 & § 52

⁹⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70 & § 87, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

⁹⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36

⁹⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 89

¹⁰⁰ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 76 ja § 82

¹⁰¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100

¹⁰² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁰³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110 & § 108

pidetyillä välikäräjillä käsiteltiin väärän rahan kaupittelu. Syyttäjä Erik Sahlstein oli haastanut käräjille väärän rahan levittämisestä kiinni jääneen muurarin tyttären Häyrylän kylästä.¹⁰⁴

Leppävirralla oikeudessa käsitellyissä punakaartilaisten tekemissä rikoksissa virkavalta ei suorittanut poliisitutkintaa. Näin ollen tapauksien tutkinta jäi pelkän oikeuden harkinnan varaan.¹⁰⁵

Viinarikosten tutkinnan oli suorittanut Leppävirran suojeluskunta. Tutkintojen yhteydessä suojeluskunta oli tehnyt kotietsintöjä, viinapolttimoiden tuhoamisia, kuulusteluita ja pidätyksiä. Kahdessa tapauksessa myös poliisi oli tehnyt omat tutkintapöytäkirjansa suojeluskunnan pöytäkirjojen pohjalta.¹⁰⁶

Murhanyritys- ja murhatapauksessa oli molemmissa suoritettu tutkinta ennen oikeuskäsittelyä. Tutkintojen riippumattomuus on kuitenkin varsin kyseenalainen, sillä molemmissa tapauksissa tutkinnasta oli vastannut suojeluskunta. Murhatapauksesta laaditun raportin oli vieläpä laatinut rikoksesta käräjille haastettu vankilanjohtaja. Hän siis oli tutkinut itse itseään.¹⁰⁷

Myöskään Joroisissa ei poliisi ollut tutkinut kumpaakaan käräjillä käsiteltäviä punakaartin tuhotyötä. Telefoni-sentraalin valtausta oli kuitenkin tutkittu suojeluskunnan perustamassa tutkijalautakunnassa ja sen laatimia kuulustelupöytäkirjoja käytettiin myöhemmin oikeudessa.¹⁰⁸ Samoin Joroisten suojeluskunta oli tutkinut muurarin tyttären väärennetyn rahan käyttöä.¹⁰⁹

2.2.2 Oikeuskäsittely

Revolverinsa menettänyt kuvernementinsihteeri Holmström edusti käräjäistunnossa itseään. Rangaistukseksi hän vaati 300 markan korvausta aseestaan ja oikeudenkäyntikulujen korvaamista. Vastaaja ei ollut saapunut oikeuteen. Haastemies Kustaa Sutinen todisti haastaneensa mäkitupalaisen pojan (vastaaja) käräjille ja haasteen saadessaan tämä olikin myöntänyt rikoksen. Oikeus tuomitsi vastaaja esteettömästä poissaolosta 200 markan

¹⁰⁴ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

¹⁰⁵ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43 & § 71, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 62 & § 52, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70 & § 87, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36 ja Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 89

¹⁰⁶ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 76 ja § 82

¹⁰⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91 & § 100

¹⁰⁸ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110 & § 108

¹⁰⁹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

sakkoihin, sekä velvoitti vastaajan saapumaan seuraavaan oikeuden istuntoon 400 markan sakon uhalla.¹¹⁰

Tapauksen käsittelyä jatkettiin syksyllä. Tällä kertaa kantajan asiamiehenä toimi nimismies Havas. Nyt myös vastaaja oli saapunut oikeuteen. Kanteesta kuultuna: *”Vastaaja myönsi kyllä punakaartin käskystä olleensa joukossa, silloin kun revolveri haettiin kantajalta ja eräs Piilonen (työmies) oli ottanut sen, mutta ettei vastaaja ollut käsin koskenut revolveriin.”* Loppuun vastaaja totesi, että tuo revolveri oli vanhanaikainen ja on arvioitu liian kalliiksi ja toivoi pääsevänsä kanteesta vapaaksi. Nimismies Havas nimesi asiassa todistamaan poliisikonstaapeli Salomon Kauppisen, joka arvioi revolverin hinnaksi 175 markkaa.¹¹¹

Haapamäen kylän talollisen asiamiehenä toimi oikeudessa nimismies Havas. Vastaajia oli kaksi, torpparin poika Leppävirran kirkonkylästä ja loinen Haapamäen kylästä. Toinen vastaajista ei ollut saapunut paikalle oikeuteen, jolloin lautamies Ferdinand Kasanen ilmoitti että hänet oli käräjille haastettu. Tämä oli kuitenkin ilmoittanut olevansa sotapalveluksessa ja sieltä lomalla, eikä voi kuulla haastetta. Kantajan asiamies huomautti, että loinen olisi ollut velvollinen ottamaan haastemieheltä haastetodistuksen ja näyttämään sen päällystölleen sekä saapumaan oikeuteen.¹¹²

Asiamies Havas jatkoi, että vastaaja (torpparin poika) oli kapinan aikana helmikuun alussa vuonna 1918 anastanut kantajalta tämän kotoa yhden Browningin, metsästyskiväärin ja kaksipiippuisen haulikon sekä patruunoita 15. Vain haulikko oli saatu takaisin. Myös toinen vastaaja oli osallistunut anastukseen. Asiamies vaati, että vastaajat korvaisivat takaisin saamattoman omaisuuden arvon sekä maksaisivat kantajan oikeudenkäyntikulut. Vastaaja kertoi: *”Että hän ja toinen vastaaja hänen pyynnöstään olivat Leppävirran punakaartin käskystä käyneet ottamassa kantajalta tämän edellä mainitsemat aseet ja ampumatarpeet sekä vieneensä ne punakaartille Leppävirran työväenyhdistyksen talolle, jättäen ne punakaartin haltuun.”* Lopuksi vastaaja selitti, että hänet oli jo tuomittu valtiorikosoikeudessa asiasta ja hän anoi kannetta hylättäväksi.¹¹³

¹¹⁰ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43

¹¹¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 62

¹¹² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 52

¹¹³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 52

Kantajan asiamies Havaksen mukaan vastaajat olivat velvollisia korvaamaan anastamansa aseet, koska nyt oli kysymys korvauksesta ja toinen vastaajista oli tuomittu valtiorikosoikeudessa vain rikoksesta. Samalla Havas luopui kanteesta oikeudesta poisjäänyttä vastaajaa vastaan ja kutsui todistamaan talon palvelijattaren ja haastemiehen. Palvelijatar kertoi, että vastaajat olivat tulleet taloon ilman aseita ja kantaja oli luovuttanut aseensa vastustelematta torpparin pojalle. Haastemies sen sijaan kertoi saaneensa tunnustuksen torpparin pojalta haastaessaan tätä käräjille.¹¹⁴

Kolmannen asetakavarikon kantaja oli talollinen Leppävirran kirkonkylästä. Tässäkin tapauksessa kantajan asiamiehenä toimi nimismies Havas. Vastaajana oli samasta kylästä kotoisin oleva mäkitupalainen. Asiamies kertoi, että vastaaja oli anastanut kantajalta yksipiippuisen Husqvarna haulikkopyssyn, patruunavyön ja 10 kappaletta patruunoita. Korvaukseksi asiamies vaati pyssystä 400 markkaa ja vyöstä 25 markkaa sekä kantajan oikeudenkäyntikulujen maksamista.¹¹⁵

Vastaaja kertoi: *”Että oli työväenyhdistyksen silloisen järjestyskaartin esikunnan määräyksestä ollut Tuomaisen ja Heiskasen kanssa aseotoilla muun muassa kantajan luona, jolloin Heiskanen oli ottanut kysymyksessä olevan pyssyn ja panosvyön. Vaan vastaaja oli päinvastoin kieltänyt niitä ottamasta, sillä hän ei olisi tahtonut ottaa, mutta oli ollut mukana, kun esikunnassa oli sanottu, että ammutaan jollei tottele sen määräyksiä. Muuten väitti vastaaja, että kantaja oli saanut itselleen paremman pyssyn omansa sijaan suojeluskunnalta, jonne punakaartilaisten pyssyt oli luovutettu.”* Asian näin ollen ja huomauttaen vielä, että valtiorikosoikeus jo oli tuominnut hänet rikoksesta, vastaaja anoi kanteen hylkäämistä. Asiamies Havas nimesi asiassa kaksi loista todistamaan. Todistajat kertoivat, että vastaaja ja kaksi muuta miestä olivat tulleet kantajan taloon ja ottaneet haulikon sekä panosvyön. Toisen todistajan kertoman mukaan nimenomaan vastaaja oli ottanut aseensa, mutta toinen todistaja sen sijaan ei ollut nähnyt, kuka pyssyn oli vienyt. Vastaaja kiisti aseensa arvon olevan 400 markkaa ja väitti hinnaksi 70 markkaa. Asiamies pysyi hinta-arviossaan.¹¹⁶

¹¹⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 52

¹¹⁵ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 71

¹¹⁶ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 71

Veikko Kansasen ryöstöä käsiteltiin syyskäräjillä 1919. Hänen asiamiehenään toimi nimismies Havas. Vastajaaksi oli haastettu Leppävirran työväenyhdistys. Käräjillä yhdistystä edusti sen puheenjohtaja. Asiamies Havas jätti oikeuteen kirjallisen haasteen, määräyskirjelmän ja kuitin. Määräyskirjeen oli lähettänyt Punaisen Kaartin Esikunta 8. helmikuuta 1918 ja siinä oli myös Leppävirran työväenyhdistyksen leima, sen sisältö käsitteli määräystä luovuttaa aseet punakaartille. Määräykseen sisältyi myös 5000 markan takausmaksun vaatimus paukarlahtelaisilta.¹¹⁷

Oikeudessa esitetystä laskusta selvisi, että Veikko Kansanen oli suorittanut takausmaksun 5000 markkaa. Havas uudisti haastekirjeen sisällön kanteeksi ja totesi, että Leppävirran työväenyhdistys oli toiminut vuoden 1918 kapinassa punakaartina ja pakottanut Kansasen maksamaan 5000 markan takausmaksun ja että rahat oli käytetty työväenyhdistyksen hyväksi.¹¹⁸

Kanteesta kuultuna vastaaja lausui: *”Ettei kantaja lain mukaan voi kantaa työväenyhdistystä vastaan, koska asia on rikosasia, sillä yhdistys ei ole ryöstänyt rahoja”*. Yhdistys ei myöskään ollut hyötynyt rahoista eikä osallistunut punakaartin toimintaan. Leimasta puheenjohtaja totesi, että: *”leimasin oli yhdistykseltä väkivalloin otettu punakaartille.”* Tämän vuoksi vastaaja anoi kannetta hylättäväksi.¹¹⁹

Asiamies Havas pysyi kanteessaan ja totesi, että punakaarti oli perustettu työväenyhdistyksen määräyksestä ja tämän vuoksi työväenyhdistys oli velvollinen korvaamaan anastetut rahat. Lopuksi asiamies pyysi asiassa lykkäystä lisänäytösten esittämistä varten. Kantajan pyynnöstä oikeus päätti lykätä asian käsittelyä syyskäräjien 1919 toiseen yleiseen istuntoon.¹²⁰

Kanne on ristiriitainen sillä, lain mukaan rikosasiassa vastaaja ei voi olla muu kuin yksityinen henkilö.¹²¹ Leppävirran työväenyhdistyksen puheenjohtaja joutui siis vastaamaan oikeudessa rikoksesta, johon hänellä ei ollut osuutta. Myös Leppävirran työväenyhdistyksen rinnastaminen punakaartiin tekemiin rikoksiin on vähintäänkin yhtä arveluttavaa. Punakaarti

¹¹⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70

¹¹⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70

¹¹⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70

¹²⁰ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 70

¹²¹ L 39/1889 vp. Rikoslaki, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001> viitattu 22.5.2014

ja työväenyhdistys eivät olleet sama asia vuoden 1918 keväällä. Kuten puheenjohtaja toteaa, työväenyhdistyksen leimasin oli otettu punakaartin haltuun väkivalloin.

Asian käsittely jatkui syyskäräjien toisessa yleisessä istunnossa. Nyt tapausta käsiteltiin rikosasian sijaan siviiliasiana. Tapausnimike pysyi edelleen korvauksena. Kantajan asiamiehenä jatkoi nimismies Tyko Havas. Työväenyhdistyksen puheenjohtaja oli hankkinut oikeusoppinen avukseen, hänen oikeusavustajanaan toimi varatuomari Veli Emil Kivinen.¹²²

Asiamies Havas uudisti kanteen ja perusteli sitä sillä, että Sosialidemokraattisen puolueen puoluehallinto oli kiertokirjein käskinnyt maamme työväenyhdistyksiä perustamaan aseellisia punakaarteja ja myös Leppävirralla oli tapahtunut näin. Toisin sanoen työväenyhdistys oli punakaartin perustajana vastuussa punakaartin tekemisistä.¹²³

Vastaajan avustajan mukaan kannetta yhdistystä vastaan ei voitu ajaa rikosperustein ja vaikka kannetta ajettaisiin siviiliasiana, pitäisi kantajan näyttää toteen, että anastettu rahasumma olisi todella tullut työväenyhdistyksen hyväksi. Asiamies huomautti myös, että Suomen valtio ei ole katsonut olevansa oikeutettu hakemaan korvauksia työväenyhdistyksiltä. Leimasimen punakaarti oli saanut haltuunsa niin, että punakaartin esikunnanpäällikkö Wright oli hakenut sen työväenyhdistyksen rahastonhoitajalta. Sittemmin Wright oli maksanut teoistaan hengellään.¹²⁴

Seuraavaksi kantajan asiamies Havas nimesi asiassa todistamaan erään torpparin, joka oli ollut työväenyhdistyksen jäsen marraskuun 1917 suurlakkoon asti. Todistuksen mukaan järjestyskaarti oli perustettu ilman työväenyhdistyksen kokousta. Myöhemmin kapinan aikana järjestyskaartin esikunta oli tehnyt päätöksen, että kaikkien työväenyhdistykseen kuuluvien on liityttävä kaartiin tai muuten heitä kohdeltaisiin vihollisina. Todistuksen jälkeen kantajan asiamies anoi käsittelyn lykkäämistä seuraaviin talvikäräjiin. Vastaaja taas anoi kannetta hylättäväksi ja päätöstä.¹²⁵

¹²² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

¹²³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

¹²⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

¹²⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

Matti Konttisen ryöstöä käsiteltiin Leppävirran talvikäräjien toisessa yleisessä istunnossa huhtikuussa 1919. Konttinen oli haastanut käräjille Paukarlahden työväenyhdistyksen ja sen puheenjohtajan. Konttisen asiamiehenä toimi asianajaja Hjalmar Granfelt Kuopiosta.¹²⁶

Kantajan asiamies esitti oikeudessa haastekirjeen, jonka luettuaan hän vahvisti sen kanteeksi. Kirjeen mukaan Paukarlahden punakaarti oli helmikuun puolivälissä 1918 tekemällään ryöstöretkellä anastanut Konttiselta 1000 markkaa. Koska Paukarlahden punakaarti oli Paukarlahden työväenyhdistyksen perustama ja toimi sen määräysten mukaan, on Paukarlahden työväenyhdistys velvollinen korvaamaan sen oman järjestön aiheuttamat vahingot. Todisteena asiamies esitti Paukarlahden työväenyhdistyksen kokouspöytäkirjan 11.11.1917. Kokouksessa työväenyhdistys oli päättänyt perustaa oman järjestyskaartin sekä valinnut kaartiin neljä jäsentä ja kolmimiehisen johtokunnan. Tämän jälkeen asiamies esitti Paukarlahden punakaartin tilikirjan, johon Konttiselta anastettu 1000 markkaa oli merkitty tulopuolelle. Lopuksi kantajan asiamies totesi, ettei yksikään ryöstöntekijöistä ollut enää elossa.¹²⁷ Ainakin yksi tekijä mestattiin pian Leppävirran valtauksen jälkeen.¹²⁸

Työväenyhdistyksen puheenjohtaja puolustautui ja selitti: *”Paukarlahden punakaarti perustettiin aikanaan Varkauden punakaartin toimesta. Kaarti on toiminut omalla vastuullaan ja Taavetti Karvosen johdolla Varkauden punakaartin ohjeiden mukaan. Kysymyksessä oleva 1000 markkaa ei myöskään ole tullut työväenyhdistyksen hyväksi.”* Lopuksi hän vielä totesi, ettei työväenyhdistys voi olla vastuussa yksittäisten jäseniensä rikoksista, vaikka nämä olisivatkin kuuluneet punakaartiin.¹²⁹

Kantajan asiamies nimesi asiassa vielä kuultavaksi Paukarlahden suojeluskunnan esimiehen ja suojeluskunnan jäsenen. Heiden kertomansa mukaan kapinan jälkeen tutkinnassa Paukarlahden järjestys- ja punakaartin rahastonhoitaja Oskari Tammisto oli myöntänyt, että kantajalta oli varastettu 1000 markkaa ja tuo summa oli sitten annettu rahastonhoitajalle. Kuulustelussa rahastonhoitaja oli lisäksi kertonut, että työväenyhdistyksen järjestyskaarti oli

¹²⁶ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

¹²⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

¹²⁸ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>, viitattu 6.3.2014

¹²⁹ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

muuntautunut punakaartiksi ilman uutta kokousta tai sääntöjä. Myös yksi ryöstöntekijä oli kuulusteluissa myöntänyt ryöstön.¹³⁰

Tiimolan kylän talollisen ryöstöä käsiteltiin käräjillä syyskuussa 1919. Leppävirran työväenyhdistyksen asiamiehenä toimi yhdistyksen puheenjohtaja. Kantaja kertoi että, helmikuun puolessa välissä vuonna 1918 anastivat jotkut Leppävirran punakaartiin kuuluneet henkilöt hänen isältään 5000 markkaa rahaa punakaartin määräyksestä. Anastetuista rahoista isä sai Leppävirran työväenyhdistyksen leimalla varustetun kuitin.¹³¹

Ryöstön taustalta paljastuu mielenkiintoinen seikka, joka tekee tästä tapauksesta erilaisen kuin aiemmin käsitellyt punakaartiryöstöt. Kantajan veli oli nimittäin aikaisemmin, jo ennen sotaa, tuomittu maksamaan eräällä henkilöllä 200 markkaa korvausta. Korvauksensaaja oli pyytänyt punakaartilta apua saatavansa perimiseen. Tosin peritty summa oli moninkertainen, 5000 markkaa. Vaikka punakaartin esikunta oli kieltänyt yksityiset kostotoimet, näyttää tämän ryöstön motiivi kovinkin henkilökohtaiselta.¹³²

Vastaajan asiamies anoi kannetta hylättäväksi ja puolustautui toteamalla, että koska kysymyksessä oli rikos, pitäisi rikoksen tekijän asiassa vastata. Kantajan mukaan, nyt ei kuitenkaan vaadittu rangaistusta rikoksesta, vaan asia oli luonteeltaan velkomus ja siksi työväenyhdistys saattoi vastata. Asia oli työväenyhdistyksen vastuulla myös siksi, että se oli kantajan mukaan perustanut punakaartin. Vastaajan asiamies kiisti syytöksen kaartin perustamisesta.¹³³

Kantaja nimesi todistamaan Leppävirran suojeluskunnan päällikön maanviljelijä Aarne Kopsen, joka oli osallistunut punakaartilaisten kuulusteluihin sodan jälkeen. Kuulusteluissa korvauksensaaja oli kertonut, että hän oli pyytänyt punakaartilta apua korvauksen perimiseen. Kaartin perustamisesta Koponen kertoi seuraavaa: *”Leppävirran työväenyhdistys oli antanut määräyksen jäsenilleen tulla kokoukseen, jossa sitten oli perustettu järjestyskaarti.”* Todistuksen jälkeen kantaja pyysi asian lykkäämistä seuraaviin käräjiin lisänäytösten esittämistä varten. Oikeus suostui lykkäämispyyntöön.¹³⁴

¹³⁰ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

¹³¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87

¹³² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87

¹³³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87

¹³⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87

Aivan ongelmaton ei ole tämänkään tapauksen käsittely. Vastaajan asiamiehen puolustuspuheenvuoron toteamus siitä, että rikoksen tekijän tulisi rikoksesta vastata, kiteyttää tapauksen suurimman ongelman. Työväenyhdistys ei ollut ryöstöntekijä, eikä se myöskään ollut hyötynyt varastetuista rahoista. Aikaisemmin käsiteltyjen tapausten pohjalta on käynyt selville, että työväenyhdistyksen omaisuus siirtyi punakaartin haltuun pakotuksen uhalla. Näin ollen kanteessa mainittu työväenyhdistyksen leimakin on merkityksetön yhdistystä vastaan.

Tapauksen käsittelyä jatkettiin vuoden 1919 syyskäräjien toisessa yleisessä istunnossa. Nyt tapausta käsiteltiin siviiliasiana. Kantaja edusti oikeudessa itseään, mutta vastaajan asiamies työväenyhdistyksen puheenjohtaja oli hankkinut oikeudenkäyntiavustajakseen varatuomari Veli Emil Kiven. Kantaja uudisti kanteensa ja lisäsi että rahoja haettaessa oli hakijoilla ollut asiasta työväenyhdistyksen määräys.¹³⁵

Vastaajana oikeudenkäyntiavustaja anoi kannetta hylättäväksi. Varatuomarin perustelut kanteen hylkäämiseksi ovat monipuoliset. Ensimmäiseksi hän arvioi edellisessä oikeusistunnossa todistaneen suojeluskunnan päällikön Aarne Koposen todistusta. Todistus perustui suojeluskunnan tutkijalautakunnan pöytäkirjoihin, jotka eivät olleet esillä oikeudessa. Pöytäkirjoilla ei myöskään ole todistusvoimaa, koska suojeluskunnan viranomaisilla ei ole ollut poliisitutkinnan pito-oikeutta, eikä edes virallisen syyttäjän tutkintapöytäkirjalla ole voimaa, ellei sitä todisteta oikeaksi. Lisäksi oikeusavustaja huomautti, että kannetta yhdistystä vastaan ei voida ajaa rikosluonteisena. Myös siviilikanteen ajaminen edellyttäisi sitä, että kantaja voisi todistaa työväenyhdistyksen hyötynneen rahoista. Työväenyhdistyksen leimasimesta oikeudenkäyntiavustaja totesi, että se oli otettu väkivalloin yhdistykseltä. Lopuksi oikeudenkäyntiavustaja selvitti vielä, että sodan suurin saamamies Suomen valtio ei ole katsonut olevansa oikeutettu hakemaan korvauksia työväenyhdistyksiltä punakaartien tekemistä rikoksista.¹³⁶

Kantajan mukaan Aarne Koponen oli todistanut omia henkilökohtaisia tietojaan, eikä kuulupuheita. Lisäksi tutkinnat oli suorittanut Leppävirran piirin silloinen virkaatoimittava nimismies Matti Koponen ja *”lienee hän mahdollisesti toiminut Suomen hallituksen määräyksestä”*, joten tutkintaa on pidettävä pätevänä. Tämän jälkeen kantaja nimesi

¹³⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹³⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

todistajan, joka kertoi että oma järjestyskaarti perustettiin ilman työväenyhdistyksen kokousta ja että myöhemmin kapinan aikana, tuosta järjestyskaartista oli tullut osa punakaartia ilman erillistä kokousta.¹³⁷

Seuraavaksi oikeudessa kuultiin kantajan pyynnöstä valatta¹³⁸ työmiestä, joka oli oikeuden päätöksellä ennen sotaa oikeutettu saamaan kantajan veljeltä vuotuista vahingonkorvausta. Työmies kertoi, että hän oli tuomiolla saava 200 markkaa vuodessa kantajan veljeltä vahingonkorvausta pahoinpitelystä. Kapinan aikaan korvausta oli ollut saamatta vajaa 400 markkaa, jolloin punakaarti oli pakottanut kertojaa antamaan tuomionsa punakaartille. Kertoja ei kuitenkaan ollut saanut punakaartilta yhtään korvausrahoja.¹³⁹

Työmiehen kuulemisen jälkeen kantaja pyysi asiassa jälleen lykkäystä, jotta voisi esittää asiassa uutta näyttöä. Vastaajan oikeudenkäyntiavustaja varatuomari Kivinen pyysi asiassa niin ikään lykkäystä. Hänen mukaansa suojeluskunnan päällikkö Aarne Koponen oli todistanut, joko ymmärtämättömyyttään tai asian tuntemattomuuttaan, minkä vuoksi Aarne Koposta tulisi kuulla uudestaan siltä varalta, että hän peräyttäisi todistuksensa. Oikeus suostui asianomaisten lykkäyspyyntöön ja määräsi asian käsittelyn jatkuvan vuoden 1920 talvikäräjillä.¹⁴⁰

Kustaa Sutisen kannetta Leppävirran työväenryhdistä vastaan puitiin syyskäräjien 1919 toisessa istunnossa. Työväenyhdistystä edusti sen puheenjohtaja ja hänellä oli oikeudenkäyntiavustaja varatuomari Kivinen.¹⁴¹

Sutisen mukaan häneltä oli anastettu elintarvikkeita, jotka oli sitten viety työväentalolle ja siellä jaettu punakaartilaisten kesken. Todisteena Sutinen esitti työväentalolla löytyneen tilikirjan, johon häneltä anastetut elintarvikkeet oli merkitty. Vastaajan oikeudenkäyntiavustaja kiisti, että vastaaja työväenyhdistys tai sen jäsenet olisivat ryöstäneet elintarvikkeet. Lisäksi hän totesi, ettei vastaaja työväenyhdistys ole velvollinen

¹³⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹³⁸ Oikeus ei periaatteessa saanut ottaa valattoman todistajan todistusta huomioon tehdessään päätöstä. Ks. Kemppinen 1992, 40–41.

¹³⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹⁴⁰ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹⁴¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36

vastaamaan yksittäisten jäsentensä tekemistä rikoksista. Jos näin olisi, kannetta voitaisiin yhtä hyvin ajaa Leppävirran kuntaa vastaan.¹⁴²

Niin ikään samassa syyskäräjien istunnossa käsiteltiin myös pommi-iskukannetta. Käräjillä talon omistajaa edusti hänen poikansa. Kanteen mukaan vastaajana olevan torpparin poika oli räjäyttänyt pommin, ja koska poika oli asunut vastaajan kanssa samassa taloudessa, olisi tämä nyt velvollinen korvaamaan aiheutuneet vahingot.¹⁴³

Vastaaja totesi vain, että hänen poikansa oli kuollut sairauteen Kuopion vankileirillä ja kiisti kaiken osallisuutensa pommi-iskuun. Hän myös arveli kanteen johtuvan pelkämästä vihasta, sillä hän oli vaatinut talollisen omistamaa torppaansa itsenäiseksi tilaksi.¹⁴⁴

Viinarikosten oikeuskäsittelyssä suojeluskunnan tekemillä tutkinnoilla ja niistä laadituilla tutkintapöytäkirjoilla oli keskeinen asema. Syyttäjä esitti jokaisessa tapauksessa pöytäkirjat todisteina ja oikeuden istunto mukaili pitkälti tutkintapöytäkirjoja. Vastaajat uudistivat oikeudessa samat kertomukset, jotka he olivat kertoneet myös suojeluskunnan kuulusteluissa. Usein vastaajat olivat myöntäneet syyllisyytensä jo kuulusteluissa, joten myös se helpotti ja nopeutti oikeus käsittelyä. Kaikki tapaukset käsiteltiin kevään 1918 talvikäräjillä ja oikeus antoi kaikista tapauksista myös lopullisen päätöksensä samoilla käräjillä.¹⁴⁵

Murhanyritys kannetta käsiteltiin vuoden 1918 syyskäräjillä. Kantajana oli laukauksesta haavoittunut talollisen poika ja vastaajana talollinen. Kantajan asiamiehenä toimi asianajaja Otto Huhtanen. Kantajan asiamies kuvasi tapahtumia seuraavasti. Kantaja oli ollut käymässä talollisen naapurissa asuvan torpparin luona. Kuultuaan talollisen talolta huutoa ja kaksi laukausta lähti kantaja talolle päin. Saavuttuaan talon pihaan oli kantaja mennyt katsomaan rikkiäisestä ikkunasta, mitä sisällä tapahtuu. Tämän jälkeen vastaaja oli osoittanut kantajaa ikkunasta pyssyllä ja ampunut tätä ranteeseen. Saamiensa vammojen takia kantajan oli pitänyt käyttää lääkärin apua.¹⁴⁶

¹⁴² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36

¹⁴³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II 89

¹⁴⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II 89

¹⁴⁵ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 76 ja § 82

¹⁴⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100

Vastaaja vastasi syytöksiin toteamalla: *”Että sota-oikeus oli jo tutkinut tämän asian tai oikeastaan että asia oli tutkittu Leppävirran suojeluskunnan esikunnassa, minkä vuoksi vastaaja ei tahtonut ruveta kanteeseen vastaamaan ja anoi sen hylkäämistä”*.¹⁴⁷

Vastaajan asiamies huomautti, että asia, jota esikunnassa oli tutkittu, koski vastaajan ja erään toisen miehen välisiä asioita, mutta ei tätä tapausta. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä syyskäräjien toiseen yleiseen istuntoon. Vastaaja veloitettiin saapumaan paikalle istuntoon 200 markan sakon uhalla sekä tuomaan mukanaan myös suojeluskunnan asiasta tekemä pöytäkirja.¹⁴⁸

Kantajan asiamiehen kertomus talolla sattuneesta välikohtauksesta on varsin yksipuolinen ja se jättää tapauksen kannalta keskeisiä tapahtumia avoimiksi. Tapauksen taustalta paljastuu nimittäin punakaartilaisten hyökkäys vastaajan talolle. Tämän takia vastaaja ampui itsepuolustukseksi. Asiamies unohtaa kertoa, että todellisuudessa punakaartin tarkoituksena oli muiluttaa talollinen. Ranteeseen vammautunut talollisen poika ei eksynyt kurkkimaan ikkunasta sattumalta.

Talollinen taas selvästi näyttää olleen Leppävirran suojeluskunnan jäsen. Suojeluskunta on tulkinut tapahtuneen välikohtauksen sotatapahtumaksi ja suorittanut asiasta tutkinnan. Vastaajan mielestä se riitti, eikä asia tämän takia kuulunut siviilioikeuden toimivallan piiriin.¹⁴⁹

Talvikäräjillä 1918 käsiteltiin myös toista tapausta, jonka vastaajana oli suojeluskunnan jäsen. Konnuslahden kylässä asuva torpparin leski oli haastanut käräjille miehensä murhasta samassa kylässä asuvan työnjohtajan. Kantajan asiamiehenä toimi asianajaja Otto Huhtanen ja työnjohtajaa edusti nimismies Eino Kemppainen, joka ilmoitti että hän oli edellisenä päivänä jättänyt Leppävirran piirin nimismiehen viran tultuaan nimitetyksi toiseen paikkaan, joten Kemppainen katsoi olevan oikeutettu avustamaan vastaajaa asiassa.¹⁵⁰

Kantajan asiamies Huhtanen lausui: *”Että viime Maaliskuun alussa pidätettiin kantajan mies epäiltynä valtiollisista rikoksista ja vietiin Leppävirran kirkonkylän suojeluskunnan vankileiriin, josta siirrettiin seuranneen Huhtikuun 24 päivänä illalla tai yöllä työväentalolle.”*

¹⁴⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100

¹⁴⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100

¹⁴⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 100

¹⁵⁰ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

Tällä matkalla oli vastaaja ampunut Kauhasen väittäen tämän yrittäneen karata. Lisäksi Huhtanen kertoi, että kantajan mukaan hänen miehensä ei ollut syyllistynyt mihinkään valtiollisiin rikoksiin, saati yrittänyt karata. Tämän jälkeen asianajaja Huhtanen jätti oikeuteen suojeluskunnan laatiman raportin tapahtumista.¹⁵¹

Raportin on laatinut Leppävirran suojeluskunnan vankilanpäällikkö (sama henkilö kuin vastaaja). Raportin mukaan vankeja oli tarkoitus siirtää siten, että kantajan aviomies olisi siirretty vankilasta työväentalolle ja vaihdossa toinen vanki olisi siirretty toiseen suuntaan. Kun vankilanpäällikkö oli kuljettamassa kantajan aviomiestä tiellä, yritti tämä paeta tien vieressä olevaan vesakkoon. Pysähtymiskäskystä huolimatta karkuri ei ollut pysähtynyt ja tämän takia oli allekirjoittanut pakotettu avaamaan tulen. Kuudennella laukauksella karkuri kaatui. Vankilanpäällikön saavuttua paikalle mies oli jo kuollut.¹⁵²

Kantajan asiamiehen luettua raportin hän huomautti, että juuri karkaamisväite oli aiheuttanut sen, ettei kantaja saanut nostettua henkivakuutusyhtiöltä korvauksia miehensä kuolemasta, koska vakuutusyhtiö epäili miehen syyllistyneen vallankumousrikokseen. Tämän jälkeen kantaja itse vaati vastaajalle rangaistusta murhasta.¹⁵³

Vastaajan asiamies Kemppainen kieltäytyi vastaamaan asiaan: *”Koska tämän kaltaiset jutut eivät kuulu kihlakunnanoikeuden käsittelyyn, sillä asia josta kantaja on puhunut, oli tapahtunut vastaajan toimiessa suojeluskunnan palveluksessa ja sen määräyksestä, mikä suojeluskunta Suomen Senaatin Helmikuun 14. päivänä 1918 antaman päätöksen mukaan kuuluu Suomen vakinaisiin sotajoukkoihin ja armeijaan, joten asia olisi käsiteltävä sotaväenrikoslain mukaan.”*¹⁵⁴

Apumies Kemppainen jätti oikeuteen kolme kirjallista todistusta näyttääkseen toteen, että vastaaja oli ollut suojeluskunnan sotilaana, silloin kun väitetty rikos oli tapahtunut ja että vastaaja oli vannonut maaliskuun 19. päivänä 1918 Leppävirran kirkossa Leppävirran kutsuntalautakunnan edessä sotilaallisen uskollisuusvalan Suomen lailliselle hallitukselle. Ensimmäisen todistuksen on allekirjoittanut 24.10.1918 Leppävirran kutsuntalautakunnan puheenjohtaja ja kunnallislautakunnan esimies Juho Eero Leivo. Hän vakuuttaa, että vastaaja

¹⁵¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁵² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁵³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁵⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

on vannonut 19.4.1918 sotilaallisen uskollisuusvalan Suomen lailliselle hallitukselle ja kuulunut silloin ja sen jälkeen Leppävirran suojeluskunnan toimihenkilöihin. Toisen todistuksen mukaan vastaaja on kuulunut Leppävirran suojeluskuntaan ja toiminut punakaartilaisvankien päällikkönä kapinan aikana. Sen on allekirjoittanut 17.9.1918 Leppävirran suojeluskunnan kansliassa J. Holopainen. Kolmannen todistuksen on allekirjoittanut Leppävirran vt. nimismies ja suojeluskunnan esikunnanpäällikkö Matti Koponen 15.6.1918. Hänen mukaansa vastaaja on kuulunut Leppävirran suojeluskuntaan ja toiminut sen vankilanpäällikkönä maaliskuun ensimmäisestä päivästä kesäkuun ensimmäiseen päivään. Hän on hoitanut tehtävänsä hyvin ja muutenkin toiminut innokkaasti suojeluskunta-asian hyväksi.¹⁵⁵

Todistusten lukemisen jälkeen oikeuteen saapui kärjäkunnan virallinen syyttäjä, virkaatekevä nimismies, ylioppilas Paavo Lyytikäinen, joka asiassa kuultuna sanoi, ettei hän asiamies Kempvaisen mainitsemista syistä voinut ottaa puhevaltaa asiaan. Tämän jälkeen oikeus oli valmis julistamaan päätöksen asiaan.¹⁵⁶

Joroisten tapahtumia käsiteltiin syyskäräjillä 1918. Joroisten Osuuskauppa Häyrylän kylästä oli haastanut käräjille Joroisten kirkonkylän työväenyhdistyksen. Kantajan asiamiehenä toimi asioitsija Otto Huhtanen ja työväenyhdistystä edusti varapuheenjohtaja.¹⁵⁷

Ennen tapauksen käsittelyn aloittamista kuusi lautamiestä poistui oikeudesta esteellisinä ja heidän tilalleen tuli kolme varajäsentä, jotka olivat vannoneet tuomarivalan pöytäkirjan kohdassa § 109. Esteellisinä poistuneet lautamiehet olivat todennäköisesti olleet mukana osuuskaupan toiminnassa, joko johtokunnassa tai rivijäsenenä. Tätä ei kuitenkaan pöytäkirjassa mainita.¹⁵⁸ Ajalle tyypillistä kuitenkin oli, että luottamustehtävät kasaantuivat varsinkin pienillä paikkakunnilla yksien ja samojen henkilöiden vastuulle.

Kantajan asiamies Huhtanen esitti oikeudelle kirjallisen selvityksen tapahtumista. Sen mukaan: Joroisten kirkonkylän työväenyhdistyksen päätettyä marraskuussa 1918 vallinneen suurlakon aikana anastaa aseet ja ampumatarpeet paikkakuntalaisilta otettiin työväenyhdistyksen asettaman lakkokomitean määräyksestä myös Joroisten Osuuskaupasta

¹⁵⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁵⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

¹⁵⁷ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110

¹⁵⁸ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110 & § 109

ampumatarpeita. Tarvikkeet otettiin aseella uhaten, eikä ampumatarpeita ollut vieläkaan saatu takaisin, vaan työväenyhdistys oli antanut ne punakaartin käyttöön. Selvityksen oli laatinut 31.3.1918 Joroisten Osuuskaupan hallinnon puheenjohtaja Sandsten. Lisäksi asiamies Huhtanen selitti, että oikeudessa työväenyhdistystä edustava varapuheenjohtaja oli ollut rikoksen tekohetkellä työväenyhdistyksen puheenjohtaja, joten häntä oli edelleen pidettävä yhdistyksen laillisena edustajana. Kanteen tueksi Huhtanen esitti kuitenkin, joka oli annettu Osuuskaupalle. Kuitenkin mukaan lakkokomitealle oli annettu ampumatarpeita heidän vaatimuksestaan 16.11.1917.¹⁵⁹

Varapuheenjohtaja myönsi, että kuitissa mainitut tarvikkeet oli tuotu suurlakon aikana työväenyhdistyksen talolle ja hänen mukaansa työväenyhdistys olisi valmis korvaamaan ampumatarpeet. Tämän jälkeen oikeus antoi päätöksensä. Asian käsittelyä päätettiin lykätä, koska oikeus tahtoi kuulla asiassa vielä työväenyhdistykselle määrättyä omaisuudenhoitajaa. Asian käsittelyä jatkettaisiin syyskäräjien toisessa istunnossa.¹⁶⁰

Syyskäräjillä käsiteltiin myös toista tapausta, jossa vastaajana oli Joroisten kirkonkylän työväenyhdistys. Jutun kantajana oli Joroisten Telefoni-osakeyhtiö. Yhtiötä edusti käräjillä asiamies asioitsija Otto Huhtanen ja työväenyhdistystä sen varapuheenjohtaja.¹⁶¹

Kantajan asiamies Huhtanen jätti oikeuteen kirjallisen selvityksen tapahtumista. Selvityksen oli laatinut Joroisten Telefoni-osakeyhtiön hallinnon puheenjohtaja 31.3.1918. Siinä todetaan: *”Nykyään maassamme vallitsevan suomen sosiaalidemokraattisen puolueen toimeenpaneman vallankumouksen alussa päätti Joroisten kirkonkylän työväenyhdistys kokouksessaan tammikuun 28 päivänä 1918 vallata ja haltuunsa ottaa Joroisten Telefoniosakeyhtiön omistaman, sanotussa kirkonkylässä sijaitsevan telefooni-sentraalin koneistoinen. Tätä tarkoitusta varten pyysi mainittu työväenyhdistys Warkaudesta sikäläisen työväen punakaartin avustusta, pannakseen tuon päätöksen käytäntöön. Pyynnössään ei yhdistys pettynytäkään, sillä jo seuraavana aamuna 29. päivänä tammikuuta saapui Joroisten kirkonkylään joukko Warkauden punakaartilaisia ja uskollisina apureina henkiheimolaisilleen kirkonkylän sosialisteille, häätivät telefoonisentraalista sinne yhtiön puolesta edellisenä iltana asetetut katsastusmiehet, vieläpä ampuivat kahta niistä*

¹⁵⁹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110

¹⁶⁰ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 110

¹⁶¹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 108

*hengenvaarallisesti sekä valtasivat telefontsentraalin ja rikkoivat sieltä telefontpöydän, hiilikaaelit ja varakappaleet, katkoen myöskin telefonti-johtolankoja. jota paitsi rikkoivat yhtiömme sentraalin hoidossa olleen Kaupunkien välisen telefontiyhtiön omistaman telefonti-aparaatin ja koekaapin, kaikki aivan käyttökelvottomiksi”.*¹⁶²

Asiamies Huhtanen jatkoi vielä että, koska kyseinen hävitystyö on tehty Joroisten kirkonkylän työväenyhdistyksen päätöksellä, on se velvollinen korvaamaan vahingot asiantuntijain arvion perusteella tehtävän laskun mukaan. Huhtanen kuitenkin jatkoi, ettei arviolaskua ollut vielä tehty, koska valtion asettaman arviolautakunnan puheenjohtaja nimismies Erik Sahlstein oli muuttanut äskettäin pois paikkakunnalta ja vienyt mukanaan kaikki arviolautakunnan pöytäkirjat sekä niihin sisältyvät laskelmat.¹⁶³

Työväenyhdistyksen varapuheenjohtaja totesi, ettei tunne kysymyksessä olevaa asiaa, mutta myönsi kuitenkin, että vahinko oli tehty, joten: *”Maksakoot yhdistys siitä korvauksen”*. Tämän jälkeen kantajan asiamies pyysi asiassa lykkäystä voidakseen esittää lisää todisteita. Oikeus suostui lykkäyspyyntöön ja määräsi, että asian käsittelyä jatketaan syyskäräjien toisessa istunnossa.¹⁶⁴

Telefonti-osakeyhtiön hallinnon puheenjohtajan laatimasta selvityksestä käy ilmi Varkauden punakaartin rooli kapinan alueellisena käyttövoimana. Varkaus oli punakaartin hermokeskus, josta kapinallista toimintaa johdettiin ja levitettiin ympäristöön. Varkauden seudulla suomalaisen vallankumouksen kaksi keskeisintä ryhmää, teollisuus- ja maatyöläiset, kohtasivat. Tikan mukaan vallankumous lähti liikkeelle teollisuuskeskuksista ja niiden liepeillä asuvasta teollisuustyöväestöstä. Koska Suomi oli pääosin maatalousmaa, jonka väestön valtaosa muodostui tilattomista maatyöläisistä, oli suomalaisella vallankumouksella myös agraari sivujuonne.¹⁶⁵ Varkauden seutu täyttää Tikan määritelmän. Varkaus oli paikallinen teollistunut keskus, sen väestö oli poliittisesti aktiivista ja syksyn 1917 pula koitteli sen työläisiä pahasti. Ympäristössä (Joroinen ja Leppävirta) taas asui paljon torppareita ja muuta maatyöväestöä, jonka asema ei ollut kehuttava. Ei siis ole yllätys, että nämä kaksi väestöryhmää löysivät toisensa viimeistään syksyn 1917 suurlakon aikana.

¹⁶² JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 108

¹⁶³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 108

¹⁶⁴ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 108

¹⁶⁵ Tikka 2006a, 64.

Molempien tapausten käsittely jatkui syyskäräjien 1918 toisessa yleisessä istunnossa joulukuussa. Telefoni-osakeyhtiöjutussa kantajan asiamiehenä toimi edelleen asioitsija Huhtanen. Nyt myös työväenyhdistyksen edustajana ollut varapuheenjohtaja oli hankkinut oikeudenkäyntiavustajan. Työväenyhdistystä edusti hovioikeudenauskultantti Mikko Holopainen. Oikeuteen oli saapunut myös Juvan kihlakunnasta olleiden työväenyhdistysten määrättynä huoltajana asianajaja Muttilainen.¹⁶⁶

Asiamies Huhtanen uudisti kanteen ja jätti oikeuteen kolme pöytäkirjaa. Ensimmäinen pöytäkirja oli Joroisten arviolautakunnan kokouksesta 8.8.1918. Siitä kävi ilmi, että Joroisten kunnallislautakunta valitsi arviolautakuntaan kesäkuun 8. päivänä puheenjohtajaksi kruununnimismies Sahlsteinin, jäseniksi Matti Itkonen ja maanviljelijä Juho Tirkkosen ja varajäseneksi lautamies Oskar Teittisen. Sitten kun ihmisiä oli kirkossa ja sanomalehdissä esitetyllä kuulutuksella kehotettu ilmoittamaan vahingot, kokoontui arviolautakunta Joroisten säästöpankin talolle käsittelemään ilmoitettuja vahinkoja. Joroisten telefoniosakeyhtiö oli kärsinyt 6189 markan vahingot.¹⁶⁷

Seuraavat kaksi pöytäkirjaa olivat lyhennöksiä Joroisten suojeluskunnan tutkijalautakunnan istunnoista 22. ja 26. päivänä helmikuuta 1918. Ensimmäisessä pöytäkirjassa eräs mäkitupalainen kertoi olleensa läsnä työväenyhdistyksen kokouksessa 28. päivänä tammikuuta. Tuossa kokouksessa oli päätetty vallata telefonisentraali. Toisessa pöytäkirjassa kuulusteltu nahkuri arveli, että sentraali oli vallattu lakkokomitean käskystä. Lyhennökset todisti oikeiksi Joroisten suojeluskunnan kansliapäällikkö allekirjoituksellaan. Luettuaan kyseiset asiakirjat asiamies Huhtanen ilmoitti asiakirjoista käyvän ilmi, että valtaus oli tehty työväenyhdistyksen päätöksellä.¹⁶⁸

Vastaajan avustaja Holopainen esitti vastineeksi työväenyhdistyksen kokouksen pöytäkirjan 15.12.1918. Pöytäkirjasta ilmeni, ettei oikeudessa työväenyhdistystä edustava henkilö ollut varapuheenjohtaja eikä edes johtokunnan jäsen. Tämän jälkeen Holopainen jatkoi, että kun kysymyksessä on rikosasia, kantaja juridisena henkilönä ei voi ajaa tällaista asiaa avonaisen asianajovaltakirjan perusteella, vaan olisi asiassa tullut esittää Joroisten telefoniyhdistyksen yhtiökokouksen pöytäkirja, jolla asiamies olisi valtuutettu asiaa ajamaan. Kun kantaja ei siis

¹⁶⁶ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

¹⁶⁷ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

¹⁶⁸ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

laillisesti ollut edustettuna asiassa, niin esitti Holopainen kanteen hylkäämistä edustamiensa työväenyhdistyksen valtuutettujen ja valtakirjassa mainittujen viiden henkilön asiamiehenä. Lisäksi hän esitti, että koska varapuheenjohtajaksi väitetty mies ei liity yhdistykseen mitenkään, hänet erotettaisiin asiasta.¹⁶⁹

Tämän jälkeen oikeudessa kuultiin Juvan kihlakunnasta olevien työväenyhdistysten määrättyinä huoltajana asianajaja Muttilaista. Hän sanoi, ettei hänellä ole asiassa mitään sitä vastaan, jos Joroisten työväenyhdistys veloitetaan korvauksiin.¹⁷⁰

Kantajan asiamies Huhtanen huomautti, että vastaajan esittämän pöytäkirjan mukaan työväenyhdistyksen kokouksen osallistujista ainakin kaksi on asiamiehen kuullen ollut valtiorikosoikeudessa tutkittavina ja tuomittu menettämään kansalaisluottamuksensa, joten kokous on ollut laitton ja asiamies Holopainen ei ole tämän takia työväenyhdistyksen laillinen edustaja. Lisäksi Huhtanen totesi, että nyt on kysymyksessä vahingonkorvauskanne ja että hän on laillinen asiamies kantajaa edustamaan. Kanne oli pantu vireille Joroisten telefoniyhdistyksen johtokunnankokouksessa, mutta asiamies Huhtasella ei ollut mukana sanotun kokouksen pöytäkirjaa. Tämän takia hän esitti asian lykkäämistä. Työväenyhdistyksen asiamies Holopainen vastusti asian lykkäämistä, koska asia oli hänen mielestään täysin selvä.¹⁷¹

Myös Joroisten Osuuskaupan tapauksessa käsittely on samanlainen, kuin edellä kuvatussa tapauksessa. Sitten kun Osuuskaupan edustaja, asioitsija Huhtanen oli uudistanut kanteen, vastasi työväenyhdistystä edustanut hovioikeudenauskultantti Holopainen. Avustaja Holopainen viittasi tapaukseen § 82 ja totesi että, myös tämän kanteen ajaminen olisi edellyttänyt Osuuskaupan hallinnon kokouksen pöytäkirjaa. Lisäksi hän esitti uudestaan viitaten pykälän 82 tapaukseen, että koska varapuheenjohtajaksi väitetty henkilö ei liity yhdistykseen mitenkään, hänet erotettaisiin tästäkin asiasta.¹⁷²

Kantajan asiamies Huhtanen vastasi, että kyse on nytkin vahingonkorvauskanteesta ja että hän on laillinen asiamies kantajaa asiassa edustamaan. Kanne oli pantu vireille Joroisten Osuuskaupan hallinnon kokouksen tekemän päätöksen perusteella, mutta hänellä ei ollut

¹⁶⁹JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

¹⁷⁰JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

¹⁷¹JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82

¹⁷²JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 84

mukanaan tuota pöytäkirjaa. Tämän takia hän esitti asian lykkäämistä. Työväenyhdistyksen edustaja Holopainen vastusti asian lykkäämistä. Oikeus ei suostunut lykkäämispyyntöön.¹⁷³

Syyskuun 7. päivä 1918 istutuilla välikäräjillä käsiteltiin väärän rahan kaupittelua, jonka tutkinnassa suojeluskunta oli avustanut. Syyttäjä Erik Sahlstein oli haastanut käräjille muurarin tyttären Häyrylän kylästä. Syyttäjä jätti oikeuteen kaksi kuulustelupöytäkirjaa, jotka oli laadittu kesäkuussa. Jälkimmäisen kuulustelun oli kuitenkin suorittanut nimismies Sahlstein.¹⁷⁴

Ensimmäisestä pöytäkirjasta kävi ilmi, että muurarin tyttären veli oli maksanut torpparille 30 markan ostoksensa 500 markan setelillä, jonka hän oli saanut siskoltaan. Kuulusteluissa muurarin tytär kertoi, että hän oli viime talvena palvellut Helsingin silloisen elintarvikelautakunnan myymälässä ja saanut palkaksi tuon 500 markan setelin. Pian Helsingin valtauksen jälkeen hän oli kuitenkin saanut kuulla, ettei seteli ollut enää kelpaava. Saavuttuaan takaisin kotiinsa hän oli antanut setelin veljelleen ja käskenyt tämän vaihtaa sen jossain kirkonkylän puodissa.¹⁷⁵

Torppari (kantaja) kertoi, että vastaajan veli oli vakuuttanut rahan olevan aito. Vastaajan veli kertoi, että oli ensiksi tarjonnut rahaa kangaskaupassa, mutta siellä se ei ollut kelvannut. Tämän jälkeen hän oli maksanut ostoksensa torpparille 500 markan setelillä. Kuulustelut suoritettuaan suojeluskunnan esikunta päätti ilmoittaa asiasta viralliselle syyttäjällä ja määräsi muurarin tyttären ja tämän veljen ilmoittautumaan päivittäin suojeluskunnan esikunnalle.¹⁷⁶

Nimismies Sahlsteinin suorittamassa kuulustelussa muurarin tytär kertoi saaneensa setelin palkaksi Helsingissä ja antaneensa sen veljelleen. Lisäksi muurarin tytär kertoi tienneensä, että raha oli väärä, myös veli kertoo tienneensä, että raha oli väärä, kun hän maksoi sillä.¹⁷⁷

Oikeudessa syyttäjä vaati rangaistusta väärän rahan kaupittelusta ja lisäsi, että raha oli *”vallankumouksellisten painattama”*. Vastaaja kertoi samoin kuten kuulusteluissa. Syyttäjä

¹⁷³JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 84

¹⁷⁴JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

¹⁷⁵JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

¹⁷⁶JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

¹⁷⁷JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

pyysi asiassa lykkäystä, koska halusi kuulla myös vastaajan veljeä oikeudessa. Oikeus suostui lykkäämispyyntöön.¹⁷⁸

Edellä kuvattu tapaus on kevään 1918 osalta ainut, jossa suojeluskunta on auttanut virkavaltaa tutkinnassa. Näyttääkin siltä, että nimismies säilytti asemansa paikallisena esivaltana ja Joroisten suojeluskunta tyytyi ainoastaan avustamaan nimismiestä tarvittaessa. Kuitenkin tätäkin tapausta käsiteltiin ensimmäisenä suojeluskunnan esikunnassa ja vasta esikunnan ilmoituksesta nimismies ryhtyi tutkimaan asiaa.

2.2.3 Päätös

Kaikissa edellä kuvatuissa asetakavarikotapauksissa oikeus päätyi tuomitsemaan vastaajat korvaamaan anastettujen aseiden arvon kantajille sekä maksamaan näiden oikeudenkäyntikulut. Ainoastaan Haapamäen kylän asetakavarikotapauksessa oikeudesta pois jäänyt loinen vapautettiin kanteesta, sillä häntä ei ollut asiaan laillisesti haastettu ja kanteesta häntä vastaan oli luovuttu.¹⁷⁹

Kaikki asetakavarikot liittyvät sodan alkuvaiheeseen. Aseottojen kohteeksi joutuneet henkilöt täyttävät Varkauden punakaartin esikunnan laatimien ohjeiden (ks. s.20) ensimmäisen kohdan vaatimuksen. Ohjeiden mukaan porvarillisiksi katsotut henkilöt tuli riisua aseista. Leppävirran punakaartit olivat alistettuja Varkauden kaartin esikunnalle, joten ylempää tulleita määräyksiä piti totella. Myös tapausten vastaajat puolustautuvat kertomalla, että he ovat toteuttaneet ylempää tulleita käskyjä. Vetoaminen käskyn toteuttamiseen on sangen inhimillinen ja ajalla tyypillinen puolustautumiskeino. Samanlaisia kertomuksia oli aikaisemmin kuultu myös valtiorikosoikeudessa. Teemu Keskisarja kuvaa erään terroriteon puolustuspuheenvuoroja seuraavasti. Kuulustellut pyrkivät tuomaan esiin omaa voimattomuuttaan ja muiden aloitteellisuutta. Tämän takia kerrottiin ylhäältä – usein täsmentämättä jääneestä suunnasta – tulleista käskyistä, joita noudatettiin pakon edessä. Rintaman johdon ja esikuntien syyttäminen kevensi omaa taakkaa ja sujui helposti, sillä monetkaan johtomiehistä eivät enää olleet puhumassa puolestaan oikeudessa.¹⁸⁰

Huomiota herättää myös se, että haasteiden kuvauksissa käy ilmi, että takavarikoiden tekijöitä on useita, mutta kaikkia ei ole haastettu käräjille. Vaikuttaakin siltä, että ainakin

¹⁷⁸ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

¹⁷⁹ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43 & § 71, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 62 & § 52

¹⁸⁰ Keskisarja 2010, 149–153.

kantajille on samantekevää, kuka tuomitaan. Tärkeintä on että menetetty omaisuus korvataan. Lisäksi tuomioissa on kaksoistuomioiden tuntua ja myös tuomioiden perustelut ontuvat osittain. Tapausten vastaajia oli tuomittu jo valtiorikosoikeudessa samoihin rikokseen liittyen, mutta silti kihlakunnanoikeus antoi langettavia tuomioita. Päätöksissään oikeus ei ota kantaa valtiorikosoikeuden tuomioihin lainkaan, ja myös osa todistajien lausunnoista sivuutetaan. Kahteen kertaan tuomitseminen ei näytä olleen vastoin kihlakunnanoikeuden jäsenten ja tuomarin oikeustajua.

Punakaartin rivimiehen asema ei vaikuta tapausten perusteella kadehdittavalta. Käskyjä oli toteltava tai muuten saattoi menettää henkensä. Tällaistaikin Leppävirralla tapahtui. Torppari Juho Torvinen Riihirannan kylästä oli vasten tahtoaan määrätty punakaartin esikuntaan. Hän ei kuitenkaan totellut kaartin käskyjä. Seurauksena tottelemattomuudesta Torvinen menetti henkensä.¹⁸¹

Punakaartin tekemistä ryöstöistä oikeus antoi tuomion vain Paukarlahden työväenyhdistykselle. Oikeuden mukaan ryöstö, jossa kantajalta on anastettu 1000 markkaa, oli tapahtunut Paukarlahden työväenyhdistyksen määräyksestä ja sen perustaman punakaartin kautta. Näin työväenyhdistys siis on katsottava vastuunalaiseksi tästä ryöstöstä.¹⁸²

Tässä tapauksessa oikeus katsoo punakaartin toimineen Paukarlahden työväenyhdistyksen määräyksestä ja että työväenyhdistys on perustanut punakaartin. Paukarlahden työväenyhdistys todella perusti oman järjestyskaartin, sen todistaa oikeudessa esitetty kokouspöytäkirja. Kuitenkaan tätä järjestyskaartia ei enää ollut itsenäisenä olemassa helmikuussa 1918, vaan se oli liittynyt osaksi Leppävirran punakaartia, jota taas komensi Varkauden punakaartin esikunta. Tässä tapauksessa vastaamaan tuomitulla Paukarlahden työväenyhdistyksellä ei ollut suoraa osuutta tehtyyn ryöstöön, vaikka ryöstön tehneet punakaartilaiset olivat myös työväenyhdistyksen jäseniä. Todelliset ryöstöntekijät joutuivat sovittamaan tekonsa hengellään jo ennen kuin asiaa käsiteltiin kihlakunnanoikeudessa ja tämän takia työväenyhdistyksestä tehtiin tapauksen sijaiskärsijä ja vastaaja. Kantajan intressinä käräjöintiin oli rahallinen korvaus. Tuomioon vaikutti varmasti myös se, että Paukarlahden työväenyhdistykseltä puuttui käräjillä lainoppinut oikeusavustaja.

¹⁸¹ Hovi 1995, 347.

¹⁸² JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 30

Veikko Kansasen ryöstöön oikeus ei pystynyt antamaan päätöstä, vaan se lykkäsi asian käsittelyn vuoden 1920 talvikäräjiin. Kansasen asema näyttää kuitenkin huonolta. Molempien kärjäistuntojen jälkeen hänen asiamiehensä pyysi lykkäystä, jotta voisi esittää asiassa lisänäyttöä. Kuitenkaan edes ensimmäisen käsittelykerran jälkeen kantajalla ei ollut asiassa uutta näyttöä. Kanteen perusteeksi riitti kantajan mukaan se, että työväenyhdistys on perustanut punakaartin. Sen sijaan vastaajan puolustautuminen on paljon varmemmalla pohjalla. Todistajan kertomuksesta selviää, että työväenyhdistys ei pitänyt kokousta, jossa kaarti olisi päätetty perustaa, ja myös työväenyhdistyksen omaisuus luovutettiin kaartin käyttöön väkivallan pelossa. Työväenyhdistyksen suhtautuminen kaartiin ei näin ollen ollut ainakaan avoimen myötämielistä, vaan tilanteen pakottamaa ja enemmänkin kielteistä. Näiden tietojen valossa onkin erikoista, että työväenyhdistys ylipäätään joutui vastaamaan kanteeseen.¹⁸³

Myös kolmannessa ryöstötapauksessa oikeus lykkäsi asian käsittely vuoden 1920 talvikäräjiin. Toisenkaan oikeusistunnon jälkeen oikeus ei ollut valmis antamaan asiassa päätöstä. Tämä siitäkkin huolimatta, että ainut uusi todiste jonka kantaja oli oikeuden toiseen istuntoon tuonut, oli pelkkä toteamus siitä, että työväenyhdistys oli määrännyt ryöstön suoritettavaksi.¹⁸⁴ Näyttääkin siltä, että oikeuden jäsenten mielestä tapausten käsittelyjen toistuva lykkääminen oli parempi vaihtoehto kuin mahdollinen punaisen vapauttava päätös.

Kolmannen ryöstötapauksen käsittelyssä on paljon ristiriitaisuuksia. Ensimmäiseksi epäilyksiä herättää työmiehen kuuleminen toisessa istunnossa. Miksi kantaja halusi kuulla yhtä jutun keskeisimmistä todistajista ilman valaa? Vaikuttiko päätökseen kenties se, että kertomuksen sisältö eroaa toisistaan kahdessa kärjäistunnossa? Ensimmäisessä käsittelyssä kantajan mukaan työmies oli itse pyytänyt apua punakaartilta saataviensa perimiseen. Toisessa istunnossa asiasta kuultuna työmies kertoi antaneensa suostumuksen velkojen perintään punakaartin pakotuksesta.¹⁸⁵

Vastaajan oikeudenkäyntiavustajan puolustuspuheenvuoro on vakuuttava ja samalla myös uskalias. Varatuomari Kivinen kyseenalaistaa koko sodanjälkeisen tutkijalautakunnan laillisuuden ja sen tekemien pöytäkirjojen todistusvoiman. Kantajan mukaan

¹⁸³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

¹⁸⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹⁸⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

tutkijalautakunnan tutkinnasta teki pätevän se, että Leppävirran piirin silloinen virkaatoimittava nimismies Matti Koponen oli tutkinnon toimittanut ja *”lienee hän mahdollisesti toiminut Suomen hallituksen määräyksestä”*.¹⁸⁶

Lailista tai ei, tutkijalautakunta aloitti toimintansa Leppävirralla heti punaisten antauduttua. Sodan syylliset oli saatava teoistaan tilille. Antautuneet punakaartilaiset suljettiin työväentaloon, josta tehtiin vankila. Varkauden ja Leppävirran valtaamiseen osallistuneen Kuopion komppanian johtaja ratsumestari C.W. Malm asetti tutkijalautakunnan, joka 25.2.1918 alkaen ryhtyi käsittelemään vankien kohtaloa. Lautakunnan puheenjohtajaksi tuli vt. nimismies Matti Koponen ja muita jäseniä olivat insinööri Ivar Lindberg, kauppias Taavetti Ahveninen, vuokraaja Otto Piisinen, opettaja Lauri Kumlin, kuvernementinsihteeri Julius Holmström, nimismies Eino Kempainen, mestarit Kustaa Sutinen ja Juho Heikki Rusanen sekä maanviljelijät Fredrik Thitz, Eemil Karpelin, Kusti Laitinen ja Pekka Tiitinen.¹⁸⁷

Edellä kuvattua paikallisen tutkijalautakunnan mallia ryhdyttiin käyttämään myöhemmin Etelä-Suomen kaupunkien ja suurten teollisuuskeskusten tultua valkoisten valtaamiksi. Kaupungin vallanneen sotajoukon päällikkö asetti sotilaskomendantin ja tämän alaisuudessa toimineen tutkijalautakunnan. Valkoisen armeijan jatkaessa etenemistä rankaisutoimet jäivät paikallisten tutkijalautakuntien ja komendantin käsiin. Tutkijalautakunnat selvittivät epäiltyjen syyllisyyttä ja selvitystyön päätyttyä komendantilla oli tuomio- ja toimeenpanovalta tutkittujen osalta.¹⁸⁸

Heti alkuun Leppävirran tutkijalautakunta määräsi 17 kuolemantuomiota, jotka sotilaspiirin päällikkö vahvisti. Ensimmäisinä teloitettujen joukossa olivat muun muassa punakaartin esikunnan jäsenet Oskari Tammisto ja tehtailija Juho Koikkala, poliisikonstaapeli Haatainen ja hyökkäysoastan päällikkö Kusti Lukkarinen. Tutkijalautakunnan työ kesti Leppävirralla reilun kuukauden. Sen aikana se käsitteli yli 500 henkilön tekemisiä. Valtaosa vapautettiin heti. Ne, joita tutkijalautakunta ei katsonut voivansa vapauttaa, lähetettiin maaliskuun lopulla Kuopioon vankileirille. Heidän kohtaloistaan päätti myöhemmin valtiorikosoikeus. Leppävirran

¹⁸⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 87, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 35

¹⁸⁷ Hovi 1995, 350–351.

¹⁸⁸ Tikka 2004, 166.

syrjäkylillä oikeutta jaettiin suorasukaisemmin. Maaliskuun loppuun mennessä noin kolmekymmentä punaista ammuttiin ilman tutkintaa.¹⁸⁹

Varatuomari Kivisen tavoin tutkijalautakuntien laillisuuden kyseenalaistaa oikeustieteen professori emeritus Antero Jyränki uusimassa teoksessaan *Kansa kahtia henki halpaa*. Teoksessaan Jyränki tarkastelee sodan jälkiselvittelyjä nimenomaan oikeustieteen näkökulmasta. Hän toteaa: *”Tutkijalautakunnat olivat osa valkoisen puolen laitonta kurinpito- ja rauhoitusjärjestelmää. Niiden päättämät tai ehdottamat surmatyöt olivat yhtä vähän laillisia kun ne, joita tuo järjestelmä muutoin tuotti”*. Hänen mukaansa tutkijalautakuntien toimintaan on syytä kiinnittää huomiota, sillä juuri niiden kautta valkoisten kurinpitojärjestelmälle on perinteisesti pyritty antamaan laillinen perusta ja toiseksi sen tähden, että niin monet lakimiehet osallistuivat lautakuntiin.¹⁹⁰

Valkoisen armeijan asettamissa tutkijalautakunnissa puheenjohtaja oli lähes aina lakimies. Paikallisten suojeluskuntien asettamissa lautakunnissa kaksi kolmasosaa puheenjohtajista oli lakimiehiä. Pöytäkirjan pidosta vastasi joku lainopillista koulutusta enemmän tai vähemmän saanut: juristi, nimismies, lakitieteen ylioppilas tai poliisikonstaapeli. Lautakuntien jäsenet koostuivat niin maaseudulla kuin kaupungeissakin niistä ryhmistä, joiden taloudelliset ja yhteiskunnalliset edut olivat olleet kapinassa uhattuina. Jäsenenä oli myös niitä, joihin tutkittavan henkilön tekemä väkivalta tai sillä uhkailu oli kohdistunut henkilökohtaisesti. Toisin sanoen, jääviys ei ollut este osallistumiselle.¹⁹¹

Mahdollinen jääviys oli vain yksi tutkijalautakuntien juridisista ongelmista. Jyrängin mukaan: *”Kun paikalliset tunsivat hyvin toisensa ja sodan aikana punaisten hallinnassa olleella alueella tapahtuneet väkivallanteot, voitiin tekoihin syylliset nopeasti selvittää”*. Tutkijat, syyttäjät, asianomistajat ja tuomitsijat olivat kaikki mukana saman lautakunnan kokoonpanossa ja kaikki eri yhteiskuntaluokasta kuin tutkittavat, tehtailijoita, apteekkareita, talollisia ja niin edelleen. Tällainen kokoonpano vastasi päätöksenteosta oikaistussa menettelyssä nopealla aikataululla. Päätettiin siitä, kuka heidän mielestään oli riittävän syyllinen ammuttavaksi.¹⁹²

¹⁸⁹ Hovi 1995, 351.

¹⁹⁰ Jyränki 2014, 164.

¹⁹¹ Jyränki 2014, 164.

¹⁹² Jyränki 2014, 164.

Tutkijalautakunnat eivät olleet oikeudenkäymiskaaren mukaisia yleisiä tuomioistuimia. Ne eivät myöskään olleet Suomen sotaväen rikoslain mukaisia sota- tai pikaoikeuksia. Samoin johdonmukaiset yritykset mukailla venäläistä sotatilasäännöstöä näyttävät puuttuvan.¹⁹³ Lautakuntien legitimitetti on näiden faktojen perusteella vähintään kyseenalainen.

Lautakunnissa ei esitetty syytteitä. Pöytäkirjamerkinnoista voi kuitenkin päätellä, että lautakunnat pyrkivät selvittämään, mihin rangaistaviin toimiin tutkittavat olivat kapinan aikana tai sitä ennen syyllistyneet. Tutkittavien tosiasialliset mahdollisuudet puolustautumiseen olivat surkeat. Todistajia ei kuultu suullisesti lautakunnan edessä ja ylipäätään todistajien kuuleminen oli hyvin harvinaista. Lautakuntien menettely ei ollut julkista, joten kaikki mitä pöytäkirjoihin merkittiin kuulusteltavan syyllisyydestä, saattoi olla vain pelkkää oletusta tai epäilyä tai hyvin yleistä kuvausta epäillyn toiminnasta. Päätöksen teossa ei mainittu sovellettavia lainkohtia; ampumispäätökset tai - ehdotukset eivät perustuneet lakiin. Vapauttamispäätös ei estänyt myöhempää tutkintaa ja syytettä valtiorikosoikeudessa. Tutkijalautakuntien pikatutkinnoilla ei ollut mitään yhteistä sen kanssa, mitä oikeusoppineet koulutuksensa pohjalta ennen sotaa olivat oikeudenkäynnillä ymmärtäneet.¹⁹⁴

Edellä kerrotut huomiot tutkijalautakuntien juridisista ongelmista tukevat varatuomari Kivisen syksyllä 1919 oikeudessa pitämää puolustuspuheenvuoroa. Leppävirran tutkijalautakunta kärsi samoista ongelmista kuin muutkin tutkijalautakunnat. Esimerkiksi tutkijalautakunnan kokoonpanoa on vaikeaa väittää puolueettomaksi. Lautakunta muodostui poliisiviranomaisista, kauppiaista ja talollisista. Kaikki jäsenet tulivat siis eri yhteiskuntaluokasta kuin tutkittavat.

Osa lautakunnan jäsenistä oli sodan aikana tai ennen sitä itsekkin joutunut punakaartin rikosten kohteiksi. Nimismies Eino Kemppainen oli ollut vangittuna syksyn 1917 suurlakon aikana. Terveytensä puolesta pelännyt nimismies poistuikin Leppävirralta pian tapahtuman jälkeen. Maanviljelijä Fredrik Thitzin veljet¹⁹⁵, eläinlääkäri Kaarlo ja maanviljelijä Aleksander, oli helmikuun alussa vangittu. Kaarlo Thitzille vangitseminen koitui kohtalokkaaksi, sillä

¹⁹³ Jyränki 2014, 164–165.

¹⁹⁴ Jyränki 2014, 165.

¹⁹⁵ http://www.genealogia.fi/genos/56/56_107.htm viitattu 18.3.2014

hänet surmattiin¹⁹⁶. Lautakunnan jäsenistä ainakin Julius Holmström ja Kustaa Sutinen hakivat myöhemmin vuonna 1919 kihlakunnanoikeudessa rahallista korvausta punakaartilaisten sodan aikaisista rikoksista¹⁹⁷. Näin ollen osa Leppävirran tutkijalautakunnan jäsenistöstä oli tutkijan lisäksi myös asianomistaja. On vaikea kuvitella, että nämä henkilöt olisivat unohtaneet kokemansa sodan aikaiset vääryydet ja pystyneet arvioimaan tutkittavia henkilöitä objektiivisesti.

Kustaa Sutisen tapauksessa oikeuden päätös kuului seuraavasti: Sutiselta varastetut elintarvikkeet oli viety vastaajana olleen työväenyhdistyksen talolle sekä siellä jaettu ja käytetty. Koska työväenyhdistys ei ollut yrittänyt estää elintarvikkeiden käyttöä, katsottiin se asiassa korvausvelvolliseksi.¹⁹⁸

Tässäkin tapauksessa Leppävirran työväenyhdistys tuomittiin maksumieheksi, vaikka se ei ollutkaan syyllistynyt ryöstöön. Langettavaksi seikaksi näyttää riittäneen se, että varastetut elintarvikkeet vietiin työväenyhdistyksen talolle, jossa niitä sitten nautti muiden ohella myös yhdistyksen jäsenet. Oikeuden mukaan työväenyhdistyksen olisi pitänyt vastustaa varastettujen elintarvikkeiden jakoa. Vastustaminen tuossa tilanteessa, kapinan loppupäivinä 1918, oli työväenyhdistyksen osalta mahdotonta. Tuon hetken työväenyhdistys ei ollut toimintakykyinen, punakaarti oli syrjäyttänyt paikkakunnalla kaikki muut työväenjärjestöt ja huseerasi miten tahtoi.

Kustaa Sutinen ei missään vaiheessa kerro, kuka tai ketkä henkilöt veivät hänen elintarvikkeensa. Sutinen tyytyi vain toteamaan, että ne vietiin. Sutinen myös kertoo saaneensa aikaisemmin 250 markkaa korvausta Leppävirran suojeluskunnan tutkijalautakunnalta, sillä siellä eräs tutkittu mies oli tuon rahasumman hänelle tarjonnut. Sutinenhan itse istui tuossa tutkijalautakunnassa, joka heti punaisten antauduttua ryhtyi tutkimaan sodan aikaisia tapahtumia. Lautakunnan edessä kuultu mies on varmasti yrittänyt pelastaa itsensä maksamalla Sutiselle korvausta. Tuon miehen kohtalosta lähteet eivät kerro. Tuottiko lautakunnan jäsenelle maksettu korvaus toivotun tuloksen, jää arvoitukseksi. Joka tapauksessa saatu korvaus ei estänyt Sutista hakemasta lisäkorvausta kihlakunnanoikeudessa.

¹⁹⁶ Hovi 1995, 346–347.

¹⁹⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919 II, § 43; JMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 34

¹⁹⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 36

Pommi-iskutapauksessa oikeus päätyi hylkäämään kanteen, koska kantaja Halonen ei ollut voinut toteennäyttää, että vastaaja olisi ollut millään tavalla osallisena tapahtuneessa rikoksessa.¹⁹⁹ Mainittu kanne on ainutlaatuinen, sillä yhdessäkään muussa käräjävuosina 1918 ja 1919 Leppävirran kihlakunnanoikeudessa käsitellyssä, suoranaisesti sotaan liittyvässä tapauksessa vastaajaksi ei ole haastettu varsinaisen tekijän sijasta tämän sukulaista. Tässä tapauksessa vastaajaksi oli haastettu oletetun pommi-iskun tekijän isä. Myös aikaisemmin esitellyissä tapauksissa oletettavasti syytön henkilö on haastettu vastaajaksi, mutta näissä tapauksissa vastaajan rooliin joutuminen on aina ollut yhteydessä työväenyhdistyksen jäsenyyteen eikä sukulaisuuteen. Iskun oletettu tekijä, 22-vuotias työmies, joutui maksamaan teostaan kovimman mahdollisen hinnan. Hän kuoli myöhemmin sodan jälkeen kesällä sairauden murtamana Kuopion vankileirillä²⁰⁰.

Talvikäräjillä 1918 käsitellyissä viinarikoksissa oikeus tuomitsi muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki vastaajat sakkorangaistuksiin. Langettavien tuomioiden suurta määrää selittävät suojeluskunnan tekemät tutkinnat, jotka antoivat tuomioiden takeeksi vahvaa näyttöä. Tuomitut saivat sakkoja niin viinan valmistuksesta ja myynnistä kuin myös elintarvikelain rikkomista. Sakkojen suurus vaihteli muutamasta sadasta markasta aina 700 markkaan.²⁰¹

Sakkorangaistus valtiolle takavarikoidun viljan käyttämisestä viinan valmistukseen johtui 2.6.1917 säädetyistä laista ”eräänlaisen omaisuuden käytöstä sodan aiheuttamissa poikkeuksellisissa oloissa” eli elintarvikelaista. Lain säätämisen taustalla oli elintarviketilanteen jatkuva heikentyminen Suomessa vuoden 1917 aikana. Ulkomaan tuonti oli lakannut kokonaan ja pula uhkasi monia paikkakuntia. Suomen oli tultava toimeen omillaan. Oma tuotanto ei kuitenkaan riittänyt normaalin kulutuksen ylläpitoon, joten oli ryhdyttävä erikoistoimenpiteisiin. Käytännössä tämä tarkoitti säännöstelyä.²⁰²

Lain tarkoituksena oli taata elintarvikkeiden ja muiden välttämättömyystuotteiden oikeudenmukainen ja tasainen jakelu kuluttajille sekä varmistaa hintatason pysyminen riittävän matalalla. Hallitus sai määrätä elintarvikkeiden rajahinnoista, tosin näin oli menetelty jo aikaisemmin. Laki käsiteltiin perustuslain säätämisyjärjestyksessä, koska siihen

¹⁹⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 89

²⁰⁰ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919 II, § 89

²⁰¹ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 76 ja § 82

²⁰² Rantatupa 1979, 71–72.

sisältyi yksityistä omistusoikeutta rajoittavia määräyksiä. Laki sisälsi pakkoluovutusperiaatteen. Hallitukselle taattiin oikeus pakkoluovuttaa erinäisiä tuotteita yleiseen käyttöön, siis takavarikoita yksityisomaisuutta, kuten viljaa.²⁰³

Lain käytäntöön panemiseksi senaatti velvoitti kuntia perustamaan elintarvikelautakuntia. Lautakunnat oli muodostettava siten, että ne ottivat huomioon paikkakunnan väestön yhteiskunnallisen jakauman. Väliaikaisen hallituksen hyväksytyä elintarvikelain senaatti antoi lain perusteella asetuksia säännöstelyyn siirtymiseksi. Kesäkuun 5. päivänä syömäviljan käyttö eläinten ruuaksi kiellettiin, samana päivänä määrättiin leipäviljan kulutuksesta ja hallitus julisti koko maan syömäviljavarastot takavarikkoon. Luovutusmääräys koski kaikkia yli neljän kilon vilja – ja yli kolmen kilon ryyntivarastoja.²⁰⁴

Oikeus ei koskaan antanut tuomiotaan murhanyritys asiassa, vaikka tapaus mainitaan syyskäräjien 1918 toisessa yleisessä istunnossa § 54. Nyt tapaus on merkitty tuomiokirjaan pahoinpitelyn nimellä. Kumpikaan asianomaisista ei ollut saapunut oikeuteen, joten oikeus jätti asian sikseen ja tapaus merkittiin sovituksi.²⁰⁵

Murhatapauksen päätös kuului seuraavasti: *”Koska Suomen Senaatin Helmikuun 14. päivänä 1918 antaman päätöksen mukaan Suomen suojeluskunnat ovat kuuluneet maan laillisiin sotajoukkoihin ja väitetty asia on tapahtunut vastaajan toimiessa Leppävirran suojeluskunnan vankivartijaosaston päällikkönä, niin katsoo oikeus ei voivansa käsitellä asiaa, joka siis jätetään sillensä.”*²⁰⁶

Oikeuden päätös perustui siis siihen, että suojeluskuntien katsottiin olleen maan laillisia sotajoukkoja ja niiden tekemisiä ei pidetty kihlakunnanoikeuden toimivallan piiriin kuuluvina. Myös virallinen syyttäjä vetosi samaan seikkaan ja katsoi, ettei hän voi asiassa syytettä ajaa. Leppävirran kihlakunnanoikeuden tekemä päätös ennakoi joulukuussa 1918 annettua armahduspäätöstä. Tosin vielä syyskuussa 1918 Leppävirran kihlakunnanoikeudella olisi ollut lain mukaan mahdollisuus tuomita työnjohtaja murhasta. On totta, että suojeluskunnat oli nimitetty maan laillisen vallan joukoiksi, mutta juridisesti valkoisten toimintaan liittyi ongelmia. Millä mandaatilla valkoiset toimivat ja erityisesti mikä oikeutti heidän

²⁰³ Rantatupa 1979, 72–73.

²⁰⁴ Rantatupa 1979, 74, 76, 78.

²⁰⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 54

²⁰⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 91

suorittamansa rankaisutoimet? Maata ei julistettu sotatilaan ja vanhojen Venäjän vallan aikaisten lakien soveltamiseenkin liittyi ongelmia²⁰⁷.

Valkoisten toimiin liittyneiden laillisuusongelmien valossa Leppävirran kihlakunnanoikeuden päätös vapauttaa työnjohtaja näyttäytyy uudessa valossa. Koko maatakin ajatellen valkoisten rankaisutoimet eivät perustuneet liioin mihinkään vuonna 1918 voimassa olleeseen lakiin. Rankaisutoimien juridinen oikeutus on näin ollen melko kyseenalainen. Jos taas työnjohtajan tapausta ajatellaan syksyllä 1918 voittajien ja valkoisen Suomen näkökulmasta, oli oikeuden tekemä päätös ainut ja oikea. Työnjohtaja oli toiminut kapinan kukistamisen puolesta ja täyttänyt tehtävänsä hyvin. Kirjalliset todistukset alleviivaavat työnjohtajan esimerkillistä toimintaa. Myös paikallisella tasolla ajateltuna oikeuden oli vaikeata ryhtyä tuomitsemaan työjohtajaa. Torpparin leski ei ollut ainut leppävirtalainen, jonka läheisiä sodassa oli kuollut. Langettava tuomio olisi saattanut poikia vastaavien oikeusjuttujen tulvan, ja lisäksi se olisi saattanut vaarantaa jo entuudestaan herkkää paikallista yhteiskuntarauhaa repimällä sodan haavat uudelleen auki. Leppävirtalaisten elämä palaili normaaliin helpommin, kun oikeus hylkäsi syytteen ja asian käsittely poistui päiväjärjestyksestä.

Se, että torpparin leski oli saanut asiansa oikeuteen, on jo sinänsä ihme. Sodan jälkeen paikallisviranomaisten suhtautuminen omaisiaan menettäneiden punaisten tekemiin tutkintapyyntöihin oli varsin nuivaa. Useimmiten asia haluttiin jättää kokonaan tutkimatta. Tosin Leppävirrallakaan murhatapauksesta ei ollut tehty poliisitutkintaa. Suojeluskunnan oma tutkinta oli riittävä. Tosin tuokin tutkimus oli, vain ja ainoastaan, ampumiseen turvautuneen työnjohtajan laatima raportti tapahtumista. Ei siis mikään todellinen tutkinta.

Valkoisen puolen terrorin laajuus alkoi käydä selville kesän ja syksyn 1918 aikana. Sitä mukaa kun tiedot terrorin laajuudesta levisivät, kasvoi myös omaisiaan menettäneiden punaisten halu saattaa syylliset edesvastuuseen. Kaikille pelkkä varmistettu tieto omaisen kuolemasta ei riittänyt. Tähän ryhmään kuului myös Leppävirran leski. Paikalliset nimismiehet ja poliisit oli lähes mahdotonta saada tekemään tutkintaa. Yleensä ainoaksi keinoksi uhrien omaisille jäi kantelun tekeminen suoraan maan korkeimmalle oikeusviranomaiselle eli prokuraattorille (vuodesta 1919 oikeuskansleri). Kanteluita tehtiin kaikkiaan yli neljäkymmentä ennen

²⁰⁷ Ks. tarkemmin Jyränki 2014, 98, 100–108.

vuoden vaihdetta. Lähes kaikissa kanteissa vaadittiin syyllisten saattamista oikeuden eteen sekä vahingonkorvauksia. Prokuraattori vei kanteluita eteenpäin ottamalla yhteyttä siihen maaherraan, jonka alueelta kantelu oli tehty ja määräsi tämän suorittamaan asiassa tutkinnan. Maaherra taas vei asiaa alaspäin paikalliselle nimismiehelle, joka suoritti asiassa mahdolliset kuulustelut ja tutkinnan. Syntynyt tutkinta-aineisto tuli sitten toimittaa oikeuskanslerille.²⁰⁸

Teoriassa hyvin toimiva prosessi ei sujunut käytännössä aivan noin yksinkertaisesti. Paikallisviranomaisten haluttomuus tutkia valkoista terroria ja epätietoisuus toimintatavoista pitkittivät prosesseja suuresti. Hitaan käsittelyn lisäksi vastenmielisyyttä tutkintaa kohtaan ilmeni myös nimismiesten virkakirjeissä. Pomarkun nimismies K. V. Valanne selitti päätöstään jättää tutkimus tekemättä: *”Sillä jos pitäisi erikseen ryhtyä perinpohjin tutkimaan jokaisen, viime keväänä tässäkin nimismiespiirissä surmansa saaneen puna-roiston kuoleman syytä ja oikeutusta, niin ei siihen yhden miehen aika ja voimat juuri riittäisi. Luulisi kaiken tämän sanomattakin olevan selvää sille tuomarille, joka toimeenpanee nyt kyseenalaisia kanteluita.”*²⁰⁹ Puna-roisto nimitys kertonee kaiken oleellisen siitä, mikä oli nimismiehen mielipide tutkimuksen tarpeellisuudesta.

Jos tutkinta eteni, oli lopputulos yleensä oikeuskanslerin vuosikertomuksen mukaan seuraava: asioita tutkittaessa ilmeni usein, että kantelulle ei ollut pätevää syytä, koska tuomittu henkilö oli myötävaikuttanut hyvinkin raskauttavasti kapinaan. Siis häntä kohdannut väkivaltainen kuolema oli seurausta kapinaan osallistumisesta ja näin ollen ansaittu kohtalo. Teloituksia ei suoranaisesti tuomittu, jos teloitettu henkilö oli sodan aikana syyllistynyt raskauttaviin tekoihin. Toisaalta oikeuskansleri huomautti myös, että tutkimukset ovat osoittaneet, että paljon julmuutta ja tarpeetonta kovuutta oli käytetty kapinaan osallistuneita vastaan ja että kanteluiden alaisissa tapauksissa annettu rangaistus on ollut suhteettoman kova tehtyihin rikoksiin nähden. Ainoastaan armahduspäätös on suojellut nämä henkilöt syytteeltä ja rangaistukselta. Oikeuskansleri myönsi, että kaikki vuoden 1918 aikana tapahtuneet teloitukset eivät kestäisi oikeudellista tarkastelua.²¹⁰

²⁰⁸ Roselius 2007, 31–34.

²⁰⁹ Roselius 2007, 34.

²¹⁰ Roselius 2007, 34–35.

Prokuraattorin mainitsemana armahduspäätös syntyi olosuhteiden pakosta ja se kietoi yhteen niin valtiorikosoikeudessa tuomittujen punaisten kuin valkoiseen terroriinkin syyllistyneiden kohtalot. Tuhannet ja taas tuhannet ihmiset olivat vuoden 1918 tapahtumien potentiaalisia kantelun tekijöitä. Kanteluiden tulva olisi pian täyttänyt niin paikallisten nimismiesten kuin oikeuskanslerinkin pöydät. Syksyn 1918 aikana kävi selväksi, että mahdollinen kanteluongelma piti ratkaista. Syyllisille oli saatava syytesuoja lakiteitse. Suurilta osin syytesuojan tarkoituksena oli helpottaa viranomaisten työskentelyä.²¹¹

Vuoden 1918 loppua kohden muuttunut maailman poliittinen tilanne vaikutti valkoisen Suomen politiikkaan. Maailmasodan päätyttyä marraskuussa Saksan tappioon oli myös Suomen muutettava ulkopoliittista linjaansa. Saksan tappio vaikutti myös Suomen sisäpolitiikkaan. Kaavailut Suomesta Saksan tukemana monarkiana kävivät mahdottomiksi. Maailmansodan voittajien painostuksen tuloksena oli Suomessa järjestettävä demokraattisen vaalit mahdollisimman pian. Käytännössä tämä tarkoitti, että vasemmiston osallistuminen politiikkaan oli taas sallittava. Vasemmiston uudelleen aktivoituminen nosti pintaan myös kysymyksen valkoisesta terrorista. Vielä heti sodan jälkeen viranomaisten oli helpompi mitätöidä vaateet oikeudellisesta käsittelystä, mutta tuolloin normaalien aikojen tehdessä paluuta ja vasemmiston kasvavan kansainvälisen uutisoinnin takia oli valkoisen Suomen ryhdyttävä suojelemaan omiaan.²¹²

Ongelman ratkaisuksi nähtiin armahduspäätös, joka koski niin leireillä vankeusrangaistuksia kärsiviä punavankeja kuin teloituksiin osallistuneita valkoisiakin. Korkeimman vallan haltija, valtionhoitaja P.E. Svinhufvud teki armahduspäätöksen vuoden 1772 hallitusmuodon mukaan monarkille kuuluvin valtuuksin. Punavankeja armahdettiin kahteen otteeseen, ensin 30. lokakuuta ja sitten samassa yhteydessä valkoisten lainrikkojien kanssa 7. joulukuuta. Noin 17 000 punavangin armahtamista perusteltiin sillä, että: *”Vieläkin osa tuomittuja saisi tilaisuuden palata hyödylliseen ja rauhalliseen toimintaan yhteiskunnassa ja koskei valtion turvallisuus enää vaadi kaikkien niiden rankaisemista, joilla ei ole ollut johtavaa asemaa kapitaliikkeessä.”*²¹³

²¹¹ Roselius 2007, 36.

²¹² Roselius 2007, 37.

²¹³ Jyränki 2014, 208.

Joulukuun päätös vapautti käytännössä kaikki valkoisen puolen lainrikkajat rikosoikeudellisesta vastuusta. Perustelut kuuluivat seuraavasti: *”Henkilöt, jotka maan laillista järjestystä vastaan nostatetun kapinan kukistamisen tarkoituksessa tai estääkseen kapinan levenemistä taikka palauttaakseen järjestystä ovat teoissaan menneet yli sen, mitä mainittujen tarkoitusten saavuttamiseksi olisi ollut tarpeen, jätettäkööt niistä syytteeseen panematta ja rankaisematta.”*²¹⁴

Tekstin sisällöstä selviää hyvin sen ydinajatus. Valkoisten tekojen tarkoitus oli ollut hyvä, kapinan kukistaminen. Paikoin nämä teot olivat kuitenkin olleet liioiteltuja. Armahduksessa oli viime kädessä kysymys noiden tapahtuneiden ylilyöntien syyttämättä ja rankaisematta jättämisestä.²¹⁵

Joroisten kirkonkylän työväenyhdistystä vastaan ajatut kanteet kaatuivat toisen oikeuskäsittelyn jälkeen, koska asiat olivat rikosluonteisia, eikä pelkkää avointa asianajovaltakirjaa voitu katsoa asiaan riittäväksi. Kun ei ollut esitetty kantajien yhtiökokouksessa antamaa valtuutusta näiden kanteiden ajamiseen, oikeus ei voinut ottaa kanteita käsiteltäväkseen, vaan oli jättänyt ne sikseen.²¹⁶

Tapausten ratkaisu on oikeudellisesti varsin yksinkertainen. Joroisten Telefoni-osakeyhtiön ja Osuuskaupan asiamiehenä toimineella asioitsija Huhtasella ei ollut yhtiöiden yhtiökokousten antamia valtakirjoja ajaa kanteita, joten hän oli ajanut kanteita laittomalla perusteella. Tapaukset osoittavat myös sen, miten oikeudellisen koulutuksen saaneen hovioikeudenauskultantin palkkaaminen työväenyhdistyksen asiamieheksi paransi työväenyhdistyksen asemaa oikeudessa. Siinä missä ensimmäisissä käsittelyissä työväenyhdistystä edustanut maallikko oli suoralta kädeltä myöntynyt mahdollisesti vaadittuihin korvauksiin, pystyi hovioikeudenauskultantti lainoppineena hyödyntämään kanteen ajamisessa tapahtuneita asiavirheitä ja kumoamaan kanteet.

Molemmissa tapauksissa oikeuden päätös perustuu siihen, ettei asioitsija Huhtasella ollut yhtiökokousten antamia valtakirjoja ajaa kanteita. Vaikka Huhtanen kertoi molemmissa tapauksissa, että kanteiden ajaminen perustui kokousten päätöksiin, hänellä ei ollut oikeudessa mukana kokousten pöytäkirjoja. Onkin yllättävää, että oikeus ei suostunut

²¹⁴ Jyräni 2014, 208.

²¹⁵ Jyräni 2014, 208.

²¹⁶ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918 II, § 82 & § 84

lykkäyspyyntöön. Ainakin Leppävirralla oikeuden toimintatapa näyttää yleisesti olleen se, että oikeus oli valmis lykkäämään asian käsittelyä vaikka useita kertoja mielummin kuin antamaan vapauttavia päätöksiä tai jättämään asian sikseen. Joroisten oikeuden toiminta näyttäisi eroavan naapuripitäjän menettelystä.

3 VÄLILLISESTI SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET: OIKEUSVUOSI 1918

3.1 Leppävirran käräjät – Vahingonkorvauksia ja viinarikoksia

Leppävirran käräjävuosi 1918 alkoi talvikäräjillä toukokuun 6. päivänä kartanonomistaja Kustaa Tiitisen talossa.²¹⁷ Leppävirralla istuttiin käräjiä tavanomaiseen tapaan, vaikka maassa vallitsi vielä sotatila. Valkoisten voitonparaati järjestettiin Helsingissä reilua viikkoa myöhemmin, tosin sotateimet eivät paraatiin päättyneet. Samana päivänä kun ylipäällikkö Mannerheim ratsasti voiton merkiksi Esplanadilla, ammuttiin ympäri maata toistasataa punaista ja muutama valkoinenkin. Suomessa vallitseva poikkeustila jatkui vielä seuraavana kesänäkin. Poikkeusoloja varten säädetyt kansalaisvapauksien rajoitukset purettiin kesäkuun alussa vuonna 1919.²¹⁸

Oikeuden kokoonpano muodostui Leppävirran tuomiokunnan tuomarista Axel Rosbergista ja seitsemästä maallikkojäsenestä. Lautamiehinä toimivat herastuomari Abel Koponen, Wille Iivanainen, Herman Tuomainen, Herman Räisänen, Emil Karppelin, Abel Thil ja Ferdinand Kasanen.²¹⁹ Lautamiehet olivat aktiivisia toimijoita kunnallisissa luottamustoimissa. He olivat mukana muun muassa osuusmeijerin hallinnossa, kutsuntalautakunnassa ja Leppävirran Osuuskaupan hallinnossa. Yksi lautamiehistä toimi jäsenenä myös Leppävirran valtaamisen jälkeen perustetussa, ratsumestari Malmin asettamassa tutkijalautakunnassa, joka selvitti punaisten sodan aikana tekemiä rikoksia. Valtaosa lautamiehistä oli talollisia, jotka omistivat suuria maatiloja. Sosio-ekonomisesti lautamiehet edustivat Leppävirran väestörakennetta yksipuolisesti. Maallinen omaisuus näyttää olleen perusteena lautamiehiä valittaessa. Köyhälle rahvaalle tuo luottamustoimi oli saavuttamattomissa.²²⁰

Virallisena syyttäjä käräjillä toimi virkaatoimittava nimismies Matti Koponen. Koponen oli aikaisemmin keväällä toiminut puheenjohtajana Leppävirran tutkijalautakunnassa.²²¹

Kaikkiaan Leppävirran talvikäräjillä 1918 käsiteltiin 45 rikostapausta. Seuraava taulukko osoittaa, miten tapaukset jakaantuivat. Taulukkoon 1 on eritelty vain ne tapaukset, joita oli käräjillä esillä kaksi tai enemmän.

²¹⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918

²¹⁸ Tikka 2008, 10–11.

²¹⁹ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918

²²⁰ Hovi 1995

²²¹ Hovi 1995, 351.

TAULUKKO 1. Leppävirran talvikäräjät 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Viinan valmistus/myynti	10
Korvaus	6
Kunnianloukkaus	5
Varkaus	4
Omanikäden oikeus	3
Lapsen eläke	3
Metsän haaskaus	3
Muut	11
Yhteensä	45

Viinan valmistukseen ja myyntiin liittyvät rikokset olivat yleisin yksittäinen rikosryhmä. Seuraavaksi eniten käsiteltiin korvaustapauksia. Kaikki korvaustapaukset liittyvät yhteen ja samaan patoon, jonka rakentaminen oli nostattanut tulvan kantajien pelloille. Myös kunnianloukkauksista (usein riita), erilaisista varkauksista ja lehtolapsista käräjöitiin.²²²

Maassa vallinnut sotatila on nähtävissä oikeuden pöytäkirjoissa. Jo aikaisemmin on esitelty viisi viinan myyntiin tai valmistukseen liittyvää rikosta, joissa suojeluskunta oli suorittanut kuulusteluita tai pidätyksiä.²²³ Sota on kuitenkin nähtävissä myös useassa muissa tapauksessa välillisesti.

A. Ahlström Oy oli vastaaja kaikissa vahingonkorvaustapauksissa. Kysymyksessä oli padon rakentamisesta aiheutunut veden nousu, joka oli aiheuttanut kantajien pelloille tulvan. A. Ahlström Oy:n asiamies anoi jokaisen tapauksen käsittelyn lykkäämistä sotaan vedoten. Hänen mukaansa: *”On suurin osa A Ahlström osakeyhtiön pääkonttorin virkakuntaa murhattu ja yhtiön metsäkonttorinjohtaja Maisteri Bertel Fabritius on sodan alusta lähtien ollut rintamalla ja toimii nykyisin pataljoonan päällikkönä, samoin on metsäkonttorin konttoristi Kaarlo Brusin ollut sodan alusta rintamalla. Kaikki pääkonttorin asiakirjat on hävitetty ja kirjat revitty. Lisäksi Warkauden tehtaan konttorin henkilökunta on parin kuukauden ajan ollut suojeluskunnan toiminnassa. Tämän takia asian johdossa tällä hetkelle*

²²² JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918

²²³ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 76 ja § 82

olevat henkilöt eivät tiedä näistä asioista ja niiden vaiheista mitään.” Oikeus suostui lykkäyspyyntöön jokaisen tapauksen kohdalla.²²⁴

Lykkäyspyynnön perusteluista käy hyvin ilmi, miten laajasti yhtiö oli kärsinyt sodasta. Punakaartilaiset olivat ottaneet Varkauden tehtaot haltuunsa heti sodan alussa ja alue asetettiin sotatilaan tammikuun lopulla.²²⁵ Tehdasalueesta muodostui nopeasti punaisten vallanlinnake, jota punakaarti kontrolloi aina sodan loppuun asti.

Kuten lykkäämispyynnön perusteluissa todettiin, useat tehtaiden virkailijakunnasta olivat menettäneet henkensä punaisten valtakaudella. Tehtaankaupanhoitaja Taavetti Ryhänen ja Lehtoniemen tehtaiden insinööri Harald Staffans surmattiin tammikuun 29. päivänä. Kaupanhoitaja Ryhänen surmaamisen taustalla lienee ollut elintarvikkeiden niukkuudesta johtunut ärtymys. Staffans sen sijaan oli vastustanut aseiden luovuttamista punakaartilaisille suurlakon aikaan. Myöhemmin surmansa saivat vielä punakaartilaisten panttivangeiksi joutuneet maisteri ja osastopäällikkö Martin Kjälström²²⁶, tehtaan kasööri Lennart Ståhl, työnjohtaja²²⁷ Juho Piippo sekä metsänvartija²²⁸ Martti Räsänen. Heidät surmattiin Varkauden valloitusta edeltävä päivänä 20. helmikuuta. Panttivangit oli otettu siksi, että heidät surmattaisiin, mikäli valkoiset hyökkäivät Varkauteen.²²⁹

Kuten asiamiehen lykkäyspyynnöstä ilmenee, osallistuivat tehtaan virkailijat suojeluskunnan toimintaan. Kjälström toimi Varkauden suojeluskunnan johtajana ja myös muu suojeluskunnan johto koostui tehtaan virkailijoista, muun muassa Ahlströmin metsäkonttorinjohtaja maisteri Bertel Fabritius kuului suojeluskunnan johtomiehiin. Metsäkonttorin konttoristi Brusin oli siirtynyt ennen punaisten valtakautta Kuopioon ja suorittanut siellä suojeluskuntakurssin yhdessä kahden muun Varkauden konttoristin kanssa.²³⁰ Myöhemmin ainakin Brusin palveli rintamalla.

Seuraavaksi sota nousee esille tapauksessa, jossa lehmät ovat laiduntaneet luvatta kantajan pellolla. Vastaajan asiamies kuvernementinsihteeri Julius Holmström pyysi asiassa lykkäystä

²²⁴ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 45, § 46, § 47, § 48, § 49 ja § 50.

²²⁵ Tikka 2008, 49–50.

²²⁶ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=24341> viitattu 7.5.2014

²²⁷ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=5390> viitattu 7.5.2014

²²⁸ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=5985> viitattu 7.5.2014

²²⁹ Soikkanen 1963, 636.

²³⁰ Soikkanen 1963, 621, 630–631.

ja ilmoitti vastaajan olevan nykyisin vangittuna Kuopion sotilasvankilassa. Oikeus lykkäsi käsittelyä seuraaviin syyskäräjiin.²³¹

Myös seuraavassa tapauksessa, jossa sota ilmenee, vastaajana oleva torppari on ollut vangittuna. Torppari oli ollut vangittuna Leppävirran työväentalolla sillä välin, kun vuokralautakunta oli suorittanut katselmusta hänen torpallaan. Tässä tapauksessa oikeutta istuttiin torpan vuokrasopimuksen rikkeestä.²³²

Virallinen syyttäjä nimismies Matti Koponen oli haastanut käräjille viinan valmistuksesta työmies Heikki Woutilaisen. Syyttäjä joutui kuitenkin luopumaan syytteestään, sillä vastaaja oli *”nyttemmin kuollut”*.²³³ Kun Koposen kohtaloa tarkastellaan tarkemmin, käy ilmi, että hän oli 19-vuotias ja kuului punakaartiin. Kuolinsyyksi paljastuu mestaus muutama päivä Varkauden valtauksen jälkeen.²³⁴

Kaikki kolme vastaajaa olivat osallistuneet sotaan ainakin jollain tavalla. Kahden ensimmäisen tapauksen vastaajat selvisivät osallisuudestaan vangitsemisella, mutta kolmannen kohtaloksi koitui kuolema nuorella iällä. Näyttää siltä, ettei oikeus ole halunnut ryhtyä käsittelemään tapauksia, joissa vastaaja ei ollut paikalla. Tätä tukevat myös ne tapaukset, joissa vastaaja oli jäänyt oikeudesta pois jostain muusta syystä.

2.6.1917 säädetty elintarvikelaki, joka säädettiin sodan aiheuttamien poikkeusolojen takia, näkyi käräjillä viinan valmistukseen liittyvissä tapauksissa, joissa oikeus antoi lopullisen tuomion. Vastaajat tuomittiin viinan keiton lisäksi myös elintarvikelain rikkomisesta sakkoihin.²³⁵

Käräjillä käsiteltiin vielä yksi tapaus, jossa kuvataan sotatapahtumia ja lisäksi asiasta järjestettyyn kuulusteluun on osallistunut suojeluskuntasotilas yhdessä poliisikonstaapeleiden kanssa. Tapauksessa on kysymys sikiön salaamisesta. Kuulusteluissa vastaajana oleva palvelijatar kertoi, että on ollut syksyllä 1917 käymässä Helsingissä, jossa hänet oli raiskannut venäläinen sotilas. Tämän jälkeen hän oli tullut palvelijattareksi Kauhasen taloon (talon emäntä on vastaajan sisko). Punakaartilaiset olivat kuitenkin

²³¹JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 57

²³²JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 61

²³³JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 71

²³⁴<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=23423> viitattu 7.5.2014

²³⁵JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 72, § 73, § 74, § 75, § 76, § 82, § 87

räjyittäneet (poltthaneet) Kauhasen talon²³⁶ ja koko talonväki oli joutunut muuttamaan. Vastaaja oli salannut raskauden kaikilta. Hän oli kuitenkin kaatunut ja synnyttänyt kuolleen lapsen sekä hävittänyt sikiön. Asian paljastuttua isäntä oli ilmoittanut asiasta poliisille ja siksi asiaa käsiteltiin käräjillä.²³⁷

Tämä tapaus osoittaa sen, miten yllättävissäkin tapauksissa sota nousee esiin aineistossa. Sota kosketti kaikkia leppävirtalaisia jollain tavalla. Omituista tapauksen tutkinnassa on se, että sikiön salaamista käsittelevään kuulusteluun osallistui myös suojeluskuntasotilas. Suojeluskunta ilmeisesti koki tarpeelliseksi avustaa poliisia kaikenlaisissa tapauksissa. Poliisi tuskin oli pyytänyt asiaan virka-apua.

Leppävirran syyskäräjät alkoivat syyskuun 16. päivänä kartanonomistaja Kustaa Sutisen talossa Leppävirran kylässä. Tuomarina toimi Leppävirran tuomiokunnan tuomari Axel Rosberg. Lautamiehet olivat muuten samat kuin talvikäräjillä, mutta lautamieskuntaa täydensi apulaisjäsen suutari Ville Sutinen. Nimismiehen vaihdoksen myötä virallisena syyttäjänä toimi pitäjän uusi nimismies Emil Kemppainen. Myös Kemppainen oli ollut Leppävirran tutkijalautakunnassa jäsenenä.²³⁸ Taulukossa 2 eritellään syyskäräjien rikostapaukset.

TAULUKKO 2. Leppävirran syyskäräjät 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Korvaus	16
Kunnianloukkaus	3
Viinan valmistus/myynti	3
Omankädenoikeus	2
Elintarvelain rikkominen	2
Metsän haaskaus	2
Syömisvahinko	2
Muut	12
Yhteensä	42

²³⁶ Hovi 1995, 347.

²³⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1918, § 91

²³⁸ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918 & Hovi 1995, 347.

Kaikkiaan syyskäräjillä käsiteltiin 42 rikostapausta. Ylivoimaisesti suurimman ryhmän käräjillä käsitellyistä asioista muodostivat erilaiset korvaukset. Korvausoikeudenkäyntien syyt vaihtelevat laidasta laitaan.²³⁹

Syyskäräjillä sota ei näy enää niin selvästi kuin toukokuussa järjestetyillä talvikäräjillä. Äskettäisen sodan voi kuitenkin havaita muutamasta tapauksesta. Talvikäräjien § 57 käsiteltä vahingonkorvaustapausta käsiteltiin uudelleen syyskäräjillä. Nyt vastaajan asiamies selitti, että vastaaja oli tuomittu sotavankina pidemmäksi aikaa kuristushuoneelle. Hän pyysi asian lykkäämistä ja esitti, että vastaajalle nimitettäisiin uskottu mies valvomaan asian käsittelyä. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä ja määräsi kantajan hakemaan vastaajalle uskottua miestä hoitamaan tätä asiaa.²⁴⁰

Vastaajana olevan loisen tuomion käsittely oli edennyt kesän aikana Kuopion vankileirillä. Loinen oli tuomittu osallisuudesta kapinaan kuritushuonerangaistukseen. Sen sijaan kihlakunnanoikeudessa vahingonkorvauksen käsittely ei edennyt.

Uutena rikosryhmänä syyskäräjillä nousevat esiin varsinaiset elintarvikelain rikkomiset, jotka eivät liity viinan valmistukseen. Näitä tapauksia on kaksi. Molemmat tapaukset liittyvät viljan myyntiin ja rajahinnan ylittämiseen. Toinen tapauksista on merkittävä, sillä luvatta myyty viljamäärä on useita satoja kiloja ja saadut myyntitulot satoja markkoja. Talollinen myönsi myyneensä siemenviljaa muun muassa lautamies Abel Thillille. Myös oikeuden määräämä sakkorangaistus 1500 markkaa on ankara.²⁴¹

Valtion määräämä viljavarastojen inventointi suoritettiin vuonna 1918 lokakuun 20. päivään mennessä. Viljantuottajien tuli ilmoittaa satonsa viljalajeittain ja kertoa, mikä osa sadosta oli käytetty ennen inventointiajankohtaa ja mihin sato oli käytetty (siemeneksi, omaan kulutukseen, eläinten rehuksi, luovutettu valtiolle). Ilmoituksen perusteella elintarvikelautakunnat laskivat, miten paljon viljaa tuli luovuttaa valtiolle.²⁴²

Elintarvikeviranomaisille ilmoitetut viljamäärät jäivät yleensä todellista satoa pienemmiksi. Mitä pienemmän sadon ilmoitti, sitä suuremman osuuden viljaa sai todellisuudessa pitää

²³⁹JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918

²⁴⁰JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 31

²⁴¹JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 71, § 73

²⁴²Rantatupa 1979, 183.

itsellään. Tehtyjä ilmoituksia kontrolloitiin pitäjistä riippuen elintarvelautakunnan suorittamilla jälkitarkastuksilla.²⁴³

Viljankätkentään ja satoilmoitusten vääristelyyn houkutteli salakauppa. Siinä missä valtio maksoi luovutetusta vehnästä 1,70 mk/kg, rukiista ja ohrasta 1,50 mk/kg ja kaurasta 1,40 mk/kg, liikkui salakaupan viljahinta Mikkelin läänissä noin 6 markassa kilolta.²⁴⁴ Verrattaessa salakauppahintaa Rantatuvan esittämiin hintatietoihin ei ole yllättävää, että huomataan myös Leppävirran isäntien harrastaneen salakauppaa.

Kesäkuussa 1918 annettiin määräys, jonka mukaan jokaisella maassa matkustavalla henkilöllä tuli olla kotipaikkakuntansa poliisiviranomaisen myöntämä matkalupakirja. Matkalupakirja oli pyydetessä esitettävä, liikkui pa missä päin maata tahansa. Päätyneen kapinan seurauksena ja yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämiseksi viranomaiset olivat antaneet touko-kesäkuussa määräyksiä, jotka rajoittivat liikkumisen lisäksi painovapautta, kokoontumisoikeutta, yhdistymisoikeutta ja oleskeluoikeutta.²⁴⁵

Matkalupakirjojen myöntämisestä annettiin poliisiviranomaisille tarkat ohjeet. Lupakirjoja ei missään tapauksessa saanut kirjoittaa henkilöille, jotka olivat olleet syytettyinä valtiorikostuomioistuimessa tai osallistuneet kapinaan. Menettelyn tarkoituksena oli estää kapinallisten tai muuten epäluotettavien henkilöiden matkustaminen maassa.²⁴⁶

Myös Leppävirran syyskäräjiltä ilmenee yksi tapaus, jossa käsiteltiin matkalupakirjan väärentämistä. Kymin pitäjistä kotoisin ollut mies oli jäänyt tarkastuksessa kiinni. Poliisikuulusteluissa mies oli myöntänyt muuttaneensa Pieksämäelle matkustamaan oikeuttavaa lupakirjaa. Mies ei ollut saapunut oikeuteen, joten asian käsittelyä lykättiin ja hänelle määrättiin 200 markan sakko esteettömästä poissaolosta.²⁴⁷

Leppävirran syyskäräjien toinen yleinen istunto aloitettiin joulukuun 2. päivänä 1918 kartanonomistaja Juho Hietamäen talossa Leppävirran kylässä. Tuomarina toimi Leppävirran tuomiokunnantuomari Axel Rosberg. Oikeuden maallikkojäsenet olivat muuten samat kuin

²⁴³Rantatupa 1979, 184–186.

²⁴⁴Rantatupa 1979, 186.

²⁴⁵Tikka 2006b, 29–30.

²⁴⁶Tikka 2006b, 30.

²⁴⁷JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1918, § 72

ensimmäisessä istunnossa syyskuussa suutari Ville Sutinen toimiessa edelleen apujäsenenä. Samoin myös Emil Karppelinin puolesta käräjillä istui apujäsen, suutari Kusti Sutinen.²⁴⁸

Apujäseninä toimineet suutarit olivat ilmeisesti poliittiselta ajatusmaailmaltaan työväenliikkeen miehiä. Ainakin vuoden 1905 suurlakon aikana he olivat kuuluneet ylimääräisen kansalaiskokouksen valitsemaan kymmenhenkiseen lakkokomiteaan nimenomaan työväenliikkeen edustajina.²⁴⁹ Näin ollen ainakin maltillisten työväenliikkeen edustajien sallittiin taas toimia kunnallisissa luottamustoimissa. Työväenliikkeen miesten päästäminen lautamiehiksi kertonee halusta normalisoida yhteiskunnallinen tilanne ja palata ”normaaliin” Leppävirralla.

Virallisena syyttäjänä toimi nimismies Tyko Havas. Leppävirran nimismiehen virka vaihtui tiuhaan vuoden 1918 aikana. Havas oli jo kolmas nimismiehen virkaa hoitanut henkilön saman vuoden aikana.

Kaikkiaan syyskäräjien toisessa yleisessä istunnossa käsiteltiin 38 rikostapausta (ks. taulukko 3). Erilaiset korvaukset ovat jälleen suurin yksittäinen rikosryhmä, niitä käsiteltiin kaikkiaan 11 tapausta. Kunnianloukkauksia käsiteltiin enemmän kuin aikaisemmillä vuoden 1918 käräjillä. Kunnianloukkaustapauksissa oli yleensä kysymys henkilöiden välisestä riidasta, jossa henkilöt olivat haukkuneet toisiaan.²⁵⁰

TAULUKKO 3. Leppävirran syyskäräjät II 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Korvaus	11
Kunnianloukkaus	7
Viinan valmistus/myynti	4
Pahoinpitely	3
Lapseneläke	3
Metsänhaaskaus	3
Muut	7
Yhteensä	38

Sota näkyy syyskäräjien toisessa istunnossa vain muutamassa tapauksessa. Vahingonkorvaustapauksen, jonka vastaaja oli tuomittu kuristushuonerangaistukseen

²⁴⁸JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918

²⁴⁹Hovi 1995, 249.

²⁵⁰JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918

osallisuudesta kapinaan, käsittelyä jatkettiin. Kantajan asiamies ilmoitti taas, että vastaaja oli tuomittu pidemmäksi aikaa kuristushuoneelle, joten vastaaja oli jäänyt käräjiltä pois. Sen sijaan vastaajan vaimo oli saapunut oikeuteen. Hän todisti, että jo aikaisemmin oli todettu, että kantajan pellossa vierailut lehmä olikin ollut erään toisen henkilön. Oikeus oli vaimon todistuksen kanssa samaa mieltä ja kumosi kanteen toteennäyttämättömänä.²⁵¹

Virallinen syyttäjä oli haastanut luvattomasta viinan valmistuksesta ja myynnistä käräjille Niinimäen kylässä asuvan torpparin. Syyttäjä jätti oikeuteen vastaajan papintodistuksen ja tutkintapöytäkirjan. Papintodistuksesta kävi ilmi, että vastaaja oli tuomittu joulukuussa 1917 Leppävirran kihlakunnanoikeudessa viinan valmistuksesta ja myynnistä 400 markan sakkoihin.²⁵²

Tutkintapöytäkirja oli laadittu 16.11.1918 torpparin torpassa. Torpalla suoritettussa etsinnässä apulaisnimismies ja kaksi poliisimiestä löysivät erilaisia viinankeittovälineitä. Lisäksi järjestetyssä kuulustelussa torppari kertoi, että *”hän on ollut keväästä lähtien lomalla sotaväestä sairauden vuoksi ja että häntä sakotettiin jo viime syksynä viinan keitosta 400 markkaa, minkä hän kuitenkin sai anteeksi siitä, että oli osallistunut vapaustaisteluun.”* Lisäksi torppari kertoi valmistaneensa viinaan kahteen kertaan myös kuluvana syksynä.²⁵³

Oikeudessa vastaajan asiamies myönsi syytteen oikeaksi. Oikeus tuomitsi torpparin maksamaan sakkoa 300 markkaa viinan valmistuksesta ja 200 markkaa viljan käytöstä viinan valmistukseen.²⁵⁴

Torpparin viinan keitosta saamien sakkojen anteeksiantaminen, sotaan osallistumisen vuoksi osoittaa, miten luovasti lakia osattiin tarvittaessa tulkita. Sotaan osallistumisella ja kihlakunnanoikeuden päätöksellä ei pitäisi olla keskenään mitään tekemistä. Kuitenkin torppari vapautettiin sakoista.

Käräjillä käsiteltiin vielä yhtä tapausta, joka liittyy välillisesti sotaan. Siinä oli kysymys perunoiden myymisestä yli rajahinnan. Tapausta käsiteltiin Kuopion maaherralle tehdyn valituskirjelmän perusteella. Maaherran päätöksen mukaan nimismiehen tuli nostaa syyte vastaajia vastaan. Leppävirran piirin varanimismies oli suorittanut asiassa tutkinnan ja siinä

²⁵¹JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 32

²⁵²JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 59

²⁵³JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 59

²⁵⁴JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 59

selville saatujen tietojen perusteella vastaajat (työnjohtaja ja hänen vaimonsa) tuomittiin yhteensä 900 markan sakkoihin.²⁵⁵

Välikäräjiä istuttiin tarvittaessa varsinaisten käräjien välillä. Välikäräjien järjestämistarve syntyi silloin, kun vangittu henkilö oli syytettynä. Vangittu henkilö tuli lain mukaan viedä oikeuden tutkittavaksi kaupungissa kahdeksan vuorokauden ja maaseudulla yhden kuukauden aikana vangitsemisesta.²⁵⁶ Toisin sanoen välikäräjiä istuttiin silloin kun oli tapahtunut vakavampia rikoksia.²⁵⁷

Vuoden 1918 aikana Leppävirralla istuttiin vain yhdet välikäräjät. Ne istuttiin 17. tammikuuta Kusti Sutisen talossa Leppävirran kylässä.²⁵⁸ Käräjillä käsiteltiin kolmea rikostapausta. Ensimmäinen tapaus koski luvatonta viinan valmistusta ja kaksi muuta tapausta olivat murtovarkauksia.²⁵⁹

3.2 Joroisten käräjät – Vahingonkorvauksia ja elintarvikelain rikkomisia

Joroisten osalta varsinaisten käräjien istuminen alkoi vasta vuoden 1918 lokakuussa. Välikäräjiä tosin oli ehditty istua jo ennen syksyä kevään ja kesän aika yhteensä viisi kertaa. Syyskäräjät alkoivat 21. päivä lokakuuta Säästöpankin talossa Häyrylän kylässä. Kihlakunnanoikeuden tuomarina toimi Viipurin hovioikeuden määräyksestä hovioikeudenauskultantti Bertil Granfeld. Lautamiehinä olivat herastuomari August Immonen, Oskar Teittinen, Adam Levänen, Oskar Multanen, Aatu Tolonen, Abel Kantanen, Heikki Aarnio²⁶⁰ ja Abel Räisänen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki lautamiehet olivat tilanomistajia ja muutamat heistä omistivat useammankin tilan²⁶¹. Maallinen omaisuus näyttää olleen ehtona lautamieheksi pääsulle myös Joroisissa. Syyttäjä toimi Joroisten piirin virkaatekevä nimismies Vilho Hynninen.²⁶²

Kaikkiaan syyskäräjillä käsiteltiin yhteensä 34 rikostapausta. Lähes kaikki rikokset käsiteltiin eri rikosnimikkeen alla. Korvaukset ja kunnianloukkaukset olivat kuitenkin suurin yksittäinen

²⁵⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1918, § 61

²⁵⁶ Asetus rikoslain voimaantamisesta 19.12.1889, 26 §

²⁵⁷ Ks. Pitkänen 1995, 35–36.

²⁵⁸ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1918

²⁵⁹ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1918, § 1, § 2, § 3

²⁶⁰ Heikki Aarnio kuului Joroisten suojeluskunnan esikuntaan. Ks. esim.. JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 2

²⁶¹ Grotenfelt 1931, esim. 334,384,342,398,399,323,292,306,237,276,320,330.

²⁶² JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918

tapausryhmä. Kumpiakin käsiteltiin käräjillä kolme tapausta. Muut tapaukset koostuvat lähinnä erilaisista agraariin elämään liittyvistä tapauksista.²⁶³ Taulukossa 4 on esitetty syyskäräjien rikostapaukset.

TAULUKKO 4. Joroisten syyskäräjät 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Korvaus	3
Kunnianloukkaus	3
Omavaltaisuus	2
luvaton heinänteko	2
Väärän rahan kaupittelu	2
Muut	22
Yhteensä	34

Käräjillä oli kolme tapausta, jotka liittyvät sotaan välillisesti. Kahdessa näistä tapauksista kysymys oli punaisten painamien rahojen käyttämisestä ja kolmannessa tapauksessa yksi vastaajista oli tuomittu valtiorikosoikeudessa.²⁶⁴

Välikäräjillä 7.9.1918 käsiteltä vääran rahan kaupittelua käsiteltiin uudelleen syyskäräjillä. Virallinen syyttäjä oli haastanut käräjille muurarin tyttären ja tämän veljen. Muurarin tytär oli saapunut käräjille, mutta hänen veljensä ei ollut paikalla. Syyttäjä pyysi asiassa lykkäystä, sillä toinen vastaajista oli osallisuudesta kapinaan tuomittu valtiorikosoikeudessa vapausrangaistukseen ja kärsi käräjien aikaan rangaistustaan vankilassa. Oikeus suostui lykkäyspyyntöön ja määräsi syyttäjän hankkimaan myös vankilassa olevan vastaajan paikalle seuraavaan oikeuden istuntoon.²⁶⁵

Toisessa vääraan rahaan liittyvässä tapauksessa kantajana ollut työmies oli saanut osan työpalkastaan vääranä 100 markan setelinä. Oikeus määräsi nimismiehen järjestämään asiassa poliisitutkinnan ja lykkäsi asian käsittelyä syyskäräjien toiseen yleiseen istuntoon.²⁶⁶

Kolmannessa tapauksessa, jossa kysymyksessä oli murtovarkaus, vastaajia oli kaikkiaan kuusi. Neljä nuorista miehistä oli torpparin poikia ja kaksi työmiehiä. Vastaajat tuotiin oikeuteen vangittuina Mikkelin lääninvankilasta, jonne heidän oli toimitettu 5.10.1918.²⁶⁷

²⁶³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918

²⁶⁴ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 1, § 31, § 3

²⁶⁵ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 1

²⁶⁶ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 31

Syyttäjä jätti oikeuteen 13 sivua pitkän kuulustelupöytäkirjan. Siitä kävi ilmi, että vastaajat olivat syyskuun lopulla varastaneet kahdelta eri talolliselta yli kymmenen hehtolitran ruista ja sen jälkeen myyneet osan viljasta. Pidätyksen yhteydessä vastaajilta oli takavarikoitu rahaa useita satoja markkoja.²⁶⁸

Leppävirran tuomiokunnan tuomarille oli saapunut valtiorikosoikeuden 63. osaston puheenjohtajalta tapaukseen liittyvä virkakirje ja sen mukana jäljennös valtiorikosoikeuden osastopöytäkirjasta 5. lokakuuta § 580. Siitä nähtiin että valtiorikostuomioistuin oli tuominnut toisen työmiehistä valtiopetoksen valmistelusta kuristushuoneelle ja lisäksi menettämään kansalaisluottamuksensa määrääjäksi. Valtiorikostuomioistuin oli joutunut siirtämään asian käsittelyä, koska vastaaja oli asetettu syytteeseen varkausrikoksesta. Tämän johdosta valtiorikosoikeuden 63. osaston puheenjohtaja vaati, että kihlakunnan oikeuden on lähetettävä tekemänsä päätökset valtiorikostuomioistuimeen.²⁶⁹

Syyttäjä pyysi asian lykkäämistä, sillä hän halusi kuulla myös viljanostajia, jotka haastettiin saapumaan seuraavaan käsittelyyn. Oikeus suostui lykkäyspyyntöön.²⁷⁰

Tapaukset, joissa vastaajia on tuomittu valtiorikosoikeudessa, tuovat uutta tietoa valtiorikosoikeuden ja siviilioikeuden välisestä toiminnasta. Jo aikaisemmin on käynyt selville, että valtiorikosoikeuden langettamat ehdonalaiset tuomiot vaikuttivat myös siviilioikeuden tuomioihin. Jos vastaaja syyllistyi valtiorikosoikeuden määräämällä ehdonalaisajalla uuteen rikokseen, raukesi ehdonalaistuomio ja vastaaja tuomittiin vankeuteen. Näyttää myös siltä, että siviilioikeuden päätökset vaikuttivat myös valtiorikostuomioistuimen päätöksentekoon.

Syyskäräjien toinen istunto aloitettiin joulukuun 11. päivänä Joroisten säästöpankin talolla Häyriälän kylässä. Tuomarina jatkoi Viipurin hovioikeuden määräyksellä hovioikeudenauskultantti Bertil Granfeld. Myös lautamiehet olivat samat kuin syyskäräjien ensimmäisessä istunnossa. Syyttäjänä käräjillä toimi nimismies Lennart Sahlstein.²⁷¹

²⁶⁷ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 3

²⁶⁸ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 3

²⁶⁹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 3

²⁷⁰ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1918, § 3

²⁷¹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918

Tällä kertaa oikeus käsitteli 43 rikostapausta (ks. taulukko 5). Eniten käsiteltiin elintarvikelain rikkomisia ja omankädenoikeuksia, molempia yhteensä viisi tapausta. Seuraavaksi eniten käsittelyssä oli korvauksia ja varkauksia, joita molempia käsiteltiin yhteensä neljä tapausta. Varkausrikoksista kolmessa tapauksessa kysymys oli elintarvikkeiden tai muiden säännöstelyn alaisten hyödykkeiden varastamisesta.²⁷²

TAULUKKO 5. Joroisten syyskäräjät II 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Elintarvikelain rikkominen	5
Omankädenoikeus	5
Korvaus	4
Varkaus	4
Omavaltainen viljelys	3
Viinan valmistus/myynti	2
Kunnianloukkaus	2
Muut	18
Yhteensä	43

Syyskäräjien ensimmäisen istunnon § 31, joka liittyi väärän rahan kaupitteluun, käsittelyä jatkettiin syyskäräjien toisessa istunnossa. Tapauksessa vastaajana oli leipuri ja kantajana työmies. Nimismies oli järjestänyt asiassa tutkinnan ja joulukuun alussa pidetyissä kuulusteluissa oli ilmennyt, että leipuri oli yrittänyt maksaa ostoksiaan ”*punikkien tekemällä väärällä setelillä*” kaupassa syyskuulla. Leipuri kuitenkin kiisti maksaneensa työmiehen palkkaa väärällä rahalla. Oikeus päätyi tuomitsemaan leipurin 300 markan sakkoon, koska tämä oli yrittänyt maksaa kaupassa väärällä rahalla. Sen sijaan kantajan ajamasta kanteesta vastaaja vapautettiin, sillä sitä ei ollut voitu näyttää toteen.²⁷³

Viidestä elintarvikelain rikkomisesta neljä oli isomman kokoluokan tapauksia. Ensimmäisessä tapauksessa vastaaja oli talollinen, joka oli salannut elintarvikelautakunnan mukaan noin 6000 kiloa viljaa ja käynyt viljan salakauppaa huomattavan korkeilla hinnoilla. Tapauksen käsittelyä kuitenkin lykättiin puuttuvien selvitysten tähden tammikuun 1919 välikäräjille.²⁷⁴

Toisessa tapauksessa kysymyksessä oli maidon rajahinnan ylittäminen. Syyttäjän mukaan vastaajana ollut agronomi oli myynyt maitoa Varkauden Lehtiniemen tehtaalle yli rajahinnan

²⁷² JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918

²⁷³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, 25

²⁷⁴ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, 39

sen ollessa 1 markka. Myös Joroisten elintarvikelauslunnon sihteri yhtyi rangaistusvaatimukseen. Oikeudessa vastaaja selitti, että hän oli tehnyt maidon toimitussopimuksen tehtaan kanssa, koska Joroisten elintarvikelauslunnon ei ollut pystynyt toimittamaan maitoa. Hinnaksi oli sovittu tehtaan pyynnöstä 1 mk 35 penniä litralta, koska elintarvikelauslunnon oli veloittanut tuon hinnan maidostaan. Lopuksi vastaaja kuitenkin kiisti saaneensa maitotiliä kyseisellä hinnalla. Oikeus päätyi hylkäämään kanteen, koska syyttäjä ei voinut näyttää syytettään toteen.²⁷⁵

Elintarvikelauslunnon toiminta tapauksessa on ristiriitaista. Tapaus käsiteltiin käräjillä elintarvikelauslunnon tekemän ilmoituksen perusteella, ja sen mukaan vastaaja olisi rikkinut rajahintaa. Vastaajan todistuksesta käy kuitenkin ilmi, että myös elintarvikelauslunnon oli itse vaatinut toimittamastaan maidosta samaa rajahinnan ylittävää hintaa.

Seuraavakin tapaus kertoo siitä, että Joroisten elintarvikelauslunnalla oli vaikeuksia täyttää tehtävänsä ja toimittaa riittävästi elintarvikkeita tarvitseville. Syyttäjä oli haastanut käräjille talolliset Ferdinand Taskisen ja Kristian Siikasen. Molemmat vastaajat olivat suuria maanomistajia²⁷⁶. Syyttäjän mukaan Taskinen oli myynyt perunoita ja heiniä ylittäen rajahinnan. Myös Siikanen oli myynyt perunoita ja ylittänyt rajahinnan. Elintarvikelauslunnon yhtyi syyttäjän rangaistusvaatimukseen.²⁷⁷

Oikeudessa Taskinen kertoi myyneensä perunoita ja heiniä Mikkelin pataljoonalle, koska elintarvikelauslunnon ei ollut niitä pystynyt toimittamaan. Hän oli vielä varmistanut elintarvikelauslunnalta tarvittaisiinko siellä perunaa, mutta sieltä oli vastattu, että perunoita ei voida ottaa, koska niille ei ole säilytyspaikkaa. Tämän jälkeen hän oli myynyt perunat, mutta ei ollut saanut niistä maksua vielääkään.²⁷⁸

Myös vastaaja Siikanen kertoi myyneensä perunoita Mikkelin sotaväkeä varten, mutta hänkään ei ollut saanut vielä maksua. Oikeus päätti hylätä kanteet, sillä vastaajat eivät olleet vielä saaneet maksua myymistään elintarvikkeista.²⁷⁹

²⁷⁵ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, 53

²⁷⁶ Grotenfelt 1931, 303–305, 312, 345, 374, 394, 414, 238, 368, 384.

²⁷⁷ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, § 54

²⁷⁸ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, § 54

²⁷⁹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, § 54

Viimeinen elintarvikelain rikkomistapaus koskee maidon toimittamatta jättämistä, elintarvikkeiden rajahintojen ylittämistä sekä viljan salaamista. Vastaajana oli talollinen, jonka oikeus tuomitsi 800 markan sakkoon. Sakko ei vastaa laittomuuksista saatua rahallista hyötyä, sillä elintarvikkeiden määrä oli suuri. Muun muassa salattu viljaa oli löytynyt yli 10 hentolitraa ja elintarvikkeita oli myyty tuhansilla markoilla.²⁸⁰ Tapaus osoittaa sen, että ne, jotka pystyivät myynään elintarvikkeita vallitsevassa pulassa, hyötyivät tilanteesta suhteettoman paljon.

Vuoden 1918 aikana Joroisissa istuttiin kaikkiaan kuudet eri välikäräjät. Ensimmäiset välikäräjät alkoivat tammikuun 14. päivänä Joroisten säästöpankin talolla Häyriän kylässä. Käräjillä käsiteltiin vain yhtä rikostapausta, joka liittyi hevoskaupan purkamiseen.²⁸¹

Seuraavan kerran välikäräjiä istuttiin 17.4.1918 ja paikkana oli sama säästöpankin talo.²⁸² Näilläkin välikäräjillä käsiteltiin vain yhtä rikostapausta. Kysymyksessä oli murtovarkaus. Asianomistaja oli insinöörin rouva. Vastaajana ollut irtolainen oli vangittu ja toimitettu Mikkelin läänin vankilaan tammikuussa. Maassa vallinneen sotatilan takia asian oikeuskäsittely voitiin kuitenkin suorittaa vasta nyt.²⁸³

Vastaaja pyysi asian lykkäämistä, sillä hän vaati, että asiassa kuultaisiin lisätodistajia. Syyttäjä vastasi vaateeseen ja selitti, että on melkein mahdotonta saada lisätodistajia, sillä lähes kaikki poliisitukinnoissa mainitut miliisit olivat kuolleet ja samoin oli myös mahdollisesti vastaajan mainitsemien todistajien kanssa. Joka tapauksessa oli vaikeaa saada todistajia haastettua käräjille maassa vallitsevan sotatilanteen takia.²⁸⁴

Oikeus ei suostunut lykkäyspyyntöön, vaan tuomitsi vastaajan aikaisempien rikosten raskauttamana neljäskertaisesta varkaudesta 6 vuotta kuritushuonetta ja vastaajan olemaan 10 vuotta yli vapausrangaistusajan ilman kansalaisluottamusta. Vastaaja passitettiin välittömästi Mikkelin läänin vankilaan. Oikeus alisti päätöksen vielä tarkastettavaksi Vaasan Hovioikeuteen.²⁸⁵

²⁸⁰ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1918, § 55

²⁸¹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (14.1), § 1

²⁸² JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (17.4)

²⁸³ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (17.4), § 1

²⁸⁴ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (17.4), § 1

²⁸⁵ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (17.4), § 1

Heinäkuun 20. päivänä säästöpankin talolla istuttiin seuraavan kerran välikäräjiä. Käräjillä käsiteltiin yhtä rikostapausta. Kysymyksessä oli viinan luvaton valmistaminen ja elintarvikelain rikkominen. Viipurin hovioikeus oli palauttanut tapauksen käsittelyn kihlakunnan oikeuteen, koska vastaaja oli valittanut tuomiostaan hovioikeuteen. Valitus ei kuitenkaan tuottanut tulosta ja oikeus päättyi samaan tuomioon kuin aikaisemminkin.²⁸⁶

Heinäkuussa istuttiin myös toiset välikäräjät, sillä 31. päivänä käsiteltiin yhtä varkaustapausta. Tapauksen käsittelyä lykättiin seuraaviin välikäräjiin, jotka pidettiin syyskuun 7. päivänä säästöpankin talolla. Näillä käräjillä käsiteltiin varkaustapauksen lisäksi väärän rahan kaupittelua, josta on jo aikaisemmin tehty selkoa.²⁸⁷

Vuoden viimeiset välikäräjät pidettiin 16. päivänä marraskuuta säästöpankin talolla Häyriälän kylässä. Käräjillä käsiteltiin neljää varkaustapausta ja luvatonta viinan valmistusta ja luvatonta viljelystä, yhteensä kuutta²⁸⁸ rikostapausta. Yksi varkauksista oli syyskäräjien 1918 ensimmäisessä istunnossa § 3 vireille pantu murtovarkaus. Nyt myös varastetun viljan ostajat olivat saapuneet käräjillä kuultavaksi, lisäksi tapaukseen oli tullut yksi vastaaja lisää, sillä marraskuun 1918 alussa nimismies oli passittanut vielä yhden torpparin pojan Mikkelin läänin vankilaan. Nyt tapauksessa oli yhteensä seitsemän vastaajaa.²⁸⁹

Syyttäjä toi oikeuteen poliisiraportin 22.10.1918, jossa kuulusteltiin uusinta vastaajaa. Torpparin poika kertoo, että oli vähän ennen Varkauden valloitusta osallistunut viljavarkauteen talollisen Tuomas Partasen talolla. Mukana aseellisessa ryöstössä oli vastaajan lisäksi ollut neljä muuta miestä. Lisäksi vastaaja kertoo, että oli lokakuulla käynyt veljensä kanssa varastamassa rukiita toisen asianomistajan riihestä. Myös oikeudessa vastaaja kertoi samoin.²⁹⁰

Kaikki viisi käräjille haastettua viljan ostajaa kertovat ostaneensa viljaa vastaajilta, mutta kieltävät tienneensä viljan olleen varastettua. Syyttäjä vaati myös ostajille rangaistusta rajahintojen ylittämisestä.²⁹¹

²⁸⁶ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (20.7), § 1

²⁸⁷ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (31.7), § 1, JMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (7.9), § 1, § 2

²⁸⁸ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (16.11)

²⁸⁹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (16.11), § 4

²⁹⁰ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (16.11), § 4

²⁹¹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (16.11), § 4

Oikeus tuomitsi kuusi vastaajaa törkeistä varkauksista 1-2 vuoden kuritushuonerangaistuksiin ja lisäksi menettämään kansalaisluottamuksensa kolmeksi vuodeksi. Seitsemäs vastaaja tuomittiin vuodeksi kuritushuoneelle ja menettämään kansalaisluottamuksensa kolmeksi vuodeksi, mutta kun vastaaja oli myös tuomittu valtiorikosoikeuden 63 osastossa vapausrangaistukseen valtiopetoksen valmistelusta ja menettämään kansalaisluottamuksensa määräajaksi, lähetettiin häntä koskeva päätös valtiorikosylioikeuteen. Lisäksi vastaajat veloitettiin maksamaan varastetuista viljoista asianomistajille korvauksia. Syyte viljanostajia vastaan varastetun tavaran ostamisesta hylättiin. Sen sijaan heidät tuomittiin rajahintojen ylittämisestä 50–100 markan sakkoihin.²⁹²

Poliisikuulustelussa kerrottu viljaryöstö oli epäilemättä punakaartilaisten sodan aikana tekemä, sillä tekijät olivat aseistettuja ja tapahtuma ajaksi on kerrottu aika juuri ennen Varkauden valloitusta. Valtiorikosylioikeus käsitteli kihlakunnan oikeudessa tuomitun vastaajan tapauksen vielä uudestaan, sillä oikeuden piti lähettää asiasta tiedoksi. Siviilioikeuden tuomio törkeästä ryöstöstä tuskin ainakaan alensi valtiorikosylioikeuden tuomiota. Esimerkiksi heti punaisten kukistuttua eri paikkakunnille perustetuissa tutkijalautakunnissa syytettyjen tekohistoriaa käsiteltiin myös kapinaa varhemmalta ajalta²⁹³.

3.3 Puumalan käräjät – Kotipolttoa ja viinan myyntiä

Vuosien 1917–1918 sotatapahtumat eivät erityisemmin koskettaneet Puumalaa eikä yhteenottoja tapahtunut. Muutamaa sosialidemokraattisen puolueen jäsentä kuitenkin kuulusteltiin. Sen sijaan välillisesti sota kosketti Puumalaankin. Elintarvikkeista oli pulaa ja se näkyi kuolleiden määrän nousuna.²⁹⁴

Suojeluskunta perustettiin lokakuussa 1917 levottomuuksien varalta. Aloitteen suojeluskunnan perustamisesta teki maisteri (myöh. professori) Erkki K. Osmonsalo. Tammikuusta 1918 alkaen osa suojeluskuntalaisista osallistui sisällissotaan Osmonsalon johdolla. Myös toinen vapaaehtoisista koottu joukko osallistui taisteluihin. Sen johtohahmona toimi nimismies Lauri Schlüter. Varsinaista punakaartia Puumalaan ei

²⁹² JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1918 (16.11), § 4

²⁹³ Jyränki 2014, 167–168.

²⁹⁴ Pajunen ym, 1967, 980.

perustettu, mutta taisteluihin osallistuttiin myös punaisten riveissä ja ainakin kaksi puumalalaista punaista ammuttiin Viipurissa.²⁹⁵

Puumalan kärjäkunnan talvikäräjät alkoivat 4. helmikuuta 1918 kunnantalolla. Tuomarina toimi Kustaa Konstantin Relander (vuodesta 1906 alkaen Osmonsalo)²⁹⁶, sekä kuusi lautamiestä: Antti Kokkonen, herastuomari, Kalle Kustaa Luukkonen, Kalle Lappalainen, Antti Muttilainen, Juhana Jukarainen ja Alpo Leinonen. Käräjien syyttäjänä toimi nimismies Lauri Schlüter.²⁹⁷

Kaikkiaan talvikäräjillä 1918 käsiteltiin 36 rikostapausta (ks. taulukko 6). Suurimmiksi tapausryhmiksi nousevat viinan valmistus/myynti, varkaus ja elintarvikelain rikkominen.²⁹⁸

TAULUKKO 6. Puumalan talvikäräjät 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Viinan valmistus/myynti	6
Varkaus	5
Elintarvikelain rikkominen	4
Korvaus	3
Kunnianloukkaus	2
Pahoinpitely	2
Petos	2
Solvaus	2
Muut	10
Yhteensä	36

Talvikäräjillä 1918 käsiteltiin neljää elintarvikelain rikkomusta. Puumalan elintarvikelautakunta näyttää olleen toimielias, se oli tehnyt ilmiannon jokaiseen neljään oikeudessa käsiteltyyn elintarvikelain rikkomukseen.²⁹⁹ Ensimmäisen tapauksen syytetty oli anttolalainen laivuri, joka oli purjehduskaudella 1917 ollut päällikkönä Juvalta Puumalan kautta Lappeenrantaan kulkevassa laivassa. Elintarvikelautakunnan yhdessä poliisin kanssa suorittamassa tarkastuksessa laivasta oli löytynyt kymmenen ruhoa raavaslihaa ja näin ollen oli laivuri rikkonut 2.6.1917 säädettyä asetusta lihankuljetuksesta. Laivurin mikkeliiläisen

²⁹⁵ Pajunen ym, 1967, 1089, 1098.

²⁹⁶ Holmberg 1959, 207.

²⁹⁷ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918

²⁹⁸ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918

²⁹⁹ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918

asianajajatoimiston asiamies vastasi, ettei laivuri ole syyllistynyt lihan luvattomaan kuljetukseen, mutta myönsi että matkustajat kuljettivat mukanaan usein lihaa. Syyttäjän nimeämät todistajat, poliisikonstaapeli sekä elintarvikelautakunnan sihteeri, kertoivat takavarikon todeksi ja vaativat syytetylle rangaistusta. Oikeus tuomitsi laivurin 200 markan sakkoihin.³⁰⁰

Toinen elintarvikelainrikkomus liittyi samaan matkustajalaivaan. Syytettynä olivat kaksi puumalalaista matkustajaa, torppari ja talollinen. Samaisessa elintarvikelautakunnan suorittamassa takavarikossa heidän hallustaan oli löytynyt lehmän lihaa, joka oli ollut tarkoitus myydä Lappeenrannan kaupungissa. Vastaajat eivät saapuneet oikeuden eteen, toinen oli ilmoittanut olevansa sairas ja torppari oli määrätty sotapalvelukseen ja *”lienee nykyisin rintamalla”*. Oikeus lykkäsi tapauksen käsittelyä ja vaati, että syytetyt saapuisivat seuraavaan käsittelyyn 100 markan sakon uhalla.³⁰¹

Kahdessa seuraavassa jutussa syytettyinä olivat puumalalaiset myllärit. Syksyllä 1917 Piskolan kylän mylläri oli jauhattanut ilman elintarvikelautakunnan lupaa ja jauhatuskorttia vaatimatta takavarikonalaista viljaa sekä laiminlyönyt jauhatuspäiväkirjan täyttämistä. Elintarvikelautakunnan sihteeri kertoi ilmiannon oikeaksi. Vastaaja puolustautui ja kertoi jauhattaneensa erään anttolalaisen talollisen viljoja ilman lupakorttia, koska tämä ei ollut pitäjäläinen. Oikeus totesi mylläriä syylliseksi ja maksamaan 50 markkaa sakkoa.³⁰²

Toinen syytetty, Karkian mylläri, oli elintarvikelautakunnan ilmiannon mukaan syksyn 1917 aikana jauhattanut ilman jauhatuslupakorttia valtiolle takavarikoitua viljaa. Oikeudessa elintarvikelautakunnan sihteeri kertoi ilmiannon oikeaksi. Mylläri selitti, ettei hän voinut olla vastuussa myllyn toiminnasta, sillä myllyä hoiti hänen palkkaamansa työmies. Syyttäjän nimeämä todistaja, poliisikonstaapeli kertoi, että mylläri asui aivan myllyn vieressä ja ei näin ollen voinut olla tietämättä, mitä myllyssä tapahtui. Oikeus totesi että mylläri oli syyllinen ja määräsi sakkoa 100 markkaa.³⁰³

Edellä esitellyistä jutuista käy ilmi, että Puumalan elintarvikelautakunta yritti suorittaa sille annettuja tehtäviä. Valvontatyön tehokkuutta on vaikeaa arvioida, koska selville ei käy sitä,

³⁰⁰ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 25

³⁰¹ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 70

³⁰² MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 69

³⁰³ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 72

miten moni lakia rikkonut mylläri tai laivamatkustaja jäi kiinni. Näyttää kuitenkin siltä, että määräyksiä rikottiin esimerkiksi laivurin tapauksessa tietoisesti. Lappeenrannan kokoisessa kaupungissa on varmasti ollut elintarvikepulan aikana kysyntää lihalla, joten kymmenen ruhon päätyminen laivaan ei voi olla sattumaa.

Myös Puumalassa ainakin osalla väestöstä oli pulaa elintarvikkeista. Tästä kertovat oikeudessa käsitellyt kaksi varkausrikosta, joissa vastaajat olivat varastaneet elintarvikkeita.³⁰⁴ Nämä kaksi tapausta osoittavat, että ainakin loiset, joiden yhteiskunnallinen asema oli heikoin, kärsivät suoranaista puutetta. Leivän varastamista on vaikeaa selittää millään muulla kuin nälällä.

Vuoden 1918 talvikäräjillä käsiteltiin tapaus, jolla on selvä yhteys sotaan. Jutussa puumalalainen talollinen oli syytettynä kyyditsemiskäskyn laiminlyönnistä. Sen jälkeen kun Suomen hallitus oli julistanut suojeluskunnat maan sotajoukoiksi tammi-helmikuun vaihteessa, oli syytetty saanut käskyn kuljettaa suojeluskuntalaisia hevosella Puumalasta Sulkavan pitäjän kirkonkylään. Syytetty ei kuitenkaan ollut kyennyt täyttämään määräystä, sillä hänen hevosensa oli ollut tiineenä. Syytetty oli yrittänyt hankkia lainahevosta käskyn täyttämiseksi, mutta sekään ei ollut onnistunut. Toisella lainaksi kysytyllä hevosella ei ollut kenkiä jalassa ja toinen hevonen oli ollut toisella kyydillä. Todistajat, joilta syytetty oli kysynyt hevosia lainaan, vahvistivat syytetyn kertomuksen. Oikeus vapautti syytetyn vedoten siihen, että mies oli yrittänyt toteuttaa käskyn, mutta se ei ollut mahdollista vallitsevilla olosuhteilla.³⁰⁵

Syyskäräjät alkoivat 2.9.1918 Puumalan kunnantalolla. Oikeuden kokoonpano oli sama kuin vuoden talvikäräjilläkin, myös syyttäjänä toimi sama nimismies Lauri Schlüter. Suurin ero edelliseen oikeudenkäyntikertaan oli käsiteltävien tapausten suurempi määrä, yhteensä 72 rikostapausta (ks. taulukko 7). Tämän takia oikeutta istuttiin kahdessa eri istunnossa, jälkimmäinen istuntokerta alkoi 18. syyskuuta. Suurimmat tapausryhmät olivat viinan valmistus/myynti, korvaus, viljan salaaminen, elintarvikelain rikkominen ja solvaus.³⁰⁶

³⁰⁴ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 121, § 123

³⁰⁵ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1918, § 73

³⁰⁶ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1918

TAULUKKO 7. Puumalan syyskäräjät 1918: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Viinan valmistus/myynti	16
Korvaus	10
Viljan salaaminen	9
Elintarvikelain rikkominen	6
Solvaus	6
Varkaus	4
Petos	2
Pahoinpitely	3
Anastus	2
Muut	14
Yhteensä	72

Viinan valmistus ja myynti oli Puumalassa yleistä, näin voi todeta, sillä pelkästään vuoden 1918 syyskäräjillä käsiteltiin yhteensä kuuttatoista viinaa koskevaa rikosta. Todistajien lausunnoilla oli suuri merkitys viinan valmistusta ja myymistä koskevissa jutuissa. Näissä tapauksissa todistajat olivat usein ”huonomuistisia” tai todistukset olivat niin ylimalkaisia, ettei niistä ollut syyttäjälle hyötyä. Vaikka poliisilla oli selkeää todistusaineistoa viinan valmistuksesta, jäi se usein toisarvoiseksi todistajien lausuntojen edessä ja vastaaja vapautui syytteistään. Käytännössä oikeudenpäättös perustui aina todistajien lausuntoon. Jos oikeus katsoi vastaajan syylliseksi, selvisi paloviinan valmistamisesta ja myymisestä yleensä pelkillä sakoilla.³⁰⁷

Seuraavaksi suurin käsittelyssä ollut tapausryhmä vuoden 1918 syyskäräjillä oli viljan salaaminen. Vuoden 1918 Puumalaa voidaan pitää tyypillisenä maatalouspitäjänä. Maatalouden merkitystä pitäjälle kuvastaa se, että noin 80 % työvoimasta sai toimeentulonsa maatalouden piiristä.³⁰⁸ Sen sijaan pitäjän teollisuus oli varsin vähäistä ja näin ollen myös teollisuustyöläisten määrä jäi pieneksi. Koko pitäjän asukasluku oli pitkin 1910-lukua noin 6500.³⁰⁹ Varsinaisten maanomistajien lisäksi maatalousväestöön lasketaan kuuluvaksi vuokraviljelijät ja muu tilaton väestö (esim. loiset ja palkolliset).

Viljan salaaminen eli saadun satomäärän alakanttiin ilmoittaminen näyttää olleen Puumalassakin varsin yleistä. Kaikkiaan käräjillä käsiteltiin yhdeksää tapausta, joissa kaikissa

³⁰⁷ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1918

³⁰⁸ Pajunen ym, 1967, 991.

³⁰⁹ Pajunen ym, 1967, 979.

vastaajat todettiin syyllisiksi. Rangaistuksena olivat sakot, joiden suuruus riippui, siitä kuinka suuri määrä viljaa oli yritetty salata. Suurimmat viljakätköt olivat useita satoja kiloja ja niistä saadut sakot satoja markkoja. Viljan salaajat olivat jääneet kiinni elintarvikelautakunnan suorittamissa tarkastuksissa.³¹⁰

Elintarvikelain rikkomuksia käsiteltiin myös syyskärjillä. Kuudesta käsitellystä elintarvikelain rikkomuksesta neljässä rikkomus oli seuraavanlainen. Elintarvikelautakunta oli määrännyt talollisia luovuttamaan viljaa valtiolle syksyllä 1918, mutta talolliset eivät olleet voineet luovuttaa riittävää määrää viljaa takavarikkoon. Kaikissa neljässä tapauksessa oikeuden tuomio oli yksiselitteinen. Jos viljaa ei ollut luovutettu vaadittua määrää, seurasi siitä 200 markan sakko.³¹¹

³¹⁰ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1918, § 19, § 21–28

³¹¹ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1918, § 50–53

4 VÄLILLISESTI SOTAAN LIITTYVÄT RIKOSTAPAUKSET: OIKEUSVUOSI 1919

4.1 Leppävirran käräjät – Elintarvikelain valvonta huipentuu

Vuoden 1919 talvikäräjät aloitettiin helmikuun 10. päivänä liikemies Juho Kietäväisen kartanossa Leppävirran kylässä. Vuonna 1919 tuomarina jatkoi edelleen Leppävirran kihlakunnan tuomari Axel Rosberg. Lautamiehinä toimivat Abel Koponen, herastuomari, Herman Tuomainen, Ville Iivanainen, Emil Karppelin, Herman Räisänen, Abel Thil, Ferdinand Kasanen ja Herman Tuomainen. Virallisena syyttäjän toimi nimismies Tyko Havas. Nämä olivat toiset käräjät, joilla Havas oli nimismiehen virassa ja näin ollen myös syyttäjä. Vuoden 1918 käräjillä nimismiehen virkaa oli hoitanut joka kerta eri henkilö.³¹²

Kaikkiaan käräjillä käsiteltiin 69 rikostapausta (ks. taulukko 8.). Rikostapausten aiempaa suurempaa määrää selittää suuri elintarvikelain rikkomisten määrä. Elintarvikelain rikkomisia käsiteltiin yhteensä 36 tapausta. Seuraavaksi eniten käsiteltiin kunnianloukkauksia, joita oli viisi tapausta. Viinan valmistukseen ja myyntiin liittyviä tapauksia oli neljä. Muita tapauksia käsiteltiin yhteensä 16.³¹³

TAULUKKO 8. Leppävirran talvikäräjät 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Elintarvikelain rikkominen	36
Kunnianloukkaus	5
Viinan valmistus/myynti	4
Lapsen eläke	3
Korvaus	3
Metsän haaskaus	2
Muut	16
Yhteensä	69

Elintarvikkeiden säännöstelyä jouduttiin tiukentamaan heinäkuussa 1918. Tuolloin myös voi ja maito lisättiin pakkoluovutettavien tuotteiden listalle. Käytännössä jokainen karjanomistaja määrättiin luovuttamaan omasta kulutuksesta yli jäävä maito ja voi yleiseen kulutukseen. Paikallisen elintarvikelautakunnan tekemän päätöksen mukaan voitiin kuitenkin

³¹²JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919

³¹³JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919

vähemmän kuin kolme lehmää omistavat vapauttaa luovutusvelvollisuudesta. Heinäkuun alusta 1918 kuluttaja sai ostaa viikossa 100 grammaa voita ja maitoa ½ litraa päivässä, kuun lopulla voiannota nostettiin 200 grammaan.³¹⁴

Maitotuotteiden pakkoluovutusten valvonta osoittautui ongelmalliseksi. Valvontaa varten elintarvikelautakuntien oli heinäkuussa 1918 annettujen uusien määräysten mukaan palkattava kuntaan erityinen maitotaloustarkastaja. Valtio maksoi maitotaloustarkastajan palkasta puolet. Leppävirralla tehtävää hoiti kanttori August Kokkonen³¹⁵. Lautakuntien tuli samalla aloittaa nautakarjan määrän ja maidontuotannon tilastointi, samoin yleiseen kulutukseen luovutetusta voista ja maidosta oli ryhdyttävä pitämään kirjaa. Tietojen keruussa oli kuitenkin suuria ongelmia ja tiedot maitotaloustuotteiden tuotannosta ja myynnistä jäivät erittäin puutteellisiksi. Säännöstely näkyi välittömästi meijereihin toimitetun maidon määrässä. Edellisvuoteen verrattuna vuonna 1918 Suomessa meijereihin toimitettiin 40.4 % vähemmän maitoa. Pudotus on niin suuri, ettei sitä voi selittää pelkästään karjan lukumäärän vähenemisellä tai rehun puutteella. Ero selittyy sillä, että osa maidosta pääsi kulutukseen säännöstelyn ohi. Arvioiden mukaan vuonna 1918 noin kolmasosa kaikesta maidosta myytiin kuluttajille suoraan, säännöstelyjärjestelmän ohi.³¹⁶

Kaikkiaan 28 elintarvikelain rikkomistapausta liittyi maidon luovuttamisvelvollisuuden rikkomiseen Leppävirran talvikäräjillä. Kaikki syytettyinä olleet henkilöt olivat kotoisin Leppävirran kylästä (kirkonkylä). Syytteeseen oli joutunut pääasiassa talollisia ja torppareita. Kaikissa tapauksissa syytteen tukena on nimismies Tyko Havaksen laatima raportti. Raportit eivät ole tutkimuspöytäkirjoja. Raporttiin on merkitty vain syytetyin nimi ja asema, lehmien lukumäärä sekä toteamus siitä, ettei syytetty ole toimittanut maitoa yleiseen kulutukseen. Valtaosa vastaajista tuomittiin sakkorangaistukseen. Sakon suurus näyttää riippuneen ainakin osittain siitä, kuinka monta lehmää omisti. Yleisimmän 50 markan sakon sai muutaman lehmän omistaja, mutta joukossa on myös tapaus, jossa kolme lehmää omistanut torppari sai sakkoa 200 markkaa. Suurin yksittäinen sakko tällaisesta rikoksesta oli 500 markkaa.³¹⁷

³¹⁴ Rantatupa 1979, 212.

³¹⁵ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 122

³¹⁶ Rantatupa 1979, 212–214.

³¹⁷ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919

Oikeuden pöytäkirjat kertovat siitä, että nämä tapauksen on käsitelty nopealla tahdilla. Pöytäkirjamerkinnot ovat täynnä lyhennyksiä ja viittauksia aiempiin maitotapauksiin. Usein on merkitty vain syytetyn nimi, lehmien lukumäärä ja tuomio. Vastaajat puolustautuvat lähes jokaisessa tapauksessa selittämällä, että he olivat saaneet maitoa lehmistään niin vähän, ettei se riittänyt edes omaan kulutukseen. Moni syytetyistä omisti vain muutaman lehmän, mutta perheeseen saattoi kuulua kymmenenkin henkeä.³¹⁸

Loput käräjillä käsitellyt elintarvikelain rikkomistapaukset liittyvät joko elintarvikkeiden rajahintojen ylittämiseen tai viljan luvattomaan myyntiin. Voi, perunat ja vilja olivat suosittuja mustanpörssin tuotteita. Näissä tapauksissa myydyt elintarvikemäärät olivat huomattavan suuria. Tapausten vastaajat olivat myyneet luvattomasti esim. kymmeniä hehtolitroja perunoita tai yli 200 kiloa voita. Myös rangaistukset näistä rikoksista olivat tuntuvia, esimerkiksi voikauppias sai sakkoa 1500 markkaa.³¹⁹

Maidon luovutukseen liittyvistä rikkomuksista voisi todeta, että lain koura ei ulottunut kovinkaan laajalle alueelle Leppävirralla. Kaikki vastaajat olivat nimittäin Leppävirran kirkonkylältä. Tämä selittyy osin sillä, ettei nimismiehellä riittänyt aika kulkea ympäri pitäjää laskemassa lehmiä. Heinäkuussa 1918 annetut maidon pakkoluovutussäännöt olivat nimittäin niin tiukat, että ne tekivät käytännössä kaikista lehmiä omistavista lain rikkojia. Leppävirran maitotaloustarkastaja kanttori Kokkonen ei ainakaan oikeudenpöytäkirjojen perusteella vaikuta olleen viran hoidossaan kovinkaan aktiivinen. Hänet mainitaan vain yhdessä tapauksessa.

Sotaan viitataan talvikäräjillä kolmessa tapauksessa. Yhdessä elintarvikelain rikkomistapauksessa (maidon luovuttaminen) vastaajana ollut torppari vapautettiin syytteestä, koska hän oli ollut syytteen alaisena aikana vangittuna ja lisäksi hän oli erityisen köyhä.³²⁰

Toisessa tapauksessa kysymys on metsäkaupasta. Puumalalainen liikemies, sääminkiläinen vuokraaja ja tämän leppävirtalainen vävy oli haastettu käräjille metsän haaskauksesta. Miehet olivat ostaneet joulukuulla 1916 leppävirtalaiselta tilanomistajalta tämän metsäpalstalta sopimuksessa mainitut lehtipuut puolentoista vuoden hakkuuoikeudella.

³¹⁸JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919

³¹⁹JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 58, § 65, § 100, § 101, § 105, § 106

³²⁰JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 110

Kantajan mukaan vastaajat olivat kuitenkin hakanneet puita vielä määräajan jälkeenkin. Oikeus määräsi molemmat, liikemiehen ja vuokraajan, maksamaan 300 markkaa sakkoa metsän haaskauksesta. Vävy sen sijaan vapautettiin syytteestä. Oikeus mainitsi päätöksessään, että se oli ottanut huomioon vallinneen kapinan synnyttämän tilanteen, joka oli estänyt metsän hakkuun.³²¹

Huomionarvoista tapauksessa on myös yhteys Puumalaan. Leppävirran ja Puumalan välillä käytiin ainakin jossain määrin kauppaa. Samainen liikemies oli samoilla käräjillä vastaajana myös toisessa metsän haaskausjutussa, ja siinäkin tapauksessa kiista koski sopimusehtoja.³²²

Kolmas tapaus koskee työväentalon ovien sulkemista, jota käsiteltiin omankädenoikeutena. Virallinen syyttäjä, nimismies Tyko Havas oli haastanut käräjille kaupanhoitajan Peltomäen kylästä sekä kaksi talollista Tuppurinmäen kylästä. Oikeuteen oli määrätty myös työväenyhdistysten talojen määrätty hoitaja Otto Monni.³²³

Syyttäjä jätti oikeuteen poliisin kuulustelupöytäkirjan, joka oli laadittu 28.12.1918. Kuulusteltavien lisäksi kuulusteluissa olivat paikalla poliisikonstaapeli Aarne Koponen, Otto Monni sekä Tuppurinmäen suojeluskunnan päällikkö Hannes Iivanainen. Kuulusteluissa kaupanhoitaja, joka oli ollut pidätettynä osallisuudesta punaiseen kapinaan, kertoi että hän oli ollut mukana sulkemassa Tuppurinmäen työväenyhdistyksen talon ovia joulukuun alussa ennen suojeluskunnan iltamien alkua. Ovien sulkeminen johtui siitä, että työväentalo oli maaherran asettaman hoitajan huostassa (Monni) ja työväentalo oli lisäksi asetettu myymis- ja hukkaamiskieltoon. Lisäksi kaupanhoitaja oli takaajana talon veloista, jonka takia hän ei pitänyt talon käyttöä suotavana.³²⁴

Kuulusteluja jatkettiin toisen talollisen luona. Talollinen kertoi, että myös hän oli ollut sulkemassa talon ovia edellä mainitusta syystä. Paikalla oli ollut viisi muuta henkilöä todistamassa tapahtumaa. Sulkemisen jälkeen suojeluskunnan miehet olivat käyneet kysymässä talon lukon avainta, mutta talollinen ei ollut sitä heille antanut. Seuraavaksi

³²¹JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 71

³²²JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 63

³²³JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³²⁴JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

kuulusteltiin kolme paikalla ollutta todistajaa. He kertoivat kaikki samoin kuin kaksi aiemmin kuulusteltua.³²⁵

Seuraavaksi kuulusteltiin loista, jonka Tuppurinmäen suojeluskunta oli määrännyt lämmittämään taloa. Loinen kertoi, että kaikki edellä kuulustellut henkilöt olivat tulleet työväentalolle ja talollinen oli käskinnyt loista poistumaan sanoen: *”jos et heti poistu, niin henkesi on tantereella.”* Uhkauksen jälkeen loinen oli paennut paikalta hätäntyneenä.³²⁶

Tämän jälkeen kuulusteltiin toista talollisista. Hänkin oli ottanut osaa kapinaan ja oli parhaillaan ehdonalaisessa. Hän kertoi, että kaupanhoitaja ja talollinen olivat käyneet hänen luonaan ja pyytäneet mukaan sulkemaan ovea. Hän ei ollut lähtenyt, mutta oli kuitenkin antanut kysyjille riippulukon.³²⁷

Viimeisenä kuultiin työväentalon hoitaja Monnia. Hän kertoi, että oli luvannut suojeluskunnan pitää työväentalolla iltamia vuokraa vastaan.³²⁸

Oikeudessa syyttäjä vaati rangaistusta omankädenoikeudesta, koska vastaajilla ei ollut oikeutta ryhtyä hoitamaan työväentalon asioita. Syytteestä kuultuna kaupanhoitaja vastasi, että vastaajat ovat työväenyhdistyksen talon takaajia ja he olivat saaneet maksaa talon velkojen korot. Kun suojeluskuntalaiset pitivät talolla tansseja, he eivät panneet ovia kiinni, vaan harjoittivat vallattomuutta talossa. Sitten kun ulosottoapulainen oli pannut ovet kiinni, olivat suojeluskuntalaiset ne avanneet, minkä johdosta vastaajat olivat lähteneet kysymään asiaa nimismieheltä, joka oli sanonut, että *”talossa ei saanut liikkua kukaan”*. Sen vuoksi olivat vastaajat peläten, että suojeluskuntalaiset vaikka polttaisivat talon, panneet oven kiinni. Myös toiset vastaajat yhtyivät kaupanhoitajan kertomukseen.³²⁹

Oikeus päätyi tuomitsemaan ovia sulkemassa olleet kaupanhoitajan ja talollisen 100 markan sakkoon omavaltaisuudesta. Sen sijaan lukon antanut talollinen vapautettiin syytteistä.³³⁰

Kiista työväentalon ovien sulkemisesta sisältää monta mielenkiintoista seikkaa. Ensimmäisenä huomiota herättää vastaajien yhteiskunnallinen asema. Vastaajista kaksi oli talollisia ja yksi kaupanhoitaja. Ajalle tyypillisesti vain kaupanhoitaja kuului tavanomaiseen

³²⁵JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³²⁶JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³²⁷JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³²⁸JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³²⁹JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

³³⁰JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät 1919, § 135

työväenliikkeen kannattajakuntaan. Talolliset ovat ensimmäiset aineistosta löytyvät talolliset, jotka kannattivat selvästi työväenliikettä ja olivat taistelleet punaisten riveissä sodassa. Se miksi toinen talollinen ei lähtenyt toveriensa pyynnöstä huolimatta sulkemaan ovea, selittynee hänen ehdonalaisella tuomiollaan. Talollinen varmasti aavisti, että suojeluskunta ei hyväksynyt tanssien järjestämisen estämistä ja että asiaa käsiteltäisiin vielä myöhemmin. Ehdonalaisen rikkominen olisi johtanut vankilatuomioon. Vastaaajien halu estää suojeluskuntaa käyttämästä taloa on selvästi ymmärrettävissä. Talo oli asetettu käytännössä käyttökieltoon, olihan ulosottoapulainen naulannut talon ovet lukkoon. Lisäksi vastaajat olivat vastuussa työväenyhdistyksen kautta talon veloista ja olivat jo joutuneet maksamaan velkojen korkoja.

Mielenkiintoista tapauksessa on myös nimismiehen kaksoisrooli. Syyttäjänä nimismies on sitä mieltä, että vastaaja ovat toimineet asiassa omavaltaisesti ja että ovien sulkeminen on ollut vastoin lakia. Toisaalta vastaajien kysyessä nimismieheltä, saivatko suojeluskuntalaiset käyttää taloa, oli nimismies nimismiehenä yksiselitteisesti todennut, että kukaan ei saanut liikkua talossa. Tuon lausunnon perusteella se, että suojeluskuntalaiset käyttivät taloa, oli vähintään yhtä laitonta kuin ovien sulkeminen. Tapaus kuvaa hyvin nimismiehen asemaa sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Suojeluskuntalaiset toimivat usein omavaltaisesti nimismiehestä piittaamatta.

Useasti suojeluskunnan paikallisesikunnassa ajateltiin niin, että esivalta oli olemassa lähinnä varmistamassa sitä valtaa, joka suojeluskunnalla oli. Äskettäin paikkakunnalle tulleen uuden nimismiehen oli usein vaikea nousta suojeluskunnan johtomiesten yläpuolelle, olihan suojeluskunta syrjäyttänyt sota-aikana kaikki siviiliviranomaiset toimiessaan sotilashallinnon alaisena paikallisena järjestysvaltana. (Leppävirran nimismies Havas oli tullut pitäjään vasta lokakuussa 1918 palveltuaan sitä ennen Konginkankaalla³³¹). Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen Suomi ei ollut poikkeus, sillä poliisivallan heikkous oli tyypillistä ympäri Eurooppaa. Esimerkiksi Saksassa paikallispoliisin aseman vakiintui vasta vuoden 1920 tienoilla, sitä ennen poliisi oli joutunut kamppailemaan asemastaan ensin työläis- ja sotilasneuvostojen, sitten paikallissuojeluskuntien ja vapaajoukkojen kanssa.³³²

³³¹Hovi 1995, 225.

³³²Tikka 2006b, 65–66.

Leppävirran Tuppurinmäen kylän työväentalo ei suinkaan ollut ainut työväentalo, joka toimi sisällissodan jälkeisessä Suomessa näyttämönä suojeluskuntalaisten ja työväestön välisissä konflikteissa. Kaikkiaan vuosina 1919–1921 suojeluskuntalaisten ja työväkeen kuuluvien väliset riidat työväentaloilla päättyivät kahteentoista surmatekoon. Erilaiset iltamatappelut olivat tyyppinen poliittisen väkivallan muoto kaksikymmenluvun taitteen Suomessa. Sisällissodan jakolinjat olivat aistittavissa vielä pitkään sodan jälkeenkin ja sodan poliittiset asetelmat lisättiin vanhaan kylätappeluperinteeseen helposti. Puolin ja toisin tansseihin, häihin tai muihin yleisötilaisuuksiin varustauduttiin herkästi jollakin kättä pidemmällä, kuten puukolla tai käsiaseella. Tämän seurauksena riitatilanteet päättyivät usein väkivallan tekoon. Myös alkoholi antoi lisäpontta noin kolmasosassa tällaisia tapauksia.³³³

Talvikäräjien toinen istunto alkoi 28. päivänä huhtikuuta liikemies Juho Hietamäen talossa Leppävirran kylässä. Käräjätuomarina toimi Leppävirran tuomiokunnan tuomari Axel Rosberg. Lautamiehinä jatkoivat Abel Koponen, herastuomari, Herman Tuomainen, Ville Iivanainen, Ferdinand Kasanen, Abel Thil sekä Emil Karpelinin sijasta apujäsen suutari Kustaa Sutinen. Uutena lautamiehenä toimi vanginvartija Herman Sikanen. Virallisena syyttäjä jatkoi nimismies Tyko Havas.³³⁴

Kaikkiaan käräjillä käsiteltiin kolmeakymmentä rikosluonteista tapausta (ks. taulukko 9). Suurin yksittäinen tapausryhmä olivat elintarvikelain rikkomiset, niitä käsiteltiin yhteensä kahdeksan tapausta. Seuraavaksi eniten käsiteltiin kunnianloukkauksia ja korvauksia, joita molempia käsiteltiin yhteensä viisi tapausta.

TAULUKKO 9. Leppävirran talvikäräjät II 1919: rikostapaukset.

Rikosnimike	Määrä
Elintarvikelain rikkominen	8
Kunnianloukkaus	5
Korvaus	5
Väärän rahan kaupittelu	2
Muut	9
Yhteensä	30

³³³Tikka 2006b, 96–102 & 196–200.

³³⁴JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät II 1919

Elintarvikelain rikkomiset liittyvät viljan satoilmoituksen väärentämiseen, viljan luovuttamisen laiminlyöntiin sekä heinien ja voin rajahinnan ylittämiseen. Viljaan liittyvistä tapauksista kolme eroaa muista, sillä niissä viljan määrä on huomattavan suuri.

Ensimmäisessä tapauksessa satoilmoituksen väärentäminen oli tapahtunut vuoden 1918 lokakuussa. Hackman & Co:n yhtiön omistaman vuokratalon vuokraajan leski ja tämän poika olivat ilmoittaneet satonsa liian pieneksi. Virhe oli huomattu talossa suoritettussa tarkastuksessa. Lisäksi vastaajat olivat myyneet Sorsakosken tehtaalle 100 hehtolitran kauraa. Viljamäärät ovat merkittäviä, sillä käräjille vuokraajat oli haastanut Kuopion läänin läntisen elintarvetoimiston virallinen syyttäjä. Vastaajien mukaan virhe johtui siitä, että tarkastushetkellä viljaa oli vielä puimatta eikä viljan myynnissäkään ollut tapahtunut rikosta, sillä viljanostaja kuului samaan yritykseen. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä kesäkuussa 1919 pidettäville välikäräjille, koska syyttäjä pyysi asiassa lykkäystä.³³⁵

Kahdessa seuraavassa tapauksessa vastaajat ovat luovuttaneet viljaa liian vähän elintarvikelautakunnalle. Syytettä ajoi virallinen syyttäjä, mutta myös Leppävirran elintarvikelautakunnan puheenjohtaja oli saapunut oikeuteen. Ensimmäisen vastaajan (talollisen vaimo) vajoitus oli 1400 kiloa ja toisten (kaksi talollista) yli 900 kiloa. Vastaajat perustelevat luovutusvajeita sillä, että elintarvikelautakunnan tekemä arvio satoon perustuvasta luovutusmäärästä on arvioitu liian suureksi. Oikeus tuomitsi vastaajat tuntuviin sakkoihin. Talollisen vaimo tuomittiin maksamaan 1000 markkaa ja talolliset yhteensä 500 markkaa sakkoa.³³⁶

Myös heinän rajahinnan ylittämien kävi kalliiksi. Heinää ylihintaan ”suuria määriä” myyneet talolliset tuomittiin 2500 markan ja 500 markan sakkoihin. Heinäkauppaa oli tehty kevään 1919 aikana useiden eri henkilöiden kanssa. Ilmiannon asiassa oli tehnyt Varkauden elintarvikelautakunta.³³⁷

Oikeus suhtautui elintarvikelain rikkomisiin, joissa elintarvikemäärät ja saatu rahallinen hyöty olivat suuria, ankarasti. Näistä rikoksista määrättyt sakot ovat suurimpia, mitä koko aineistosta löytyy. Sen sijaan jos rikkomuksesta saatu rahallinen hyöty oli vähäinen, olivat myös sakot huomattavasti pienempiä. Tapauksista on huomattavissa myös se, että

³³⁵JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät II 1919, § 2

³³⁶JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät II 1919, § 62 & § 63

³³⁷JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät II 1919, § 55

elintarvikelautakunnat ovat olleet aktiivisempia valvontatyössään. Aikaisemmillä käräjillä ilmiannot perustuivat pääosin nimismiehen tekemiin havaintoihin, mutta nyt myös elintarvikelautakunnat ovat tehneet ilmiantoja.

Uutena sotaan liittyvänä ilmiönä talvikäräjien 1919 toisessa istunnossa nousee esille väärän rahan kaupittelu. Väärennetyt setelit ovat punaisten painattamia. Sodankäynti vei paljon rahaa, sillä punakaarti oli ainakin teoriassa palkka-armeija. Jokaiselle aseyksiköissä palvelleelle miehelle ja naiselle oli luvattu vähintään 450 markan kuukausipalkka. Tämän lisäksi esimerkiksi punakaartin kuluttamat elintarvikkeet valmistauduttiin maksamaan. Kansanvaltuuskunta ei päässyt käsiksi valtion vero- eikä muihinkaan tavanomaisiin tuloihin ja lisäksi punaiselta hallitukselta puuttui luottokelpoisuus yksityisten pankkien silmissä. Näin ollen ainoaksi rahoituskeinoksi jäivät Suomen pankin setelistö ja setelipaino.³³⁸

Punakaarti otti Suomen pankin haltuunsa tammikuun viimeisenä päivänä. Uusien setelien painaminen aloitettiin heti setelipainon haltuunoton jälkeen. Rahat painettiin vanhoilla laatoilla ja varustettiin entisen johtokunnan jäsenten nimikirjoituksilla. Seteleitä painettiin 500, 100, 20, 5, ja 1 markan arvoisina kaikkiaan 77 288 00 markan edestä. Liikkeelle lasketut uudet setelit mitätöitiin sodan päätyttyä lukuun ottamatta markan seteleitä.³³⁹

Leppävirran käräjien ensimmäinen väärän rahantapaus merkattiin sovituksi, sillä asianomaiset eivät olleet saapuneet oikeuteen. Toisessa tapauksessa syyttäjä Havas oli haastanut käräjille kaksi työmiestä Leppävirran kylästä. Miehet olivat veljeksiä. Asianomistajina tapauksessa olivat kauppiaat A.W. Kansanen ja J.H. Tirkkonen. Veljekset olivat asioineet helmikuussa 1919 kauppiaiden liikkeissä ja tarjonneet molemmat maksuksi 500 markan seteleitä, joita kauppiaat eivät olleet hyväksyneet. Myöskään veljekset eivät olleet huolineet hylättyjä rahojaan enää takaisin. Syyttäjä oli tuonut kyseiset setelit näyttille oikeuteen. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä ja määräsi asiassa poliisitutkinnan suoritettavaksi.³⁴⁰

Käräjöinti jatkui Leppävirralla jälleen syyskuun 8. päivänä. Tällä kertaa käräjät istuttiin Leppävirran kylän majatalossa. Tuomarina toimi Axel Rosberg. Lautamiehinä olivat herastuomarit Abel Koponen ja Ville Iivanainen, Herman Tuomainen, Emil Karppelin, Herman

³³⁸ Piilonen ym. 1993. 561.

³³⁹ Rinta-Tassi 1986, 192–193, 401.

³⁴⁰ JoMA LT, Leppävirran talvikäräjät II 1919, § 59

Räisänen, Abel Thil, Ferdinand Kasanen sekä uutena lautamiehenä Abel Tiihonen. Toinen muutos verrattuna aikaisempaan on se, että myös Ville Iivanainen on saanut herastuomarin arvon. Virallisena syyttäjä jatkoi nimismies Tyko Havas.³⁴¹

Syyskäräjillä käsiteltiin yhteensä 50 rikostapausta (ks. taulukko 10). Eniten käsiteltiin erilaisia korvauksia, kaikkiaan 13 tapausta. Korvauksista neljä liittyy suoraan sotaan. Niissä oli kysymys punaisten tekemistä aseotoista ja ryöstöistä. Toiseksi eniten käsiteltiin elintarvikelain rikkomistapauksia, yhteensä 7 tapausta.

TAULUKKO 10. Leppävirran syyskäräjät 1919: rikostapaukset.

Rikosnimike	Määrä
Korvaus	13
Elintarvikelain rikkominen	7
Kunnianloukkaus	3
Lapsen eläke	3
Viljelysten polkeminen	2
Varkaus	2
Asevelvollisuuskutsunnoista pois jäänti	2
Muut	18
Yhteensä	50

Talvikäräjien toisessa yleisessä istunnossa § 2 käsitellyn elintarvikelain rikkomistapauksen käsittelyä jatkui syyskäräjillä. Tosin asiaa oli käsitelty myös kesäkuussa pidetyillä välikäräjillä. Syyskäräjillä asiaa on käsitelty kahdessa eri pöytäkirjan kohdassa. Tämä johtui siitä, että asiassa kuultavaksi haastettu Sorsakosken tehtaan isännöitsijä, kapteeni George Favren ei ehtinyt asian ensimmäiseen käsittelyyn. Tämän takia asian käsittelyä siirrettiin käräjien 7. päivään.³⁴²

Favren todistuksella oli asiassa keskeinen merkitys. Hän myönsi kieltäneensä vuokraajan poikaa antamasta ylijäämää vuokralla hallitsemansa toiminimen Hackman & Co:n omistaman Marttilan tilan kauroista elintarvelautakunnalle. Sen sijaan Favren oli pyytänyt luovuttamaan ne toiminimelle, koska toiminimellä oli oikeus ottaa ylijäämävilja omistamiltan tiloilta omavarastalouksiensa tarpeeksi. Tämän todistaakseen Favren jätti oikeuteen Suomen Senaatin Elintarvetoimituskunnan kirjeen jäljennöksen 27.6.1918. Kirjeestä kävi ilmi, että Senaatin Elintarvetoimituskunta oli antanut kauppahuone Hackman & Co:lle luvan ensi

³⁴¹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919

³⁴² JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 61 & § 119

kulutuskaudeksi yhdistää tehdaslaitoksiinsa, työpaikkoihinsa ja tiloihinsa kuuluvat ruokakunnat yhdeksi ja samaksi omavarastaloudeksi. Syyttäjä luopui syytteestä, koska Hackman & Co:lla oli ollut oikeus vaatia viljan ylijäämää. Syytettä Kuopion läänin läntisen elintarviketoimiston syyttäjän puolesta ajanut syyttäjä Havas ihmetteli, miksei elintarviketoimisto ollut ottanut selvää omavarastalousoikeudesta.³⁴³

Myös syyte satoilmoituksen väärentämisestä kaatui, koska tarkastuskäynnillä oli tehty virheitä. Vain toinen tarkastusmies oli käynyt riihessä, jossa salatusti väitetty vilja oli ollut. Lisäksi tarkastusmiesten laatima satotilasto oli tehty niin epäselvällä käsialalla, ettei sitä voinut verrata vastaajan (vuokraajan poika) laatimaan listaan.³⁴⁴

Edellisessä elintarvikelain rikkomistapauksessa Kuopion läänin läntisen elintarviketoimiston syyttäjä oli alun pitäen ajanut syytettä luvattomasta viljan myynnistä ilman laillista perustetta. Syyttäjä ei tiennyt, että Senaatin Elintarvetoimituskunta oli antanut yhtiölle omavarastalousoikeuden jo kesällä 1918. Vuokraajan poika ei ollut rikkonut lakia. Sen sijaan jälkimmäisessä tapauksessa syytteen satoilmoituksen väärentämisestä kaataneet perusteet ovat huomattavasti hatarammalla pohjalla. Nyt tarkastusmiesten toiminnasta tuotiin esiin sellaisia virheitä, joista aiemmissä käsittelyissä ei löydy mitään mainintaa.

Loput elintarvikelain rikkomiset olivat huomattavasti vähäpätöisempiä. Neljä niistä liittyi luvattomaan viljan myyntiin ja yksi *”säännösten alaisten viljavarojen väärinkäyttöön”*, siis viljan liikakulutukseen.³⁴⁵

Myös tavikäräjien toisessa istunnossa § 59 käsiteltyä väärän rahan kaupittelua käsiteltiin syyskäräjillä. Asiassa oli nyt suoritettu poliisitutkinta. Poliisitutkinnassa oli käynyt ilmi, että vastaajat olivat yrittäneet maksaa helmikuussa 1918 muutaman markan ostoksia väärillä 500 markan seteleillä. Oikeudessa vastaajana olleet työmiehet kertoivat saaneensa setelit työpalkaksi sekä maksuksi *”tetreistä”* Kuopion torilla. Oikeus tuomitsi molemmat työmiehet väärän rahan liikkeelle laskemisesta 500 markan sakkoon, sekä lisäksi maksamaan toiset 500 markkaa molemmille kauppiaille korvauksena.³⁴⁶

³⁴³ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 119

³⁴⁴ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 119

³⁴⁵ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 58, § 59, § 60, § 126, § 129

³⁴⁶ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät 1919, § 64

Työmiesten selitys on sinällään uskottava, sillä sisällissodan aikana punaiset olivat laskeneet liikkeelle lähes 8 miljoonaa markkaa painamaansa rahaa. Sodan jälkeen väärää rahaa liikkui paljon ympäri Suomea ja osa löysi tiensä niin Kuopioon kuin Leppävirrallekin. Sen sijaan yritys maksaa muutaman markan ostokset 500 markan setelillä kertonee siitä, että työmiehet olivat huomanneet rahansa vääriksi ja yrittivät saada mahdollisimman paljon puhdasta vaihtorahaa.

Vuoden 1919 syyskäräjien toinen yleinen istunto alkoi 24. päivänä marraskuuta majatalossa Leppävirran kylässä. Tuomarina toimi taas Axel Rosberg. Lautamiehet olivat muuten samat kuin syyskäräjien ensimmäisessä istunnossa, mutta Abel Tiihonen oli vaihtunut Herman Tiihoseen. Myös syyttäjänä jatkoi nimismies Tyko Havas.³⁴⁷

Yhteensä käräjillä käsiteltiin 34 rikostapausta (ks. taulukko 11). Eniten käsiteltiin kunnianloukkauksia, niitä oli kaikkiaan kuusi. Seuraavaksi eniten käsiteltiin erilaisia korvauksia, joita oli neljä. Yksi korvaustapaus liittyi punaisten räjäyttämään pommiin. Verrattuna aikaisempaa elintarvikelain rikkomisten määrä oli vähentynyt tuntuvasti. Syyskäräjien toiseen istuntoon niitä riitti enää yksi tapaus. Viinan valmistus- ja myyntirikokset on merkitty taulukkoon alkoholirikoksina. Uusi rikosnimike selittyi kieltolaila, joka entisestään tiukensi alkoholilainsäädäntöä. Nyt kiellettiin myös alkoholin varastointi ja kuljetus. Kieltolaki oli astunut voimaan kesällä 1919 ja sen taustalla oli halu vähentää viinasta johtuvia ongelmia³⁴⁸.

TAULUKKO 11. Leppävirran syyskäräjät II 1919: rikostapaukset.

Rikosnimike	Määrä
Kunnianloukkaus	6
Korvaus	4
Alkoholirikokset	3
Purjehdusrikos	3
Pahoinpitely	2
Muut	16
Yhteensä	34

Pöytäkirjan kohdassa § 31 käsiteltyä elintarvikelain rikkomista oli lykätty useaan otteeseen, edellisen kerran tapaus oli lykätty syyskäräjien ensimmäisessä istunnossa. Myös nyt asian

³⁴⁷ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1919

³⁴⁸ Peltonen, 1997

käsittelyä lykättiin, sillä asiassa todistamaan haastettu viipurilainen kauppias ei ollut tälläkään kertaa saapunut todistamaan. Kauppias oli ostanut ilmiannon mukaan vastaajana olevalta leppävirtalaiselta myllärilältä viljaa. Lykkäyspäätöksen lisäksi oikeus velvoitti syyttäjän hakemaan kauppiaan vuoden 1920 talvikäräjille kauppiaan omalla kustannuksella.³⁴⁹

Käräjillä oli myös toinen tapaus, josta sisällissota on havaittavissa. Viinatrokari oli jäänyt poliisikonstaapelin haaviin Leppävirran laivalaiturissa syyskuussa 1919. Loisen pojalla oli ollut mukaan 8 tai 10 litraa viinaa. Syyttäjä vaati rangaistusta ja selitti samalla, että vastaaja oli tuomittu valtiorikosoikeudessa, mutta hän oli päässyt ehdonlaiseen, *”joten uuden rikoksen tehneenä, on menettävä ehdollisen vapautensa.”* Kuitenkin syyttäjä pyysi asiassa lykkäystä, koska ei ollut vielä saanut vastaajan papintodistusta ja rikosrekisteriotetta. Oikeus lykkäsi asian käsittely vuoden 1920 talvikäräjiin, jonne vastaaja velvoitettiin saapumaan 600 markan sakon uhalla.³⁵⁰

Vuonna 1919 Leppävirralla istuttiin kahdet välikäräjät. Ensimmäisen välikäräjät alkoivat 2. päivänä kesäkuuta.³⁵¹ Käräjillä käsiteltiin yhteensä kymmentä rikostapausta. Näistä yhdeksän oli elintarvikelain rikkomisia ja yksi varkaus. Välikäräjät oli kutsuttu koolle varkaustapauksen takia, sillä tapauksen vastaaja oli ollut vangittuna.³⁵²

Talvikäräjiltä 1919 alkunsa saanut, maidon luovuttamiseen liittyneiden elintarvikelain rikkomisten sarja saavutti huippunsa näillä välikäräjillä. Neljä tapausta liittyi maidon luovuttamatta jättämiseen, mutta yhdessä näistä neljästä tapauksesta vastaajia oli peräti 138 eri henkilöä. Talvikäräjillähän kaikki maitotapausten vastaajat olivat olleet Leppävirran kirkonkylästä, mutta nyt vastaajia oli 16 eri Leppävirran kylästä. Näyttää siltä, että nimismies Havas oli erityisen omistautunut näillä tapauksille, sillä kaikki vastaajat olivat käräjillä hänen aloitteestaan.³⁵³

Oikeus käsitteli 138 vastaajan tapauksen pöytäkirjamerkintöjen perusteella nopeasti. Syyttäjä luetteli kaikkien vastaajien nimet ja ilmoitti, että nämä eivät olleet toimittaneet

³⁴⁹ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1919, § 31

³⁵⁰ JoMA LT, Leppävirran syyskäräjät II 1919, § 56

³⁵¹ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (2.6)

³⁵² JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (2.6), § 1- § 7, § 9, § 10, § 11

³⁵³ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (2.6), § 1

maitoa elintarvikelautakunnalle. Syytteestä kuultuna kaikki vastaajat myönsivät rikoksensa ja suostuivat syyttäjän ehdottamaan 20 markan sakkoon.³⁵⁴

Kaikki vastaajat olivat saapuneet käräjille. Vastaajien rikkomukset eivät ole voineet olla kovin vakavia, koska kaikille määrättiin vain 20 markan sakko. Tästä kertoo myös se, että syytetä lukiessaan syyttäjä ei yksilöinyt rikkomuksia mitenkään. Pelkkä vastaajan nimen mainitseminen riitti.

Erillisinä tapauksina käsitellyt maitotapaukset eivät nekään olleet erityisen vakavia. Kaksi vastaajaa tuomittiin 20 markan ja 100 markan sakkoon sekä yksi vapautettiin syytteistä perheolojen tähden. Loput elintarvikelain rikkomiset liittyivät viljan luovuttamiseen tai luvattomaan myyntiin.³⁵⁵

Toiset Leppävirran välikäräjät istuttiin 5. päivänä heinäkuuta. Käräjillä käsiteltiin vain yhtä rikostapausta. Kysymyksessä oli varkaus sekä elintarvikelain rikkomus. Vastaajat, kaksi työmiestä, olivat varastaneet Varkauden rautatieaseman viljamakasiinista Leppävirran elintarvikelautakunnalle kuuluvia vehnäjauhoja ja myyneet ne. Molemmat vastaajat tuomittiin 1 kuukauden ja 10 päivän vankeuteen sekä menettämään kansalaisluottamuksensa yhdeksi vuodeksi.³⁵⁶

4.2 Joroisten käräjät – Sodan kaiut vaimenevat

Vuoden 1919 talvikäräjät aloitettiin 10. päivänä maaliskuuta Joroisten säästöpankin talolla Häyrylän kylässä. Tuomarina toimi Viipurin hovioikeuden määräyksellä hovioikeudenauskultantti J.G. Kronqvist. Tuomari oli siis vaihtunut verrattuna edelliseen vuoteen. Lautamiehinä sen sijaan jatkoivat samat henkilöt. Syyttäjänä toimi nimismies Lennart Sahlstein.³⁵⁷

Yhteensä käräjillä käsiteltiin 34 rikostapausta (ks. taulukko 12). Kunnianloukkauksia käsiteltiin eniten, niitä oli yhteensä kuusi. Seuraavaksi eniten käsiteltiin elintarvikelain rikkomisia, joita oli viisi tapausta.³⁵⁸

³⁵⁴ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (2.6), § 1

³⁵⁵ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (2.6), § 3, § 4, § 5, § 6, § 7, § 10 ja § 11

³⁵⁶ JoMA LT, Leppävirran välikäräjät 1919 (5.7), § 1

³⁵⁷ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919

³⁵⁸ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919

TAULUKKO 12. Joroisten talvikäräjät 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Kunnianloukkaus	6
Elintarvikelain rikkominen	5
Metsän haaskaus	3
Varkaus	3
Viinan valmistus/myynti	2
Omankädenoikeus	2
Halkojen anastus	2
Lapsen eläke	2
Muut	9
Yhteensä	34

Syyskäräjien 1918 ensimmäisessä istunnossa § 1 käsitelty väärän rahan kaupittelutapaus saatiin päätökseen talvikäräjillä. Vastaajaksi haastettu muurarin tytär sekä tämän veli olivat molemman saapuneet paikalle. Syytteestä kuultuna muurarin tytär kertoi samoin kuin aikaisemminkin. Hänen veljensä sen sijaan kiisti tienneensä, että 500 markan seteli olisi ollut väärä. Oikeus päätti vapauttaa veljen syytteestä, mutta muurarin tytär tuomittiin maksamaan sakkoa 100 markkaa ja lisäksi häneltä takavarikoitu 500 markan väärä seteli määrättiin tuhottavaksi.³⁵⁹

Käräjillä käsiteltiin myös viittä elintarvikelain rikkomista. Tapauksia oli vain neljä, mutta yhtä tapaus käsiteltiin kahtena eri päivänä, joten pöytäkirjassa tapaus on merkitty kahteen eri kohtaan. Kaikissa näissä tapauksissa rikos liittyi huomattavien viljamäärien luovuttamatta jättämiseen ja ilmiannon kyseisistä rikkomuksista oli tehnyt Joroisten elintarvikelautakunta. Käräjillä lautakuntaa edusti sen puheenjohtaja, lautamies Heikki Aarnio.³⁶⁰ Voidaan siis todeta, että erilaiset luottamustoimet näyttävät kasaantuneen Joroisissakin yksille ja samoille henkilöille. Näiden vakanssien lisäksi Aarnio toimi ainakin suojeluskunnan esikunnassa.

Ensimmäisessä tapauksessa virallinen syyttäjä Sahlstein oli haastanut käräjille tilanomistaja Ferdinand Taskisen. Taskinen ei ollut ensimmäistä kertaa käräjillä syytettynä elintarvikelain rikkomisesta. Syyskäräjien 1918 toisessa yleisessä istunnossa hän oli toisena vastaajana § 54, tuolloin syyte hylättiin. Taskisen oikeudenkäyntiavustaja toimi varatuomari Raevaara.

³⁵⁹ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 4

³⁶⁰ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 17, § 18, § 19, § 84, § 20

Oikeuteen oli saapunut myös Mikkelin läänin elintarvetoimiston johtaja, pormestari Viljo Attila.³⁶¹

Syyttäjä kertoi, että vastaaja, jonka luona 31.10.1918 toimitetun tarkastuksen perusteella tuli valtiolle luovuttaa yhteensä viljaa yli 20 000 kiloa, oli laiminlyönyt luovutusvelvollisuutensa lähes kokonaan. Tämän jälkeen vastaaja esitti kirjallisen vastineen ja vastaajan avustaja huomautti, että tarkastukseen olivat osallistuneet muun muassa maanviljelykseen perehtymättömät puuseppä R. Vanttinen ja mäkitupalainen Pertti Hämäläinen, eivätkä he olleet päteviä arvioimaan niin suuria viljavarastoja. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä talvikäräjien toiseen istuntoon tai sitä ennen pidettäviin välikäräjiin lisänäytösten esittämistä varten.³⁶²

Tapaus on merkittävä, sillä luovuttamatta jätetyn viljan määrä on suurin, joka aineistosta löytyy. Myös koko läänin kattavan elintarviketoimistonkin johtaja oli saapunut kuultavaksi oikeuteen.

Seuraavan tapauksen vastaaja oli leskirouva Maria Backman Järvikylästä. Rouva oli perinyt miehensä tämän kuoltua ja hän oli varsin varakas.³⁶³ Varatuomari Raevaara toimi myös hänen avustajanaan. Syyttäjän mukaan vastaajalta oli vielä luovuttamatta valtiolle takavarikoitua viljaa yli 3000 kiloa. Lisäksi vastaaja oli myynyt ja jauhattanut viljaa luvattomasti.³⁶⁴

Vastaajan avustaja selitti, että vastaaja on jo vanha, 71 vuotta, ja huonokuntoinen, eikä hän ole perehtynyt *”nykyisiin elintarvejärjestelyihin”*. Lisäksi avustaja huomautti, että elintarvikelautakunnan suorittamassa tarkastuksessa oli tapahtunut virheitä, joten syyte tulisi hylätä.³⁶⁵

Oikeus päätyi hylkäämään syyteen viljan luovuttamatta jättämisestä, sillä tarkastuksessa oli tapahtunut virheitä. Myös kanne viljan luvattomasta myynnistä kaatui

³⁶¹ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 17

³⁶² JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 17

³⁶³ Grotenfelt 1931, 287–289.

³⁶⁴ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 18

³⁶⁵ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 18

toteennäyttämättömänä, mutta luvattomasta jauhattamisesta vastaaja tuomittiin 100 markan sakkoon.³⁶⁶

Seuraavan tapauksen vastaaja oli talollinen Juho Lappi. Syyttäjän mukaan vastaaja oli joulukuussa 1918 suoritettun tarkastuksen perusteella jättänyt luovuttamatta yli 1500 kiloa viljaa. Vastaaja selitti, että tarkastuksessa varastoluettelon täytössä oli tapahtunut virheitä ja että hän oli luovuttanut jo vaaditun viljamäärän. Oikeus tuomitsi vastaajan 500 markan sakkoon viljan luovuttamatta jättämisestä.³⁶⁷

Viimeisen tapauksen vastaaja talollinen Eino Osmala Häyrylän kylästä oli syyttäjän mukaan laiminlyönyt viljan luovutusvelvollisuutensa kokonaan. Vastaajan olisi pitänyt luovuttaa viljaa yli 3000 kiloa. Suoritettun jälkitarkastuksen perusteella väitettiin, että Osmala oli myös käyttänyt valtiolle takavarikoitua viljaa omaan käyttöönsä. Vastaajan asiamies, asioitsija Otto Huhtanen selitti, että elintarvikelausunnan laskelma perustui arvioon, koska tarkastuksen aikana viljaa oli vielä puimatta. Oikeus tuomitsi vastaajan 1000 markan sakkoon, sillä vastaaja oli laiminlyönyt luovutusvelvollisuutensa kokonaan ja tämä oli oikeuden mukaan johtunut epäkunnioituksesta ja niskuroimisesta elintarveviranomaisia vastaan.³⁶⁸

Näyttää siltä, että Joroisten elintarvikelausunkunta puuttui vain sellaisiin elintarvikelain rikkomuksiin, jotka olivat merkittäviä. Kaikissa edellä mainituissa tapauksissa viljamäärät ovat suuria. Muutamana kymmenen kilon viljarikkeestä tai pienestä luovuttamatta jätetystä maitomäärästä ei Joroisissa käräjille joutunut.

Talvikäräjillä 1919 käsiteltiin vielä yhtä tapausta, jossa sisällissodan jälkeisen Suomen yhteiskunnalliset jännitteet ovat selvästi havaittavissa. Tapaus koski kiihotuskirjallisuuden levittämistä.³⁶⁹ Mielenkiintoista tapauksessa on se, että myös Puumalan talvikäräjillä 1919 käsiteltiin kahta kiihotuskirjallisuuden levittämistä.³⁷⁰ Molemmissa tapauksissa kysymyksessä oli vuoden 1919 eduskuntavaaleihin sosialidemokraattisen puolueen painattama ”Sorrnon yöstä nouskaa” vaalijulistus.³⁷¹

³⁶⁶ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 18

³⁶⁷ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 19, § 84

³⁶⁸ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 20

³⁶⁹ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

³⁷⁰ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1919, § 30, 31

³⁷¹ Tikka 2004, 22.

Vaalijulistuksen olivat laatineet sosialidemokraattisen puolueen puolueoimikunnan jäsenet Väinö Tanner, Hannes Ryömä ja Väinö Hupli. Julistuksessa tuotiin esille sisällissodan kauhuja ja siinä vaadittiin *”porvarillisille rosvoille ja murhamiehille”* rangaistusta. Oikeusministerin määräyksestä julistus määrättiin takavarikoitavaksi pian ilmestymisensä jälkeen 10.2.1919. Ympäri maata julistuksia takavarikoitiin ja sen levittäjiä uhattiin syytteillä (Leppävirralla ja Puumalassa uhkaukset toteutuivat). Oikeusministeri haastoi julistuksesta vastanneen sosialidemokraattien puheenjohtajan Tannerin ja julistuksen painaneen Työväen kirjapainon johtajan Akseli Salmen oikeuteen. Tanner tuomittiin kiihotuskirjallisuuden levittämisestä kolmen kuukauden vankeuteen ja kirjapainonjohtaja Salmen sakkoihin.³⁷²

Leppävirralla syyttäjä Lennart Sahlstein oli haastanut käräjille työmiehen Häyriän kylästä. Syyttäjä kertoi, että vastaaja oli kuluneen helmikuun (1919) loppupäivinä Häyriän kylässä julkisille paikoille naulannut ja yksityisten henkilöiden luettavaksi jakanut *”Sorron yöstä nouskaa”* nimistä sosialidemokraattisen puolueen vaalijulistusta, *”mikä julistus sisältäen ilmeisesti perättömiä tietoja maan laillisesta hallituksesta ja eduskunnasta, oli kehittymättömän kansan keskuudessa omansa saattamaan laillisen yhteiskuntajärjestyksen halveksimisen alaiseksi.”* Tämän vuoksi syyttäjä vaati rangaistusta rikoslain 16 luvun 24 § nojalla. Syyttäjä jätti oikeuteen kyseisen julistuksen, joka oli vastaajalta otettu.³⁷³

Syytteestä kuultuna vastaaja luki kirjallisen vastineen. *”Viime helmikuun 12. päivä sain Joroisten postitoimistosta minulle osoitetun Sosiaalidemokraattisesta piiritoimistosta Mikkelistä, lähetetyn postipaketin, sisältäen Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen vaalijulistuksia. Aikaisemmin olin jo puolueen sanomalehdessä nähnyt, että näitä julistuksia oli puolueoimikunta painattanut ja lähettänyt kaikkialle maassa työväenjärjestöjen välityksellä levitettäväksi, kuten ennenkin vaalien edellä. Sellaisena siis, laillisen puolueen virallisena vaalijulistuksena ja tietämättä sen sisältävän mitään rikollista kiihoitusta, ehdin niitä jakaa noin 30 kappaletta, kun minut siitä paikkakunnan viranomaisten puolesta kiellettiin ja jäljellä olevat julistuksen takavarikoitiin. Levittämään ryhtyessäni ei yllämainitut julistuksen olleet vielä takavarikkoon julistetut missään, vaikka niitä oli viikkoa ennemmin Etelä-Suomessa levitetty. Myöhemmin olen saanut tietää, että sosiaalidemokraattista puolueoimikuntaa, joka julistuksen on kustantanut ja jonka kehotuksesta sitä on levitetty,*

³⁷² Tikka 2004, 31–33.

³⁷³ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

vastaa on nostettu syyte Helsingin Raastuvanoikeudessa. Siellä siis myöskin vasta käsittääkseni ratkaitaan onko julistuksen sisältö ja sen levittäminen rikollista tahi ei.

Koska minä en siis tietääkseni tehnyt itseäni syyppääksi rikoslain 16 luvun 24 pykälään, johon kanne perustuu, edellyttäen niin rangaistaviin tekoihin. Pyydän että kanne kumotaan tahi että asian käsittely ainakin lykättäisiin siksi kunnes syyte edellä mainittua puolueitoimikuntaa vastaan tulee ratkaistuksi.” Joroisissa 17.3.³⁷⁴

Vastaja jatkoi vielä suullisesti ja totesi julistuksen eräiden kohtien olevan laadultaan kiihottavia, kuten esimerkiksi kappale: *”kuolemaa on porvaristo kylvänyt ympärilleen”*. Työmies kertoi että, oli vasta myöhemmin sen huomannut tutustuttuaan paremmin julistukseen. Lopuksi vastaja vielä totesi, että kysymys julistuksen perättömistä ja laittomista väitteistä selviää vasta Helsingin raastuvanoikeuden päätöksen jälkeen.³⁷⁵

Tämän jälkeen syyttäjä kysyi, mitä vastaja tarkoittaa sanoilla *”kansan tuomio lähestyy”*, jotka julistukseen oli painettu? Työmies selitti sen tarkoittavan sitä, *”että kansa edustajiensa kautta tulee ensi eduskunnassa lausumaan, onko se tyytyväinen siihen järjestelmään, joka nyt on olemassa.”* Syyttäjän mukaan lause oli selvä kehoitus uuteen kapinaan. Syyttäjä totesi myös, ettei tämän kanteen käsittely ole millään tavalla riippuvainen Helsingin raastuvanoikeuden päätöksestä.³⁷⁶

Oikeus päätyi seuraavaan päätökseen. Vastaja on levittänyt *”Sorrön yöstä nouskaa”* nimistä julistusta. Julistuksen on katsottava olevan omansa halventamaan laillista hallitusta ja kansaneduskuntaa sekä saattamaan niiden toimenpiteet halveksinnan alaiseksi, minkä vuoksi oikeus nojautuen rikoslain 16 luvun 24 § sellaisena kuin tämä lainkohta on 4.1.1919 annetussa laissa lisäyksestä rikoslain 16 luvun sekä 2 luvun 5 pykälään, harkitsee oikeus tuomita vastaajan maksamaan 300 markkaa sakkoa.³⁷⁷

Sakkotuomion perusteena oli maan laillisen hallituksen halventaminen. Kyseisen *”Sorrön yöstä nouskaa”* vaalijulistuksen sanamuodot olivatkin erittäin jyrkkiä ja ne oli vuoteen 1918 peilaten mahdollista tulkita kehotukseksi uuteen kapinaan, ainakin syyttäjä teki tuon tulkinnan. Julistuksen sisällössä on paljon samaa kuin vuoden 1918 punaisessa retoriikassa.

³⁷⁴ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

³⁷⁵ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

³⁷⁶ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

³⁷⁷ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

Merkille pantavaa on myös syyttäjän suhtautuminen rahvaaseen. Syyttäjän mukaan julistus oli *”kehittymättömän kansan keskuudessa omansa saattamaan laillisen yhteiskuntajärjestyksen halveksimisen alaiseksi.”*³⁷⁸

Pelko kehittymättömän kansan uudesta kapinasta ei jäänyt ainoastaan Joroisten nimismiehen peloksi. Hänen pelkonsa jakoivat useat suojeluskuntalaiset sekä aktivistipiirit ympäri Suomen. Kuumimmillaan huhut uudesta kapinasta olivat juuri keväällä 1919 ja 1920. Kapinahuuissa oli jonkin verran perääkin. Huhtikuun puolessa välissä 1919 Viipurissa suoritettussa suuressa ratsiassa vangittiin jääkärivääpeli Akseli Kaiho sekä joukko entisiä punakaartilaisia. Ratsiassa löytyi jonkin verran aseita ja kiellettyä kirjallisuutta. Seuraavien päivien aikana Viipurin ympäristössä pidätettiin kaikkiaan noin 70 henkilöä.³⁷⁹

Keväällä 1919 vastaavia ratsioita suoritettiin ympäri Suomea esimerkiksi Helsingissä, Turussa ja Tampereella. Ratsioiden taustalla olivat epäilyksen uusista kapinahankkeista. Kaupunkien lisäksi ratsiat ulotettiin maaseudullekin. Useilla paikkakunnilla takavarikoitiin aseita ja räjähteitä sekä vangittiin entisiä punakaartilaisia.³⁸⁰

Talvikäräjien toinen yleinen istunto alkoi toukokuun 19. päivänä Joroisten säästöpankin talolla Häyirilän kylässä. Samoin kuin talvikäräjien ensimmäisessä istunnossa, tuomarina toimi Viipurin hovioikeuden määräyksellä hovioikeudenauskultantti J.G. Kronqvist ja myös lautamiehistö pysyi samana. Syyttäjän virkaa toimitti niin ikään nimismies Sahlstein.³⁸¹

Käräjillä käsiteltiin yhteensä 28 rikostapausta (ks. taulukko 13). Eniten käsiteltiin viinan valmistukseen/myyntiin liittyviä rikoksia, niitä oli yhteensä kuusi tapausta. Toiseksi eniten käsiteltiin metsän haaskauksia, yhteensä kolme tapausta. Näissä tapauksissa on kysymys luvottomasta puiden kaatamisesta. Avioeroja, omankädenoikeuksia, varkauksia, elintarvikelain rikkomisia ja lapsen eläkkeitä käsiteltiin kaikkiaan yhteensä kaksi tapausta.³⁸²

³⁷⁸ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 88

³⁷⁹ Tikka 2008, 203- 205.

³⁸⁰ Tikka 2008, 203.

³⁸¹ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919

³⁸² JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919

TAULUKKO 13. Joroisten talvikäräjät II 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Viinan valmistus/myynti	6
Metsän haaskaus	3
Avioero	2
Omankädenoikeus	2
Varkaus	2
Lapsen eläke	2
Elintarvikelain rikkominen	2
Muut	9
Yhteensä	28

Sodan kaiut ovat havaittavissa tässäkin oikeuden istunnossa. Käräjillä käsiteltiin kolmea tapausta, joissa joka vastaaja tai todistajaksi määrätty henkilö oli tuomittu valtiorikostuomioistuimessa. Esimerkiksi raiskaustapauksessa todistajaksi määrätty 16-vuotias poika ei voinut todistaa oikeudessa, sillä hän oli menettänyt kansalaisluottamuksensa neljäksi vuodeksi valtiorikostuomioistuimessa. Lisäksi poika oli tuomittu kolmeksi vuodeksi kuritushuoneelle, mutta pojan nuoren iän tähden tuomio oli muutettu ehdonlaiseksi.³⁸³

Varkausrikoksesta syytetty työmies oli niin ikään tuomittu valtiorikosoikeudessa. Hänen tuomiostaan oli kuitenkin epäselvyyttä. Vastaajan rikosrekisteriotteesta kävi ilmi, että hänet olisi tuomittu 30.9.1918 valtiorikosoikeudessa avunannosta valtiopetokseen kolmeksi vuodeksi kuritushuoneelle ja menettämään kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi. Kuitenkin hänen papintodistuksessaan oli merkintä: *”laskettu vapaaksi Lahden pakkotyölaitoksesta 13.11.1918”*. Oikeus päätti lykätä asian käsittelyä, jotta saataisiin selvyys oliko mies armahdettu tuomiosta kokonaan vai oliko tuomio muutettu mahdollisesti ehdonlaiseksi rangaistustuomioksi.³⁸⁴

Virallinen syyttäjä oli haastanut luvattomasta viinan keitosta ja myynnistä kaksi torpparia ja toisen torpparin nuoremman veljen käräjille. Molemmat torpparit oli tuomittu valtiorikostuomioistuimessa kuritushuonerangaistuksiin valtiopetoksen valmistelusta, toinen kahdeksi vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi sekä toinen kahdeksi vuodeksi. Lisäksi molemmat oli tuomittu menettämään kansalaisluottamuksensa neljäksi vuodeksi. Kaikki

³⁸³ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 5

³⁸⁴ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 6

miehet todettiin syyllisiksi ja heidät tuomittiin, torpparit kahdeksi kuukaudeksi ja toisen torpparin nuorempi veli yhdeksi kuukaudeksi vankeuteen. Torppareiden valtiorikostuomioistuimen tuomiot oli kuitenkin muutettu neljän vuoden ehdonalaisiksi tuomioiksi, joten heidän uudet rangaistuksensa yhdistettiin entisiin tuomioihin. Tämän seurauksena heidät tuomittiin kuristushuoneelle, toinen kahdeksi vuodeksi, seitsemäksi kuukaudeksi ja kolmeksi päiväksi ja toinen kahdeksi vuodeksi, yhdeksi kuukaudeksi ja kolmeksi päiväksi.³⁸⁵

Ilman valtiorikostuomioistuimen tuomioita kaikki vastaaja olisivat selvinneet pelkillä sakoilla. Ainakin aikaisempien viinarikosten perusteella vankeusrangaistus oli erittäin harvinainen. Valtiorikostuomioistuimen tuomio teki myös kihlakunnanoikeuden rangaistuksesta huomattavasti ankaramman ja myös valtiorikostuomioistuimessa tuomitsematon vastaaja joutui sijaiskäräjäksi kuukauden vankeustuomion muodossa. Kansalaisluottamuksen menettäminen taas jätti tuomitun yhteiskunnallisen elämän ja vaikuttamisen ulkopuolella koko rangaistusajaksi.

Tilanomistaja Ferdinand Taskisen talvikäräjien ensimmäisessä istunnossa § 17 käsitelty elintarvikelain rikkominen käsiteltiin loppuun talvikäräjien toisessa istunnossa. Tapaus kääntyi lopulta elintarvikelausakuntaa vastaan.³⁸⁶

Vastaajan avustaja varatuomari Raevara selitti, että vastaajan omavarastalouteen kuului 55 henkilöä eikä 54 niin kuin ennemmin oli mainittu. Vastaajan avustaja lisäsi vielä, että vastaaja oli omavarastalouspäätöksen mukaan oikeutettu pitämään noin 16 000 kiloa kauria ja että vastaajalta oli tarkastuksessa löydetty vain 11 000 kiloa. Vastaaja oli kuitenkin jo aikaisemmin luovuttanut viljaa. Elintarvikelausakunnan puheenjohtaja Heikki Aarnio totesi, että vilja-arviot ovat kyllä yleensä pitäneet paikkaa ja jos eivät ole, niin on viljelijä saanut luovutusmääränsä helpotusta.³⁸⁷

Asian käsittelyä lykättiin näiden käräjien kuudenteen päivään ja oikeus antoi päätöksensä 24.5.1919: vastaajan tuli tarkastuksen perusteella luovuttaa valtiolle noin 20 000 kiloa viljaa. Vastaaja oli luovuttanut osin pakko-oton kautta 5 700 kiloa. Mutta koska oli käynyt ilmi, että vastaajan sato oli ollut huonompi kuin mitä lokakuussa suoritettussa kuutiomittauksessa

³⁸⁵ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 61

³⁸⁶ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 12, § 78

³⁸⁷ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 12

arvioitiin, oli vastaaja luovuttanut sen viljamäärän, jonka hänen todellisen sadon mukaan oli pitänytkin luovuttaa. Näiden seikkojen takia syyte hylättiin. Vastaajalla jätettiin avoin asianajovalta sitä tahoja vastaan, jonka katsoo syylliseksi siihen, että hän on mahdollisesti luovuttanut viljaa yli annettujen määräysten.³⁸⁸

Elintarvikelauslaskun luovutuslaskelmat perustuivat osittain arvioihin. Tässä valossa ei ole yllättävää, että laskelmissa tapahtui virheitä. Taskisen avustaja, varatuomari Raevaara, oli huomauttanut jo ensimmäisessä oikeuskäsittelyssä, että tarkastukseen oli osallistunut maanviljelykseen perehtymättömiä henkilöitä. Puuseppä ja mäkitupalainen eivät välttämättä olleet pätevimpiä tarkastuksen tekijöitä, kun kysymyksessä oleva viljamäärä oli näinkin suuri.³⁸⁹

Syyskäräjien ensimmäinen istunto alkoi lokakuun 13. päivänä Joroisten säästöpankin talolla Häyrylän kylässä. Tuomarina toimi nyt Leppävirran tuomiokunnan tuomari Axel Rosberg. Lautamiehet ja syyttäjät olivat samoja kuin talvikäräjilläkin.³⁹⁰

Syyskäräjille käsiteltiin 32 rikostapausta (ks. taulukko 14). Viinan myynti/valmistus oli käräjien yleisin rikos kahdeksalla tapauksella. Kesällä 1919 voimaan tullut kieltolaki ei tuonut käräjillä käsiteltäviin viinarikoksiin uusia rikosnimikkeitä. Kunnianloukkaustapauksia käsiteltiin neljä tapausta ja korvauksia, metsän haaskauksia, pahoinpitelyitä, lukon murtamisia ja kotirauhan rikkomisia kutakin kaksi tapausta.³⁹¹

TAULUKKO 14. Joroisten syyskäräjät 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Alkoholirikokset	8
Kunnianloukkaus	4
Korvaus	2
Metsän haaskaus	2
Pahoinpitely	2
Lukon murtaminen	2
Kotirauhan rikkominen	2
Muut	10
Yhteensä	32

³⁸⁸ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 78

³⁸⁹ JoMA LT, Joroisten talvikäräjät 1919, § 17, JMA LT, Joroisten talvikäräjät II 1919, § 12, § 78

³⁹⁰ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1919

³⁹¹ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät 1919

Vuoden loppua kohti sisällissotaan liittyvät rikostapaukset vähenivät verrattuna aikaisempaan. Näillä käräjillä käsitelty enää yhtään tapausta, johon sota olisi liittynyt sen paremmin suoraan kuin välillisestikään.

Vuoden 1919 viimeiset varsinaiset käräjät alkoivat joulukuun 15. päivä Joroisten säästöpankin talolla Häyrylän kylässä. Tuomarina jatkoi Leppävirran tuomiokunnan tuomari Axel Rosberg. Lautamiehet olivat muuten samat kuin aikaisemminkin, mutta herastuomari August Immonen oli käräjiltä poissa. Nimismies Sahlstein toimi virallisena syyttäjänä.³⁹²

Syyskäräjien toiseen istuntoon riitti käsiteltäväksi 24 rikostapausta (ks. taulukko 15). Viinan myynti/valmistus oli käräjien yleisin rikos viidellä tapauksella. Kesällä 1919 voimaan tullut kieltolaki ei tuonut käräjillä käsiteltäviin viinarikoksiin uusia rikosnimikkeitä. Metsän haaskaustapauksia käsiteltiin kolme tapausta ja korvauksia ja lapsen eläkkeitä, molempia kaksi. Muita rikoksia käsiteltiin yhteensä 12 kappaletta.³⁹³

Vuoden viimeisillä käräjillä oli vielä kaksi välillisesti sotaan liittyvää tapausta. Väärää rahaa näyttää olleen edelleen liikkeellä ja nyt myös Joroisten suojeluskunta oli ennättänyt viinapannujahtiin yhden kerran.³⁹⁴

TAULUKKO 15. Joroisten syyskäräjät II 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Alkoholirikokset	5
Metsän haaskaus	3
Korvaus	2
Lapsen eläke	2
Muut	12
Yhteensä	24

Väärää rahaa oli käytetty osana tilakaupan maksua. Kysymyksessä oli punakaartilaisten painattama 500 markan seteli, josta vastaaja oli käyttänyt nimitystä ”*punikin viisisatanen.*” Kantajan pyynnöstä asian käsittelyä lykättiin seuraaviin talvikäräjiin.³⁹⁵

Viinan valmistus/myyntitapauksessa syyttäjän esittämästä poliisintutkintapöytäkirjasta käy ilmi, että poliisi Vilho Hynninen oli 1.11.1919 Joroisten suojeluskunnan avustama tuhonnut

³⁹² JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1919

³⁹³ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1919

³⁹⁴ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1919, § 6, § 12

³⁹⁵ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1919, § 6

mäkitupalaisen ja työmiehen omistaman salaviinanpolttimon Joroisniemen kylässä. Vastaajat tuomittiin 1000 ja 1500 markan sakkoihin johtuen valmistetun ja myydyn viinan suuresta määrästä.³⁹⁶

Vuonna 1919 istuttiin Joroisissa viidet välikäräjät. Ensimmäiset niistä istuttiin 8. päivänä tammikuuta säästöpankin talolla. Axel Rosberg toimi välikäräjien tuomarina, vaikka talvikäräjien 1919 ensimmäisessä ja toisessa istunnossa tuomarina oli toiminut hovioikeuden auskultantti J.G. Kronqvist.³⁹⁷

Käräjillä käsiteltiin seitsemään rikostapausta. Ne muodostuivat kahdesta elintarvikelain rikkomisesta (molemmissa elintarvikelautakunta oli tehnyt ilmiannon), kahdesta luvattomasta viinan valmistuksesta, halkojen anastamisesta, varkaudesta sekä ryöstöstä/murhan yrityksestä.³⁹⁸

Ensimmäisen elintarvelain rikkomisen oikeuskäsittely oli aloitettu jo syyskäräjien 1918 toisessa istunnossa § 39. Tapaus päättyi vastaajan kannalta huonosti, sillä käräjillä todistaneen elintarvevalvojan mukaan vastaaja oli yrittänyt tarkastushetkelle salata kahta viljavarastoa. Oikeus tuomitsi talollisen 4000 markan sakkoihin.³⁹⁹ Myös toinen elintarvikelain rikkominen liittyi viljan salaamiseen. Tässä tapauksessa tarkastuksessa salattu viljamäärä oli vain noin 300 kiloa, joten vastaaja selvisi 50 markan sakoilla.⁴⁰⁰

Seuraavilla välikäräjillä 22. päivänä huhtikuuta käsiteltiin vain yhtä tapausta. Viipurin hovioikeus oli kumonnut kihlakunnanoikeuden päätöksen ja määrännyt uuden käsittelyn välikäräjillä 8.1.1919 § 5 käsiteltävään ryöstötapaukseen.⁴⁰¹

Loppuvuoden aikana Joroisissa istuttiin vielä kolmet välikäräjät, 7. päivänä kesäkuuta, 7. päivänä heinäkuuta ja 28. päivänä heinäkuuta. Yhteensä loppuvuoden välikäräjillä käsiteltiin yhdeksää rikostapausta.⁴⁰²

³⁹⁶ JoMA LT, Joroisten syyskäräjät II 1919, § 12

³⁹⁷ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (8.1)

³⁹⁸ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (8.1), § 1, § 2, § 3, § 4, § 5, § 6, § 7

³⁹⁹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (8.1), § 1

⁴⁰⁰ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (8.1), § 6

⁴⁰¹ JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (22.6), § 1

⁴⁰² JoMA LT, Joroisten välikäräjät 1919, (7.6), (7.7) ja (28.7)

4.3 Puumalan käräjät – Viinarikoksista alkoholirikoksiin

Talvikäräjät istuttiin kauppias Otto Lennard Monosen kartanossa Puumalan kirkonkylässä. Oikeuden miehityksen muodostivat tuomiokunnantuomari sekä kuusi lautamiestä. Syyttäjä toimi nimismies Lauri Schlüter. Yhteensä käräjillä käsiteltiin 53 rikostapausta (ks. taulukko 16) ja tämän takia oikeutta istuttiin kahdessa eri istunnossa helmikuussa ja huhtikuussa. Suurimmat tapausryhmät olivat viinan valmistus/myynti, korvaus ja oman käden oikeus.⁴⁰³

TAULUKKO 16. Puumalan talvikäräjät 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Viinan valmistus/myynti	9
Korvaus	8
Oman kädenoikeus	7
Metsän haaskaus	3
Pahoinpitely	2
Kiihotuskirjallisuuden levittäminen	2
Metsän rauhoitusmääräyksen rikkominen	2
Kunnianloukkaus	2
Solvaus	2
Muut	16
Yhteensä	53

Viinan valmistaminen/ myyminen oli yleisin käsitelty rikos myös vuoden 1919 käräjillä. Jutut ovat hyvin samantyyppisiä kuin vuoden 1918 tapauksetkin. Edelleen todistajien lausunnoilla näyttää olleen erittäin suuri vaikutus tuomiosta päätettäessä.⁴⁰⁴ Viinalla oli selvästi kysyntää Puumalassa ja se oli hyvä keino hankkia lisäansioita. Tyypillinen viinanvalmistaja oli joko torppari tai loinen, tosin myös muutamia talollisia oli syytettyjen joukossa.

Puumalaa ei voida pitää varsinaisena torpparialueena. Torppareiden vähäistä määrää selittää osaltaan metsien taloudellisen arvon nousu, joka teki torpparien suosimasta kasken poltosta taloudellisesti kannattamatonta. Tämän vuoksi torppareiden määrä oli kääntynyt laskuun jo 1900-luvun alussa. Myös huonot elinolosuhteet ja köyhyys saivat monet torpparit lähtemään etsimään parempaa toimeentuloa naapurikuntien teollisuuden parista. Esimerkiksi Imatran seudun metsäteollisuus veti puumalalaisia puoleensa.⁴⁰⁵

⁴⁰³ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1919

⁴⁰⁴ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1919, § 32–34

⁴⁰⁵ Pajunen ym, 1967, 993- 996.

Vuoden 1919 talvikäräjiltä ilmenee kaksi tapausta, jotka kertovat sisällissodan jälkeisen yhteiskunnan jakaantumisesta. Syytteet koskevat kiihotuskirjallisuuden levittämistä. Sosialismin aate oli saapunut Puumalaan jo ennen vuoden 1905 suurlakkoa. ”Sosialismin apostolina”⁴⁰⁶ kerrotaan olleen Venäjällä työskennellyt suutari August Ohdake. Laajempaa kannatusta aate sai kuitenkin vasta suurlakon jälkeen. Tämä liittyy laajemmin ajateltuna yleisesti koko maassa tapahtuneeseen poliittisen aktiivisuuden lisääntymiseen. Konkreettisesti uusi aate ilmeni esimerkiksi siten, että monet pitäjäläiset tilasivat Työmieslehteä ja jo suurlakkovuonna Puumalaan oli perustettu oma työväenyhdistys, joka seuraavana vuonna liittyi sosialidemokraattisen puolueen jäseneksi. Työväenyhdistys pysyi kuitenkin varsin pienenä, sillä vuonna 1907 sillä oli 115 jäsentä.⁴⁰⁷

Ensimmäisen tapauksen syytetty oli räätäli, joka oli *”edellisten eduskuntavaalien edessä levittänyt Sorrin yöstä nouskaa nimistä[sig!] vaalijulistusta, jonka sisältö on maan laillista hallitusta vastaan kiihoittavaa laatua ja sisältää totuudesta poikkeavia tiedonantoja hallituksen toimenpiteistä ja kun tämä julistus oli omiaan herättämään levottomuutta maassa ja kun siinä kehoitettiin toimeenpanemaan epäjärjestyksiä”*, tuli räätäliä rangaista. Syyttäjä kutsui kaksi todistajaa todistamaan. Toinen todistaja kertoi, että hän oli saanut syytetyltä yhden julisteen, lukenut sen ja sitten palauttanut sen. Toinen todistaja kertoi nähneensä *”vaalipaikalla pienen lehden, jota oli otaksunut vaalijulistukseksi.”* Syyttäjän pyynnöstä tapauksen käsittelyä siirrettiin oikeuden seuraavaan istuntokertaan.⁴⁰⁸

Toinen kiihotuskirjallisuuden levittämisestä syytetty oli työmies (samaa miestä oli aiemmin syytetty myös viinan valmistuksesta). Syytetty kertoi oikeudessa saaneensa 100 kappaletta lehtisiä ja oli *”kotimatalla jättänyt niitä luettavaksi itse niitä tarkistamatta erään Asikaisen taloon ja Turusen torppaan, sekä kotiinsa tultuaan myöskin lukenut niitä.”* Syytetty toivoi, että syyte hylättäisiin koska, *”ei ollut lehtisiä muille antanut.”*

Syyttäjä kutsui todistamaan neljä todistajaa. Ensimmäinen, talollisen vaimo kertoi että, *”Syytetty oli toista viikkoa ennen eduskuntavaaleja käynyt todistajan talossa ja antanut lehtisiä, kuitenkin mitään niiden sisällöstä puhumatta.”* Torpparin vaimon kertomuksen mukaan syytetty oli samana päivänä käynyt myös heidän torpassaan ja antanut yhden

⁴⁰⁶ Pajunen ym, 1967, 1089.

⁴⁰⁷ Pajunen ym, 1967, 1089.

⁴⁰⁸ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1919, § 30

lehtisen lapsille, *”kuitenkaan mitään sen sisällöstä puhumatta.”* Kolmas todistaja, kauppa-apulainen kertoi, että *”syytetty oli kertonut saaneensa lehtisiä ja antaneensa ne pois lähinnä mainitsematta kenelle”.* Viimeisenä todisti poliisi, joka oli suorittanut tarkastuksen syytetyn kotiin. Poliisin mukaan *”Vastaajan kotona suoritettussa tarkastuksessa kysymyksessä olevia lehtisiä oli löytynyt ainoastaan 4 tahi 5 kappaletta”.* Lisäksi syytetty oli myöntänyt antaneensa lehtisiä Asikaisen taloon, Turusen torppaan ja Heiskan myllylle. Ilmenneisiin asianhaaroihin vedoten oikeus päätti vapauttaa vastaajan syytteistä.⁴⁰⁹

Syyskäräjillä oikeuden miehitys oli sama kuin talvikäräjillä, myös syyttäjänä toimi nimismies Lauri Schlüter. Yhteensä oikeudessa käsiteltiin 50 rikostapausta (ks. taulukko 17) ja tämän takia oikeutta istuttiin kahdessa eri istunnossa. Suurin tapausryhmä oli jälleen viinan valmistus/myynti. Toiseksi suurimmaksi rikosryhmäksi nousi ensikertainen alkoholipitoisen aineen luvaton kuljetus ja ensikertainen alkoholipitoisen aineen myynti, molempia viisi tapausta (taulukossa yhdistetty alkoholirikoksien alaisuuteen).⁴¹⁰

TAULUKKO 17. Puumalan syyskäräjät 1919: rikostapaukset

Rikosnimike	Määrä
Alkoholirikokset	31
Korvaus	4
Pahoinpitely	2
Kunnianloukkaus	2
Muut	11
Yhteensä	50

Syyskäräjillä 1919 oikeus käsitteli loppuun talvikäräjillä aloitetun kiihotuskirjallisuustapauksen, jossa syytettynä oli räätäli. Tapauksen uusintakäsittely jäi lyhyeksi, sillä syyttäjä totesi, ettei ollut löytänyt uusia todisteita räätäliä vastaan ja tämän perusteella oikeus vapautti syytetyn.⁴¹¹ Puumalassa oikeus ei tulkinnut kyseistä julistusta kehotukseksi uuteen kapinaan niin kuin Leppävirralla.

⁴⁰⁹ MMA JT, Puumalan talvikäräjät 1919, § 31

⁴¹⁰ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1919

⁴¹¹ MMA JT, Puumalan syyskäräjät 1919, § 29

5 KÄRÄJIEN TOIMINTA JA SOTATAPAHTUMIEN NÄKYMINEN KÄRÄJILLÄ KRIISIVUOSINA

Tämän tutkimuksen kohteena olleiden kolmen pitäjän, Leppävirran, Joroisten ja Puumalan kihlakunnanoikeuden toiminnassa yhteistä oli vuosina 1918 ja 1919 se, että niin sanotut tavalliset rikokset, siis sellaiset oikeustapaukset, jotka eivät liittyneet sotaan millään tavalla, muodostivat ylivoimaisesti suurimman ryhmän käräjillä käsitellyistä rikostapauksista. Tällaisia rikostapauksia olivat esimerkiksi kunnianloukkaukset, viinarikokset ja lapsen eläkkeet. Myös erilaiset agraaria elämäntapaa kuvaavat rikostapaukset, kuten syömisvahingot, luvattomat viljelykset ja metsän haaskaukset, nousevat esiin kaikkien pitäjien käräjillä. Tästä voikin päätellä, että vaikka vuoden 1918 kriisi koettiin kaikissa pitäjissä, oli ihmisten kuitenkin jatkettava tavallista arkeaan. Lehmät oli syötettävä, jos ei muuten niin vaikka sitten naapurin pellossa. Polttopuita piti hankkia, jotta torppa pysyi lämpimänä. Ajoittain solvaukset sinkoivat niin emäntien kuin piikojenkin välillä ja toisinaan renkien viinanhuuruiset korttipelit päättyivät riitaisesti. Viinan kotipoltto oli oiva lisätulonlähde monelle torpparille ja aika ajoin myös joku talollinen hankki lisätienestiä ”korpikuusenkyöneillä”. Kriisistä huolimatta elämä jatkui.

Kuitenkin kriisi näkyi myös oikeuden istunnoissa. Eniten oikeuden toiminta häiriintyi sodasta Joroisissa, sillä vuoden 1918 talvikäräjät jäivät kokonaan istumatta maassa vallinneen sotatilan takia. Joroisten paikallinen oikeuslaitos ei kuitenkaan lamaantunut aivan täysin edes keväällä 1918. Tästä kertoo se, että sekä tammi- että helmikuussa istuttiin yhdet välikäräjät. Myös Leppävirralla vallinnut sotatilanne lykkäsi vuoden 1918 talvikäräjiä. Tavanomaisesta poiketen talvikäräjiä istuttiin vasta toukokuun alussa. Puumalassa vuoden 1918 talvikäräjät alkoivat helmikuun alussa. Näyttääkin siltä, että sota ei vaikuttanut Puumalan käräjäoikeuden aikatauluun. Syksyksi oikeus palasi tavanomaiseen päiväjärjestykseen jokaisella paikkakunnalla ja syyskäräjät istuttiin ajallaan. Puumalankin nimismies Lauri Schlüter oli säilynyt talven sotaretkestä ehjänä ja saattoi toimia syyttäjänä myös syksyllä.

Joroisissa tuomarin virkaa hoiti vuoden 1919 syyskäräjiin (istuttiin lokakuussa) saakka kaksi eri hovioikeudenauskultanttia Viipurin hovioikeuden määräyksellä. Leppävirralla ja Puumalassa käräjätuomari oli sama kaikissa käräjäistunnoissa. Käräjien lautamiehistä on todettava, että lautamiehistön kokoonpano ei edustanut missään pitäjässä pitäjän väestörakennetta kattavasti. Lautamiehen tehtävään ei köyhemällä kansanosalla ollut

pääsyä, joten lautamiehet edustivat vain pitäjien hyväosaisia. Pääosin lautamiehet olivat maata omistavia tilallisia.

Entä miten sota sitten näkyi oikeudessa käsitellyissä rikostapauksissa? Suoraan sotaan liittyvät oikeustapaukset näyttävät olevan yhteydessä siihen, miten verisesti sisällissota oli paikkakuntaa koitellut. Leppävirta ja Joroinen kokivat sodan raskaasti ja aseelliselta selkkaukselta ei säästyty. Puumala sen sijaan säästyi taisteluilta. Leppävirtalaisia kuolonuhreja sisällissota vaati kaikkiaan 238⁴¹² henkilöä. Joroisten ja Puumalan vastaavat luvut olivat 90⁴¹³ ja 17⁴¹⁴.

Leppävirran käräjillä käsiteltiin yhteensä kahdeksaa punaisten sodan aikana tekemää rikosta sekä yhtä tapausta, jonka olivat tehneet Leppävirran elintarvikelautakunnan punaiset jäsenet syksyllä 1917. Suojeluskuntalaisten sodanaikaisia rikoksia käsiteltiin käräjillä vain kaksi tapausta. Leppävirran suojeluskunta kohosi kevään 1918 aikana merkittävään asemaan ja näyttää siltä, että suojeluskunta nousi poliisin ohi paikalliseksi järjestysvallaksi. Tästä kertovat Leppävirran talvikäräjillä käsitellyt viisi viinan valmistus/myynti tapausta, joissa suojeluskunta oli suorittanut sekä tutkintaa että pidätyksiä.

Heikki Ylikangas on esittänyt, että yksi keskeisimmistä syistä Suomen sisällissodan puhkeamiseen oli Venäjän keisarikunnan hajoamisesta seurannut valtatyhjiö⁴¹⁵. Ylikankaan selitys pätee ainakin Leppävirran tapahtumiin. Syksyllä 1917 Leppävirran paikallinen järjestysvalta ajautui hajaannuksen tilaan. Tämä johtui siitä, että suurlakon aikana lakkolaisten vangitsemaksi joutunut nimismies Kempainen poistui Leppävirralta tapauksen säikäyttämänä ja myös hänen tilalleen tullut vt. nimismies Väänänen jätti tehtävänsä varsin nopeasti. Poliisimies Haatainen vaihtoi puolta ja liittyi lakkolaisiin. Hän toimi myöhemmin myös punakaartissa. Samaan aikaan konstaapeli Lehtolainen oli pidätetty virantoimituksesta kansalaisyhteiskunnan päätöksellä. Suurlakon jälkiselvittelyissä myös turvallisuuskunta lakkautettiin. Edellä kuvattu kehitys johti siihen, että työväenjärjestyskaarti kohosi paikalliseksi järjestysvallaksi.

⁴¹² <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> viitattu 7.6.2014

⁴¹³ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> viitattu 7.6.2014

⁴¹⁴ <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> viitattu 7.6.2014

⁴¹⁵ Ylikangas 2007, 225.

Leppävirralla käsitellyt sotarikokset, joissa punaiset istuivat syytettyjen penkillä, jakautuivat selvästi kahteen ryhmään. Käräjillä käsiteltiin sodan aikana tapahtuneita aseottoja sekä erilaisia punaisten suorittamia ryöstäjä. Aseottotapauksissa vastaajaksi oli haastettu yksittäinen henkilö, kun taas ryöstötapauksissa vastaajaksi oli haastettu työväenyhdistys.

Kaikille tapauksille on yhteistä se, että käräjille haastettu vastaaja ei ollut rikoksen ainut tekijä tai vastaaja ei ollut tehnyt rikosta lainkaan. Aseottotapauksissa aseiden takavarikointia oli ollut suorittamassa useampi henkilö, mutta vain yksi sai tuomion käräjillä. Ryöstötapauksissa paikallinen työväenyhdistys rinnastettiin suoraan punakaartiin sekä syyttäjän, kantajan että tuomarin ja lautamiesten puolesta. Näiden tulkinnan mukaan työväenyhdistykset olivat perustaneet punakaartit, joten työväenyhdistykset olivat velvollisia korvaamaan myös punakaartien aiheuttamat vahingot.

Tapauksissa, joissa työväenyhdistys joutui vastaamaan punakaartilaisien tekemistä rikoksista, oikeuden päätökset olivat todellisuuden tapahtumien kanssa pahasti ristiriidassa. Pahimmassa tapauksessa rikoksen todelliset tekijät olivat jo maksaneet rikoksesta hengellään ja silti työväenyhdistys joutui korvaamaan aiheutuneet vahingot. Kantajien kannalta lienee ollut sama, kuka tai ketkä rikoksen todellisuudessa olivat tehneet. Heille tärkeintä oli saada korvaus menetetyistä omaisuudesta.

Tutkimuksen kohteena olleista paikkakunnista Leppävirta oli ainut paikkakunta, jossa suojeluskuntalaisia yritettiin saada edesvastuuseen sodan aikaisista rikoksistaan. Tapauksia oli vain kaksi, eikä kummassakaan vastaajaa tuomittu. Ensimmäisessä tapauksessa asianomaiset eivät saapuneet toiseen oikeuskäsittelyyn ja oikeus tulkitsi asian sovituksi (asian käsittelyä oli lykätty ensimmäisessä oikeuskäsittelyssä). Toisessa tapauksessa oikeuden kanta oli selkeä. Suojeluskuntalaiset olivat olleet keväällä 1918 osa laillisen hallituksen sotajoukkoa, eikä kihlakunnanoikeus voinut käsitellä asiaa tämän takia. Oikeuden linjaus oli siis se, että punaisten sodan aikana tekemät rikokset olivat sekä siviili- että sotarikoksia, mutta valkoisten sotarikokset olivat vain sotarikoksia, joita siviilioikeus ei voinut käsitellä. Tämä linjaus selittää sen, miksi valkoisten tekemiä rikoksia löytyy tuomiokirjojen sivulta niin vähän.

Myös Joroisissa yhteiskunnallinen tilanne kiristyi vuoden 1917 syksyllä. Suurlakon aikana suoritettiin esimerkiksi aseiden etsintää ja takavarikoita. Joroisten käräjillä sotaan tai syksyn

1917 levottomuuksiin liittyviä rikoksia käsiteltiin kaikkiaan kaksi. Näissä molemmissa vastaajaksi oli haastettu Joroisten työväenyhdistys. Työväenyhdistys oli palkannut tapausten toiseen oikeuskäsittelyyn etevän oikeusavustajan. Hovioikeudenauskultantti tunsikin lakipykälät ja hän osoitti kanteen ajamisen tapahtuneen väärin perustein. Molemmissa tapauksissa kantajan asiamieheltä puuttui yhtiökokousten antama asianajovaltakirja, joten asiamies ei voinut ajaa kannetta oikeudessa. Tällä perusteella oikeus päätti lopettaa tapausten käsittelyn ja kanteen raukesi.

Verrattuna Leppävirran oikeuteen Joroisten oikeuden menettely on erilaista. Leppävirran oikeuden linjana näytti olevan se, että asian käsittelyä lykättiin, jotta kantaja pystyi esittämään lisätodisteita ja jatkamaan kanteen ajamista seuraavassa oikeuskäsittelyssä. Myös Joroisissa oikeus olisi voinut lykätä tapausten käsittelyä ja odottaa, että asiamies olisi saanut yhtiökokousten valtakirjat. Joroisissa oikeus ei kuitenkaan menetellyt niin. Kärjistäen: Leppävirran oikeus siis pyrki tuomitsemaan punaisen vastaajan, mikäli se vain oli mahdollista.

Puumalassa ei käsitelty ainuttakaan suoraan sotaan liittyvää rikostapausta, mutta välillisesti sota näkyi Puumalassa yhtäläillä kuin Leppävirralla ja Joroisissakin. Puumalassa paikallinen järjestysvalta säilytti toimintakykynsä syksyn 1917 ja talven 1918 aikana. Tämä vaikutti osaltaan pitäjän vakaisiin oloihin.

Leppävirralla ja Joroisissa käsiteltiin useita tapauksia, joissa sota näkyi välillisesti. Molemmilla paikkakunnilla liikkui sodan jälkeen punaisten painattamia väriä seteleitä. Myös sellaisia rikostapauksia, joissa vastaaja tai tapauksen todistaja oli kuollut sodassa, käsiteltiin kummankin pitäjän käräjillä. Tämän lisäksi molemmilla paikkakunnilla käsiteltiin tapauksia, joissa vastaaja oli tuomittu valtiorikosoikeudessa tai joissa vastaaja ei ollut voinut saapua oikeuden istuntoon, koska hän oli suorittamassa valtiorikosoikeuden langettamaa vankeustuomiota. Puumalassa tällaisia tapauksia ei esiinny, mutta yhdessä tapauksessa vastaaja oli haastettu käräjille, koska tämä ei ollut suorittanut saamaansa suojeluskuntalaisten kuljetusmääräystä sodan aikana.

Määrällisesti eniten sota nousee välillisesti esille kaikilla kolmella paikkakunnalla sodan vuoksi säädetyn elintarvelain rikkomisen seurauksena. Myös elintarvikelain rikkomisten

kohdalla on huomattavissa paikkakuntakohtaisia eroja. Näissä tapauksissa Leppävirran linja eroaa sekä Joroisten että Puumalan linjasta.

Joroisten ja Puumalan linjana näyttää olleen se, että käräjillä käsiteltiin vain sellaisia tapauksia, joissa rikos todella oli merkittävä. Joroisissa oikeudessa käsiteltiin kaikkiaan neljätoista elintarvikelain rikkomusta (viinarikosten yhteydessä käsitellyt elintarvikelain rikkomiset eivät ole luvussa mukana). Joroisissa elintarvikelain rikkomuksia käsiteltiin oikeudessa vain, jos rikoksesta saatu rahallinen hyöty oli huomattavan suuri. Puumalassa linja näyttää olleen samansuuntainen. Käräjillä käsiteltiin yhteensä viittätoista elintarvikelain rikkomista (Puumalan tuomiokirjoissa viljan salaaminen oli oma rikosnimikkeensä, mutta myös nämä tapaukset on laskettu lukuun). Tosin Puumalassa salattu viljamäärä jää usein pienemmäksi kuin Joroisissa.

Leppävirran linja elintarvikelain rikkomisissa poikkeaa sekä käsiteltyjen tapausten määrässä että laadussa verrattuna Joroisten ja Puumalan linjaan. Pelkästään vuosien 1918 ja 1919 varsinaisilla käräjillä käsiteltiin yhteensä 54 elintarvikelain rikkomista. Tämän lisäksi välikäräjillä käsiteltiin vielä yhteensä kymmentä elintarvikelain rikkomista. Elintarvikelain rikkomisia käsiteltiin siis yksin Leppävirralla enemmän kuin Joroisissa ja Puumalassa yhteensä. Eroa selittää se, että Leppävirralla vähäinkin elintarvikelain rikkomus johti asian käsittelyyn käräjillä. Elintarvikelain tiukka valvonta voidaan laskea syksyllä 1918 Leppävirran nimismieheksi tulleen Tyko Havaksen ansioksi. Havas näyttää omistautuneen elintarvikelain valvomistehtäväänsä huomattavasti tarmokkaammin kuin virkaveljensä Joroisissa ja Puumalassa.

Elintarvikelain rikkomiset, jotka johtuivat maidon luovuttamatta jättämisestä yleiseen kulutukseen, puuttuvat kokonaan Joroisista ja Puumalasta, mutta Leppävirralla niitä käsiteltiin yhteensä noin 30 tapausta. Lähes kaikissa näissä tapauksissa ilmiannon rikoksesta oli tehnyt nimismies Havas. Huomion arvoista on se, että ilmiannon teki juuri nimismies eikä paikallinen elintarvikelautakunta. Huippunsa Havaksen virkainto saavutti kesäkuussa 1919 pidetyillä välikäräjillä, joilla käsiteltiin yhdeksää elintarvikelain rikkomista. Tapausten joukossa käsiteltiin maidon luovuttamatta jättämistapaus, jossa vastaajina oli 138 eri henkilöä. Kaikki vastaajat suostuivat 20 markan sakkoon, jota syyttäjä Havas ehdotti. Vain 20 markan suuruinen sakko kertoo tapausten mitättömyydestä. Kuitenkin nimismies Havas oli tehnyt päätöksen, että koska laki oli säädetty, sitä täytyi myös valvoa.

Yhteenvedona voidaan todeta, että sota vaikutti käräjöintiin eniten Joroisissa. Siellä vuoden 1918 talvikäräjät jäivät kokonaan istumatta. Myös Leppävirralla sota lykkäsi vuoden 1918 talvikäräjiä tavallista myöhäisempään ajankohtaan toukokuulle. Puumalassa oikeutta istuttiin sodasta huolimatta tavanomaisessa aikataulussa koko vuoden. Myös Joroisissa ja Leppävirralla oikeuden toiminta normalisoitui syksyyn 1918 tultaessa.

Oikeudessa käsitellyissä tapauksissa sota näkyi suoraan Leppävirralla ja Joroisissa, mutta ei Puumalassa. Leppävirran ja Joroisten osalta on todettava, että punaisten ja valkoisten sodan aikana tekemät sotarikokset olivat eriarvoisessa asemassa. Punaisen rikos oli sekä sota- että siviilirikos ja sitä kihlakunnanoikeus pystyi käsittelemään. Valkoisen rikos oli sen sijaan pelkkä sotarikos ja sen käsittelemiseen kihlakunnanoikeuden valtuudet eivät riittäneet. Tämä linjaus selittää sen, miksi valkoisten tekemiä, sodan aikana tapahtuneita rikoksia ei käsitelty oikeudessa kuin kaksi kertaa.

Kihlakunnanoikeus ja valtiorikosoikeus vaikuttivat toistensa toimintaan. Valtiorikosoikeuden antama tuomio kovensi kihlakunnanoikeuden tuomiota. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että jos vastaaja oli tuomittu valtiorikosoikeudessa ehdonalaiseen vapausrangaistukseen ja hän syyllistyi ehdonalaisensa aikana rikokseen, josta kihlakunnanoikeus määräsi tuomion, astui myös valtiorikosoikeuden langettama ehdonalainen tuomio voimaan. Kihlakunnanoikeuden langettamaa tuomiota ei myöskään katsottu eduksi valtiorikosoikeudessa.

Valtiorikosoikeuden ja kihlakunnanoikeuden suhteesta ilmenee vielä yksi seikka. Se liittyy aseottotapauksiin, jossa vastaajat kertoivat, että heidät oli jo tuomittu valtiorikosoikeudessa samasta rikoksesta. Jos heidät todella oli tuomittu samasta rikoksesta, josta kihlakunnanoikeus heidät tuomitsi, kihlakunnanoikeus tuomitsi vastaajan toiseen kertaan samasta rikoksesta. Kuitenkin lienee niin, että valtiorikosoikeus oli tuominut vastaajat joko osallisuudesta kapinaan tai valtiopetoksen valmistelusta. Tällöin ei ole kysymyksessä kaksinkertainen tuomio.

Välillisesti sota näkyi käräjillä jokaisella paikkakunnalla. Leppävirralla ja Joroisissa, joissa myös käytiin taisteluita, sota näkyy välillisesti esimerkiksi kuolleina vastaajina tai todistajina. Puumalassa tällaisia tapauksia ei ole. Sen sijaan elintarvikelain rikkomisia esiintyy kaikilla paikkakunnilla. Niiden osalta Joroinen ja Puumala muistuttavat toisiaan, kun taas Leppävirta

erottuu joukosta tiukemmalla valvonnalla ja kihlakunnanoikeudessa käsiteltyjen elintarvikelain rikkomisten määrällä.

LÄHTEET

I Arkistolähteet

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA), Joensuu

- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Leppävirran talvikäräjät 1918
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Leppävirran syyskäräjät 1918
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Leppävirran talvikäräjät 1919
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Leppävirran syyskäräjät 1919
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Leppävirran välikäräjät 1918 & 1919
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Joroisten syyskäräjät 1918
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Joroisten talvikäräjät 1919
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Joroisten syyskäräjät 1919
- Leppävirran tuomiokunnan arkisto, Joroisten välikäräjät 1918 & 1919

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Mikkelä

- Juvan tuomiokunnan arkisto, Puumalan talvikäräjät 1918
- Juvan tuomiokunnan arkisto, Puumalan syyskäräjät 1918
- Juvan tuomiokunnan arkisto, Puumalan talvikäräjät 1919
- Juvan tuomiokunnan arkisto, Puumalan syyskäräjät 1919

II Tutkimuskirjallisuus

- Alapuro, Risto (1994), Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Porvoo: WSOY.
- Grotenfelt, N. Karl (1931), Joroinen I muistojulkaisu 1631–1931. Warkaus: Warkauden kirjapaino osakeyhtiö.
- Haapala, Pertti (1995), Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Holmberg, Håkon (1959), Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit. Helsinki: Suomen kihlakunnantuomariyhdistys.
- Hovi, Olavi (1995), Leppävirran historia II. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo.
- Itkonen, Hannu (2004), Varkautelaisten vuosisata. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Jyränki, Antero (2014), Kansa kahtia henki halpaa: Oikeus sisällissodan Suomessa? Riika: Livonia Print.
- Kekkonen, Jukka (1991), Laillisuuden haaksirikko. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kekkonen, Jukka (1996a), Suomen oikeushistorian linjoja. Teoksessa: Kriisit, valta ja oikeus. (toim.) Kekkonen, Jukka. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kekkonen, Jukka (1996b), "Valtiorikosoikeuksien toiminta Suomen sisällissodan jälkeen; 75 vuotta massaoikeudenkäynnistä". Teoksessa: Kriisit, valta ja oikeus. Kekkonen, Jukka (toim.). Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kemppinen, Jukka (1992), Tätä kaikki asianomaiset noudattakoon: Korkein oikeus, laki ja yhteiskunta 1918–1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Keskisarja, Teemu (2010), Väepeli T:n tapaus ja muita kertomuksia suomalaisesta terrorista. Jyväskylä: Atena.

Keskisarja, Teemu (2013), Viipuri 1918. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Korhonen, Arvi (1945), "Käräjöpöytäkirjat historiallisena lähteinä" Teoksessa: Historian ystävien liitto (1945), Käräjöpukareita ja käräjäjuttuja: kansamme historiaa tuomiokirjojen valossa. Helsinki: WSOY.

Manninen, Ohto; Väisänen, Seppo; Ehrnrooth, Jari; Haapala, Pertti; Ylikangas, Heikki; Alapuro, Risto (1993), Historiallinen aikakauskirja 2/1993. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto.

Paavolainen, Jaakko (1966), Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918: Osa I Punainen terrori. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Paavolainen, Jaakko (1967), Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918: Osa II Valkoinen terrori. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Pajunen, Martti; Huttunen, Veikko; Sivonen, Tuovi (1967), Puumalan historia II. Puumala: Puumalan kunta ja seurakunta.

Partanen, Jukka (2004), Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Matti (1997), Kerta kiellon päälle. Hämeenlinna: Hanki ja Jää Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Peltonen, Ulla-Maija (1996) Punakapinan muistot: tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Piilonen, Juhani (1993), "Rintamien selustassa". Teoksessa: Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 2. Taistelu vallasta. Manninen, Ohto (toim.) Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Pitkänen, Timo (1995), "Tuomiokunnan asiakirja-aineisto". Teoksessa: Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Pitkänen, Timo; Roiko-Jokela, Heikki (toim.). Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.

Rantatupa, Heikki (1979), Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914–1921. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

Rinta-Tassi, Osmo (1986), Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Roselius, Aapo (2007), Teloittajien jäljillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa. Tammi, Ruotsi: Scandbook.

Saarenheimo, Juhani (1994), "Tuomioistuinten asiakirjat". Teoksessa: Suomen historian asiakirjalähteet. Orrman, Eljas; Pispala, Elisa (toim.). Porvoo: WSOY.

Soikkanen, Hannu (1963), Varkauden historia. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Kirjapaino Oyn kohopaino.

Tikka, Marko (2004), Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Helsinki: Hakapaino Oy.

Tikka, Marko (2006a), Terrorin aika Suomen levottomat vuodet 1917-1921. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.

Tikka, Marko (2006b), Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918-1921. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Virrankoski, Pentti (1970), Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turku: Turun yliopisto.

Ylikangas, Heikki (1993), Tie Tampereelle: Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista taisteluista Suomen sisällissodassa 1918. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.

Ylikangas, Heikki (2007), Suomen historian solmukohdat. Helsinki: WSOY.

Ylikangas, Heikki (2013), Rata Rautuun: Ratkaisutaistelu Karjalan kannaksella 1918. Helsinki: WSOY.

III Sähköiset lähteet

http://www.genealogia.fi/genos/56/56_107.htm

GENOS Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja

vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/

Suomen sotasurmat 1914–1922

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>

Rikoslaki 39/1889

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/luokittelu>

Menetelmäpolkuja humanisteille